

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ**

*ÖYLE İSTİYORUM Kİ, TÜRK DİLİ BİLİM
YÖNTEMLERİYLE KURALLARINI ORTAYA KOYSUN
VE HER DALDA YAZI YAZANLAR, BÜTÜN
TERİMLERİYLE ÇOĞUNLUĞUN ANLAYABİLECEĞİ
GÜZEL, AHENKLİ DİLİMİZİ KULLANSINLAR.*

H. Oktay

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Derginin Sahibi	Prof. Dr. C. Sencer İMER, Dekan Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Editör	Yrd. Doç. Dr. M. Yılmaz İÇERLİ
Editör Yardımcısı	Yrd. Doç. Dr. M. Halit YILDIRIM
Yayın Kurulu	Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKINCI Yrd. Doç. Dr. Dilek Arzu AKOLAŞ Yrd. Doç. Dr. Oktay ALKUŞ Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA Yrd. Doç. Dr. Munise ILIKKAN ÖZGÜR Yrd. Doç. Dr. Nurullah UMARUSMAN
Yayın Kurulu Sekreteri	Arş. Gör. Selçuk KILIÇ

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Kürşat GÜLEŞ Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa GÜNEŞ Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. A. Argun KARACABEY Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Mehmet Baha KARAN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem ÖZKANLI Ankara Üniversitesi SBF
Prof. Dr. Halil SARIARSLAN Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Elif SONSUZOĞLU İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekai ŞEN İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut TEKİN Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Erdinç TELATAR Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Burhan TÜRKŞEN TOBB ETÜ
Prof. Dr. Yalçın KARATEPE Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ Dokuz Eylül Üniversitesi

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki defa yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler yayımlansın veya yayımlanmasın geri gönderilmez. Dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Yazışma Adresi:

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergi Yayın Kurulu Başkanlığı, E-90 Karayolu Üzeri,
68100 Kampus AKSARAY

Telefon : +90 382 288 2401, +90 382 288 2422

E-Posta : iibfdergi@aksaray.edu.tr

ISSN : 1308-7525

HAKEM LİSTESİ

- Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ TOBB ETÜ
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Sabahat BAYRAK KÖK Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Seha SELEK Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Berna TANER Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Öcal USTA Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şenay ÜÇDOĞRUK Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nurel ÜNER Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Yücel ACAR Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Bünyamin AKDEMİR İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. G. Cenk AKKAYA Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent BAYRAM Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Murat CANİTEZ Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan ÇELİK Ankara Üniversitesi SBF
Doç. Dr. Tuncay ÇELİK Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz DEMİREL Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Kadir GÜRDAL Ankara Üniversitesi SBF
Doç. Dr. Hilal ONUR İNCE Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KALYONCU Melikşah Üniversitesi
Doç. Dr. Himmet KARADAL Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Kamer KASIM İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim KAYA Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet KILINÇ Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. İpek Deveci KOCAKOÇ Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. F. Akın KOÇAK Ankara Üniversitesi SBF
Doç. Dr. Mehmet MARANGOZ Mutlu Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Nagihan OKTAYER İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ÖZER Ankara Üniversitesi SBF
Doç. Dr. Fırat PURTAŞ Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi SBF
Doç. Dr. Erşan SEVER Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Türker SUSMUŞ Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Vahap TECİM Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma TEKTÜFEKÇİ Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın ULUCAN Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Kaan YARALIOĞLU Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Eyyup YARAŞ Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Tülay YENİÇERİ Aksaray Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Vasif ABİYEYV Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail AKBAL Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Eyüp AKIN Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan AKYURT Giresun Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan ALTIN Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehpare TOKAY ARGAN Bilecik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. H. Bader ARSLAN Ankara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Lütfi ATAY Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hülya BAKIRTAŞ Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özlen ÇELEBİ Hacettepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özgür ÇINARLI Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. H. Ebru ERDOST ÇOLAK Ankara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Haluk DUMAN Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim DURAK Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail ELAGÖZ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Haluk ERDEM Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sibel SELİM ERDOĞAN Celal Bayar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sibel SU ERÖZ Kırklareli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aytekin FIRAT Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail GÖKDENİZ Kırıkkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. S. Burak HAŞILOĞLU Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Korhan KARACAOĞLU Nevşehir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. H. Alpay KARASOY Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Havva KÖK Hacettepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĞLU Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sinan METE Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap ÖZCAN Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Vesile ÖZÇİFÇİ Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Faruk ÖZÇINAR Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ferah ÖZKÖK Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Zeliha SEÇKİN Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. B. Kağan ŞAKACI Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. S. Sami TAN Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kamil UNUR Mersin Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mutlu UYGUN Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Harun YENİÇERİ Aksaray Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hikmet YAĞAŞ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İlhami YÜCEL Erzincan Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yayımlanan dergimizin sekizinci sayısını çıkarmanın mutluluğunu taşıyoruz.

Ulusal hakemli dergi statüsünden olan yılda iki kez yayınlanan Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nde birbirinden değerli akademisyenlerimizin özgün ve araştırma niteliğinde olan altı makalesine yer verilmiştir.

Dergimizde yer alan bilimsel makalelerin değerlendirilmesine katkıda bulunan hakemlerimize teşekkür ediyoruz .

Değerli akademisyenlerimizin çalışmalarını göndermeleri için çağrıda bulunurken, dergimizin akademik çevrelere faydalı olmasını diliyor, tüm emeği geçenlere teşekkürlerimizi sunuyoruz.

İÇİNDEKİLER

Mesleki Turizm Eğitimi 7-18

Murat AKSU, Turgay BUCAK

Syrian Dispute in the Context of Structural Constructivism..... 19-26

Mehmet ŞAHİN

Orta Asya Güvenlik Sorunları ve Nato'ya Yansımaları 27-50

Tayfun ÇELİK

Ahlat, Kırsal Bölgesinde Gastronomi Turizminin
Muhtemel Toplumsal Etkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma 51-68

Davut KODAŞ, Erkan DİKİCİ

Eskişehir'in Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasında
Kamu Kurumlarının Rolü 69-88

Emrullah TÖREN, Nazmi KOZAK, Gül Nur DEMİRAL

Endeks Etkisi: İMKB Uygulaması..... 89-110

Ahmet BAYRAKTAR

MESLEKİ TURİZM EĞİTİMİ

Murat AKSU*
Turgay BUCAK†

ÖZET

Mesleki eğitim, milli eğitim sisteminin bütünlüğü içinde endüstri, tarım ve hizmet sektörleriyle birlikte her türlü mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinin planlanması, araştırılması, geliştirilmesi, organizasyonu ve eşgüdümü ile yönetim, denetim ve öğretim etkinliklerinin bütününden oluşmaktadır. Turizm eğitiminin genel eğitimden farklı olarak algılanmaması ve genel eğitim içerisinde yapılması gerekmektedir. Turizm eğitiminin her aşamasında kişilerin pratik bilgi ve becerilerle donatılması gerekmektedir. Sektörün dinamikliğinden dolayı verilecek eğitiminde dinamik bir yapıda olması gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle, artan rekabet ortamında varolabilmenin temel şartlarından biri nitelikli insan gücüdür. Bu da ancak etkin ve kaliteli turizm eğitim ve öğretimiyle ve turizm okullarından mezun olmuş kişilerin sektörde çalışmasıyla sağlanabilir. Tüm bunlardan dolayı bu çalışmanın amacını turizmde nitelikli personel ihtiyacının karşılanmasında mesleki eğitimin önemi vurgulamak oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Meslek, Eğitim, Turizm

VOCATIONAL TOURISM EDUCATION

ABSTRACT

Vocational education consists in harmony of industry, agriculture, service sector along with planning, searching, developing, organization and coordination any kind of vocational and technical training and also its management, supervision and education activities in unity of national educational system. Tourism education shall not be perceived as a different kind of education and be regarded as a part of general education. Individuals shall be taught practical knowledge and skill in every stage of the tourism education. Since the sector has its own dynamics the providing education must share the same dynamics. In other words to be able to survive in increasing competition environment qualified workforce is one of the basic vitalities. And this can only be actualised by efficient and qualified tourism education and employing the vocational school of tourism

* Öğr. Gör. Dr., ÇOMU, Ezine Meslek Yüksekokulu, drmurataksu@comu.edu.tr

† Yrd. Doç. Dr., ÇOMU, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O., turgaybucak@comu.edu.tr

graduates in the sector. Therefore, the study aims to emphasis the importance of vocational training for fullfilling the need of qualified personals in tourism.

Keywords: Vocational, Education, Tourism

1. GİRİŞ

Eğitim, genel olarak bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamı olarak tanımlanmaktadır (Tezcan, 1996:3). Eğitim, aynı zamanda toplumun gelişme düzeyini gösteren, kalkınmanın temel güdüleyici bir ögesi olan, toplumdaki aydın tabakanın miktarını arttıran, bu insanların karakterlerini geliştiren, milli birliği sağlayan önemli ve vazgeçilmez bir öge olarak kabul edilmektedir (Ataklı, 1992:64). Mesleki eğitim, milli eğitim sisteminin bütünlüğü içinde endüstri, tarım ve hizmet sektörleriyle birlikte her türlü mesleki ve teknik eğitim hizmetlerinin planlanması, araştırılması, geliştirilmesi, organizasyonu ve eşgüdümü ile yönetim, denetim ve öğretim etkinliklerinin bütününden oluşmaktadır (Atay ve Yıldırım 2008:395).

Gelişmekte olan ülkelerde sanayinin alternatifi, ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın itici güçlerinin en önemlisi olarak turizm sektörü görülmektedir. Bu anlamda turizm hareketlerinden daha fazla pay alabilmek için ülkemizde dahil olmak üzere birçok ülke, turizm işletmelerinin sayısını ve kapasitelerini çeşitli teşvik tedbirleriyle hızla artırmaya başlamıştır. Sektörel anlamdaki bu hızlı gelişmeyle birlikte 1980'li yıllardan sonra ülkemizde de hızla artan tesis ve yatak kapasitesi ile sağlanan hizmet çeşitliliği beraberinde, meslekî eğitim almış nitelikli işgücü açığı sorununu gündeme getirmiştir. Diğer sektörlerdeki ekonomik mal ve hizmet üretiminde olmadığı kadar, turistik mal ve hizmet üretiminin kendine özgü özellikleri ve turizm sektörünün emek-yoğun bir özellik göstermesi nedeniyle, turizm sektöründe eğitilmiş nitelikli işgücü ihtiyacının önemi ortaya çıkmaktadır (Kızılırmak, 2012:1).

Turizm eğitiminin her aşamasında kişilerin pratik bilgi ve becerilerle donatılması gerekmektedir. Sektörün dinamikliğinden dolayı verilecek eğitiminde dinamik bir yapı da olması gerektirmektedir (Hacıoğlu vd. 2008:15). Başka bir ifadeyle, artan rekabet ortamında varolabilmenin temel şartlarından biri nitelikli insan gücüdür. Bu da ancak etkin ve kaliteli turizm eğitim ve öğretimiyle ve turizm okullarından mezun olmuş kişilerin sektörde çalışmasıyla sağlanabilir (Ünlüönen, 2000:218). Tüm bunlardan dolayı bu çalışmanın amacını turizmde nitelikli personel ihtiyacının karşılanmasında mesleki eğitimin önemi vurgulamak oluşturmaktadır.

2. MESLEKİ TURİZM EĞİTİMİNİN AMACI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Dünya genelinde turizm eğitimi kapsamında üzerinde asıl durulan konu, mesleki eğitimidir. Genel olarak mesleki eğitim, “bir toplumdaki bireylerin meslek sahibi olabilmeleri ve mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yetenekleri kazandırarak, kişinin kabiliyetlerinin fiziksel, entelektüel, duygusal, sosyal ve ekonomik yönlerden geliştirilmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır (Aymankuy ve Aymankuy, 2002:29).

Turizm eğitiminin genel eğitimden farklı olarak algılanmaması ve genel eğitim içerisinde yapılması gerekmektedir. Eğitimin amacı, insanların bilgi ve becerilerinin artırılması, onların topluma iyi bir vatandaş olarak kazandırılmasıdır. Bu paralelde, turizm eğitim ve öğretimi, emeğe dayalı turizm kesiminde verimliliği artırmak, turiste doğrudan doğruya hizmet vermek, personelin yetki, yetenek ve sorumlulukları arasında denge kurmayı sağlayacak davranış standartlarının kazanılmasını içeren süreci kapsamaktadır. Turizm sektörünün toplumsal bir olgu olma özelliği ve belirli ölçülerde toplumun her kesimini ilgilendirmesi, bu sektöre yönelik verilecek eğitimin, sadece mesleki formasyon odaklı olmasını değil, aynı zamanda toplumsal amaçlarının da bulunmasını kapsamaktadır. Diğer taraftan turizm anlayışı ve psikolojisi yaratılmasına yönelik bir programın; işletme, personel ve kamuoyuna “ turizmin insani yönü” denilebilecek bir anlayışı yerleştirmesi beklenmektedir (Tarakçıoğlu 2005:44 aktaran Hacıoğlu vd. 2008:18).

Mesleki turizm eğitiminin amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Hacıoğlu vd. 2008:15):

- Eğitim yoluyla teorik ve pratik ilişki kurmak,
- Turizm sektörünün gelişmesine katkıda bulunmak,
- Turizm sektörüne yetişmiş kalifiye personel sağlamak,
- Turizmin ekonomik kalkınmadaki yerini ve önemini anlatmak,
- Vatandaşa olumlu bir turizm bilinci yaratmak,
- Turizm sektöründe çalışanlara mesleki bir formasyon kazandırmak,
- Turistik işletmelerde çalışanların bilgi ve becerilerini artırmak,
- İnsanların turizme ilgisini çekmek,
- Nitelikli turizm eğitmenleri yetiştirmek.

Meslekli turizm eğitiminin gerekliliği şu şekilde ifade edilmiştir (Ünlüönen ve Boylu, 2005; Pelit ve Güçer 2006).

- Turistin beklediği hizmet kalitesini yükselmesi; eğitilmiş insan gücü turizm faaliyetlerinde yer alan fiziki elemanlara etkinlik ve anlam kazandıran bir unsurdur. Eğitilmiş insan unsurunun yeterliliği, turistin beklediği düzeyde hizmet almasını sağlamaktadır.

- Yoğun rekabet ortamı; yoğun bir rekabetin yaşandığı dünya turizm piyasalarına, standarda uygun ve kaliteli turistik mal ve hizmetle girebilmek için hem genel olarak toplumun turizmin önemini kavraması, hem de yeterli sayıda nitelikli personelin olması gerekmektedir. Nitelikli personelin yetiştirilebilmesi ise, ancak kaliteli turizm eğitimi ile mümkündür.
- Turizm işletmelerinin emek-yoğun olması; turizmin üst yapı kaynaklarını oluşturan temel unsurlardan olan işletmelerin, ürettiği ve satışa sunduğu ürünlerin emek-yoğun olması, bu süreçte görev alan bireylerin işlerinin uzmanı olması, diğer bir ifadeyle kalifiye nitelik taşımalarını gerekli kılmaktadır. Çalışanların bu süreçteki katkıları ise, şüphesiz ki alanlarıyla ilgili gördüğü eğitimle orantılı olacaktır.

Tarihsel süreç içinde Türkiye’de turizm eğitimine ilişkin faaliyetler, büyük ölçüde planlı dönem içerisinde gelişme göstermiş olmakla birlikte, bu işin başlangıcı planlı dönem öncesine kadar gitmektedir. 1890 yılına kadar turizm eğitim ve öğretimi ile ilgili herhangi bir düzenleme söz konusu değilken, 29 Ekim 1890’da Osmanlı Devleti’nce, “Seyyahlara Tercümanlık Edenler Hakkında 190 Sayılı Nizamname” yürürlüğe konulmuştur. Biraz yabancı dil bilen gayrimüslimler özel ve serbest bir meslek olarak tercüman rehberlik yapmışlardır. Cumhuriyet döneminde ise 1925 yılında “1730 Sayılı Seyyah Tercümanları Hakkında Kararname” çıkarılmış ve buna göre bir de yönetmelik yayınlanmıştır. Bu konuda görevlendirilmiş olan belediyeler, bu işe tam sahip çıkmadıkları için bu kararname ile de istenilenler yapılamamıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, turist rehberlerinin yetiştirilmesinde ve turizm eğitim öğretimi ile ilgili yayınların hazırlanması ve yayınlanmasında önemli rol oynamıştır. Türkiye’de düzenli olarak turizm eğitimi 1953 yılında Ankara ve İzmir Ticaret Liselerinde turizm meslek kurslarının açılması ve bazı turizm derneklerinin de tercüman rehberlik kurslarını düzenlemeleri ile devam etmiştir. Yine, İstanbul’da 1955 yılında ve İzmir’de 1960 yılında turist rehberliği kursları açılmıştır. Bunların yanında “7334 Sayılı İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Kanunu” gereğince bir ihtisas kolu olarak turizm bölümlerinin kurulması ve 1961-62 öğretim yılında Ankara Otelcilik Okulunun açılması, planlı dönemin hazırlık safhasında gerçekleşen gelişmelerdir (Ünlüönen ve Boylu, 2005:13-14).

Planlı dönem içerisinde ise, yine “otelcilik okulu” adıyla 1967-68 öğretim yılında İstanbul’da, 1975-76 öğretim yılında Kuşadası’nda okullar açılmış, bu okulların adı 1975 yılında “Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi” olarak değiştirilmiştir. 1984-85 öğretim yılında bir kısım derslerin öğretimini yabancı dille yapan “Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri” açılmıştır. Bu okullar; 1975-76 öğretim yılında “resepsiyon”, “servis” ve “mutfak” bölümleri olmak üzere, 1987-88 öğretim yılında “resepsiyon”, “servis”, “mutfak” ve “kat hizmetleri” olmak üzere, 1993-94 öğretim yılından itibaren ise, “resepsiyon”, “servis”, “mutfak”, “kat hizmetleri” ve “seyahat acenteciliği” bölümleri olmak üzere bölümlere ayrılmıştır (MEB, 1999: 23).

Üniversiteler düzeyde turizm eğitimi ise ilk olarak, Ankara'da Ticaret Yüksek Öğretmen Okulu'na 1965-66 öğretim yılından itibaren turizm bölümünün ilave edilmesi ile kurulan Ankara Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu'nda verilmeye başlanmıştır. 1982 yılından itibaren Gazi Üniversitesi bünyesine alınmıştır. 1992 yılında itibaren de Gazi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi olarak faaliyet göstermektedir. Daha sonraki yıllarda ise turizmle ilgili olarak değişik üniversitelerde bölümler açılmıştır; 1969 yılında Ege Üniversitesi bünyesinde olan daha sonra 1982 yılında Dokuz Eylül Üniversitesine bağlanmış, 1975 yılında Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi bünyesinde olan daha sonra Balıkesir Üniversitesine bağlanmış, 1980 yılında Çukurova Üniversitesine bağlı olarak kurulan Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1992 yılında Mersin Üniversitesine bağlanmış, 1982 yılında Erciyes Üniversitesi bağlı olarak kurulan 1984 yılında Nevşehir Üniversitesi bünyesine katılmıştır. Bundan sonra ise yükseköğretim kanununun öngördüğü şartlarda ön lisans ve lisans düzeyinde turizm eğitimi veren birimler kurulmuş ve zaman içerisinde sayıları artmış, isimleri değişmiş ve binlerce mezun vermişlerdir.

Bugüne gelindiğinde; ülkemizde turizm eğitim, örgün ve yaygın olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Örgün turizm eğitimi veren öğretim kurumları, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde, mesleki turizm eğitimi veren okullardan oluşmaktadır. Mesleki eğitim (Örgün) içerisinde yer alan turizm eğitiminin temel amacının, turizm sektöründe iş görecekle elemanları temel eğitimden geçirmek, tüm eğitim alanlara turizm bilinci ve felsefesini kazandırmak, yönetim tekniklerini öğretmek ve dünyada hakim, kabul görmüş anlayışa uyum sağlamak, yeni kavram, fikir ve teknolojileri kavrayabilecek üst düzey turizm profesyonellerini yetiştirmek olduğu söylenebilir (Atay ve Yıldırım 2008:395).

Yaygın turizm eğitimi ise; gerek resmi gerekse özel kurumlar tarafından verilen kısa süreli mesleki kurslar niteliğinde bir görünüm arz etmektedir (Pelit ve Güçer 2006:143). Toplum düzeyinde yaygın eğitim adı da verilen bu Turizm eğitiminin genel amacını incelediğimizde, toplum bireylerinde turizm bilincini yerleştirmek, turizmin yaratıcı kaynaklarını koruyarak, sevgiyi ve anlayışı geliştirmek, turiste karşı eşit ve dürüst hizmet etmenin ahlak ve terbiyesini vermek, gerçek sevgiye ve konukseverliğe dayalı davranış biçimini oluşturmaktadır. (Kızılırmak, 2012:2).

3. TÜRKİYE'DEKİ MESLEKİ TURİZM EĞİTİMİ

Genel turizm eğitimi kapsamında, yaygın ve örgün turizm eğitimi olarak iki ana başlık altında eğitim verilmektedir. Yaygın turizm eğitiminin amacı, toplumda turizm bilincini uyandırmak; Örgün eğitim olarak da adlandırılan meslek düzeyinde formasyon veren turizm eğitim ve öğretiminin amacı ise, turizm sektörünün değişik dalları için bilgili, becerikli, yetenekli, verimli ve bilinçli elemanlar yetiştirmektir (İbicioğlu vd. 2003:5).

Yaygın turizm eğitimi, toplumda turizm bilincini yerleştirmek, yaratıcı kaynaklarını koruyacak sevgiyi ve anlayışı geliştirmek, turiste karşı eşit ve dürüst hizmet etmenin ahlak ve terbiyesini vermek, gerçek sevgiye ve konukseverliğe dayalı bir davranış biçimi oluşturmayı amaçlayan öğretim türüdür. Örgün turizm eğitimi ise turizm sektörünün değişik faaliyet dalları için bilgili, becerikli, yetenekli, verimli ve bilinçli elemanlar yetiştirmeyi amaçlayan eğitimidir. Yaygın turizm eğitimi, Turizm Bakanlığı'na bağlı eğitim kurumları ve özel eğitim birimleri tarafından verilen kursları kapsarken, örgün turizm eğitimi de orta öğretim ve yükseköğretim düzeyindeki örgün programları kapsamaktadır (Atay ve Yıldırım 2008:398).

Tablo 1: Türkiye'deki Yaygın Turizm Eğitimi Veren Kurum/Kuruluşlar

Kültür ve Turizm Bakanlığı <ul style="list-style-type: none"> • Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü • Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı • Yaygın Eğitim Dairesi Başkanlığı • Turist Rehberliği Dairesi Başkanlığı
Milli Eğitim Bakanlığı <ul style="list-style-type: none"> • Ticaret ve Turizm Öğretimi Genel Müdürlüğü • Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü • Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Dairesi Başkanlığı • Hizmetiçi Eğitim Dairesi Başkanlığı
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı <ul style="list-style-type: none"> • İş-Kur İşgücü Uyum Dairesi Başkanlığı
AB Eğitim ve Gençlik Programları Dairesi Başkanlığı
Meslek Kuruluşları
Açıköğretim Fakültesi <ul style="list-style-type: none"> • Açıköğretim Sistemi • Uzaktan eğitim
Sosyal kuruluşlar
Üniversiteler
Belediyeler
Sendikalar
Özel Eğitim Kurumları
İşletmeler

Kaynak: Hacıoğlu, Necdet., Kaşlı, Mehmet., Şahin, Seda. ve Tetik, Nuray. (2008). Türkiye'de Turizm Eğitimi, s: 13, Ankara: Detay Yayıncılık

Türkiye'de yaygın eğitim veren kurumlar incelendiğinde geniş bir yelpaze ortaya çıkmaktadır. Bu hem iyi hem de kötüdür. İyi yanı, turizm konusunda insanların bilgilendirilmesi çabaları geniş bir alana yayılmıştır. Kötü yanı ise, bu kurumların iyi örgütlenememesi turizm konusunda yeterli ve doğru bilgilerin ne dereceye kadar sağlıklı verildiğini düşündürmektedir.

Tablo 2: Türkiye'deki Örgün Turizm Eğitim Veren Kurumlar

MEB bünyesinde Örgün Eğitim Veren Kurumlar	Yükseköğretim Düzeyinde Örgün Turizm Eğitimi Veren Kurumlar
<ul style="list-style-type: none"> • Anadolu Ticaret Meslek Liseleri • Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri • Anadolu Meslek Liseleri • Özel Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri • Aşçılık Meslek Liseleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Meslek Yüksekokulları • Lisans Düzeyinde Yüksekokullar • Lisansüstü Düzeyde Eğitim veren üniversiteler

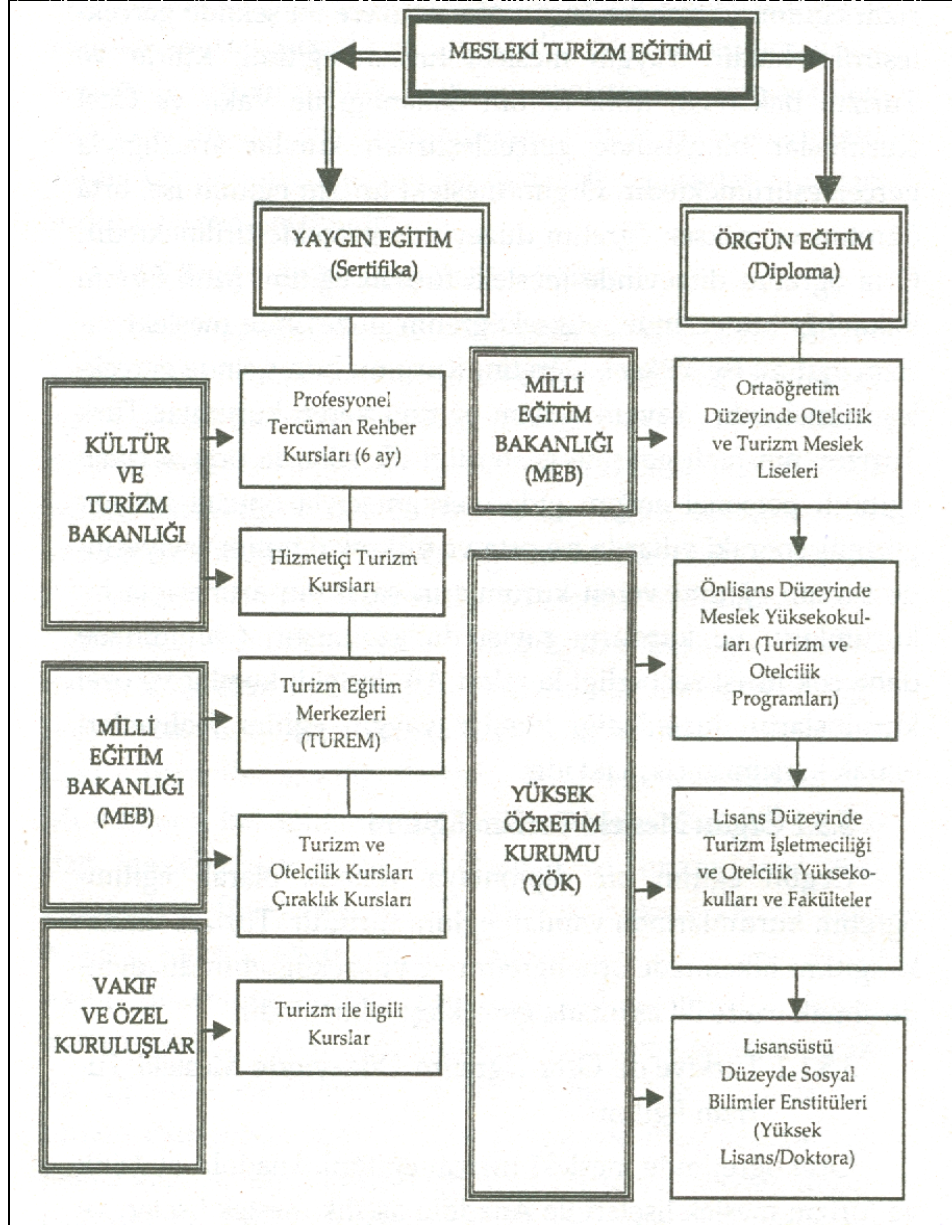
Kaynak: Hacıoğlu, Necdet., Kaşlı, Mehmet., Şahin, Seda. ve Tetik, Nuray. (2008). Türkiye'de Turizm Eğitimi, s: 13, Ankara: Detay Yayıncılık

Türkiye'deki örgün eğitim veren kurumlar ise belli bir disiplin içinde çalışmaktadır. Bunun sonucunda ise doğru ve yeterli bilgi verilip verilmediği kontrol edilebilmektedir. Özellikle Yükseköğretimde verilen eğitimlerin üniversitelere göre farklılık göstermesi yeterli ve doğru bilgi verilmesi konusunda bazen şüpheler oluşturmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde verilen örgün eğitim veren kurumların denetlenmesi ise daha kolaydır. Çünkü bu kurumlarda verilen eğitimler içeriği önceden Bakanlık tarafından hazırlandığından kontrolü daha kolay olmaktadır.

Türkiye'de mesleki nitelikte eğitim veren kurumlara ve eğitim aşamalarına bakınca, kamuya ait eğitim kurumları dışında, personelin işletmelerde açılan kurslar ve eğitim merkezlerinde açılan kurslarla eğitildikleri görülmektedir (İbicioğlu vd. 2003:5). Orta öğretimde mesleki turizm eğitimi, Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek liseleri, Anadolu Ticaret Meslek Liseleri ve Anadolu Meslek Liselerinde açılan programlarla yürütülmektedir. Yükseköğretimde turizm eğitimi ve öğretimi ise; ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde gerçekleştirilmektedir (Ünlüöner, 2004:111).

Yükseköğretim kurumlarında çeşitli düzeyler itibari ile verilen turizm eğitimleri arasında meslek yüksekokullarına bağlı olarak eğitim ve öğretim veren ön lisans programları bulunmaktadır. Bu ön lisans programlarında öğrencilerin bilgi ve tecrübeyi birleştirmeleri sağlanarak, öğrencilere sektördeki ara elemanların sahip olması gereken nitelikleri kazandırılmaktadır. Lisans programları ise öğrencileri turizm endüstrisindeki başlangıç düzeydeki yönetici pozisyonları için eğitmektedir. Yüksek lisans programları, öğrencilerin belirli bir kariyere yönlendirilmiş bireyler olarak turizm endüstrisinde orta ve üst düzey yönetici, danışman ve turizm endüstrisinin bütün yönleri ile iyi bir araştırmacı olmasını sağlamaktadır. Doktora programı ise, turizm disipliniinde akademik başarı için araştırma yapmak ve problem çözmek, öğretim ve iletişim yeteneklerini geliştirerek akademik olarak en yüksek standartlarda bilgiyle donanmak amaçları yer almaktadır (Pelit ve Güçer 2006:143).

Şekil 1: Türkiye’de Mesleki Turizm Eğitim Şeması

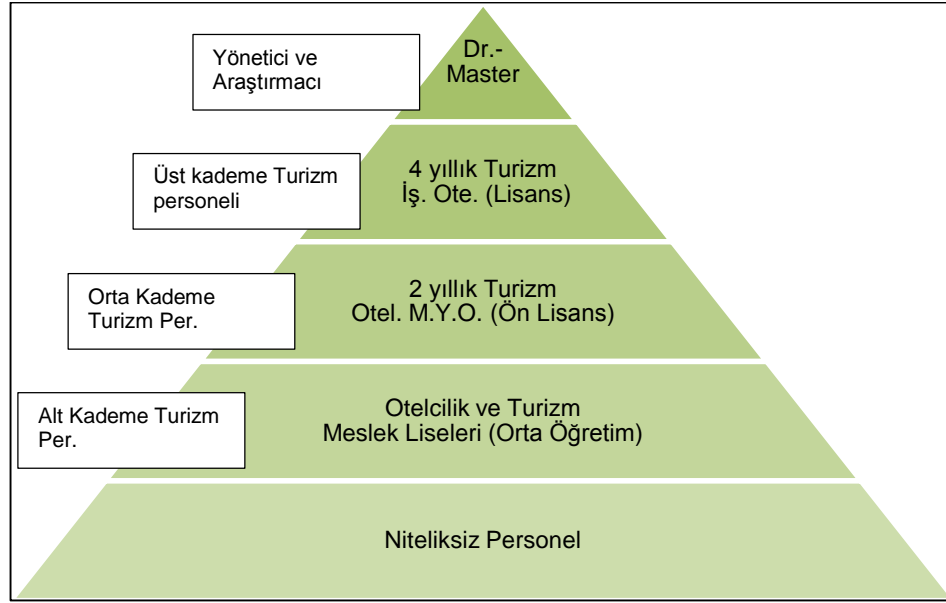

Kaynak: Hacıoğlu, Necdet (1992). Yükseköğretimde Mesleki Turizm Eğitim Geliştirme Perspektifi, Turizm Eğitimi konferans/Workshop, 9-11 Aralık 1992, Ankara (**Aktaran**) Hacıoğlu, Necdet., Kaşlı, Mehmet., Şahin, Seda. ve Tetik, Nuray. (2008). Türkiye’de Turizm Eğitimi, s:26, Ankara: Detay Yayıncılık

Şekil 1’de Türkiye’deki mesleki turizm eğitim veren kurumlar gösterilmiştir. Türkiye’de yaygın ve örgün olarak mesleki turizm eğitim verilmektedir. Bunu da Üniversiteler, Bakanlıklar ve vakıf ile özel kuruluşlar yapmaktadır.

Türkiye’deki turizm eğitim öğretim kademeleri ve bölüm çıktıları Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2: Türkiye’deki turizm eğitim öğretim kademeleri ve bölüm çıktıları

Kaynakça: Gürdal, M. (2002). “Türkiye’de Meslek Turizm Eğitiminin Yapısal Analizi, Okullaşma- Eğitimin Kalitesi-Staj-İstihdam Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Turizm Eğitimi Konferans-Workshop, 11-13 Aralık 2002, Ankara.

Alt kademe turizm personeli yetiştirmek amacıyla faaliyet gösteren Otelcilik ve Turizm Meslek Liseleri, orta öğretim seviyesinde yer almaktadırlar. Orta kademe turizm personeli yetiştirmek üzere faaliyette olan 2 Yıllık Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulları ise Ön lisans düzeyinde eğitim vermektedirler. Üst kademe turizm personeli yetiştirmek üzere faaliyet gösteren 4 Yıllık Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulları ise Lisans düzeyinde eğitim vermektedirler. Master ve doktora seviyesinde verilen eğitim ile de turizmde yönetici veya araştırmacı yetiştirilmektedir.

Şekil 2’deki pramidin sağlıklı olabilmesi için Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) pramidine göre şekillendirilmesi gerekmektedir (Hacıoğlu 1990). Buna göre, nitelsiz personel oranı %25 olarak verilmiştir. Alt kademe personel ise otelcilik meslek liselerinden karşılanacak ve oranı ise %46 olarak verilmiştir. Bir üst basamak olarak ise orta kademe yöneticiler gelmektedir. Bunda

oran ise %21 olup, meslek yüksekokullarında karşılanacaktır. En son olarak primadin üst seviyesi gelmektedir. Burada ise üst düzey yönetici ve uzman insan ihtiyacı lisans ve lisansüstü eğitimle karşılanması amaçlanmaktadır. Bun da oran ise %8'dir.

Türkiye'de yeni okul açılacaksa veya kontenjanlar yükseltilecekse pramit dikkate alınarak yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde turizm için gerekli eğitilmiş personel sayısında fazlalık veya yetersizlik ortaya çıkabilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm, ülkelerin gayrisafi milli hasılasında önemli yer tutmasından dolayı günümüzde en önemli sektörler arasında yer almaktadır. Bundan dolayı turizm önem vermeyi gerektirmektedir. Nitelikli binalar yapılabilsen bile nitelikli personel ile doldurulamadığı zaman uzun dönemde turizmin önemini azalacaktır. Nitelikli personel sağlamanın yolu da eğitimden geçmektedir. Türkiye'de turizm eğitimi yayın ve örgün eğitim olarak verilmektedir. Bu eğitim kurumlarının turizmin yapısına uygun olarak düzenlenmeleri verilecek eğitimin kalitesini arttıracaktır.

Tüm bunlar ışığında mesleki eğitimle ilgili şu önerilerde bulunulabilir;

- Yükseköğretim kurumlarında verilen derslerin yeterliliğini denetleyecek bir kurul oluşturulması ve bu kurulda sektörden kişilerinde olması sağlanmalıdır.
- Bölgelerin ihtiyacına karşılık verecek şekilde ders programları düzenlenmelidir.
- Yükseköğretim kontenjanları hesaplanırken Uluslararası Çalışma Örgütü'nün pramidi dikkate alınmalıdır.
- Turizm sektörünün yapısından dolayı teorik dersler yerine uygulama derslerine daha fazla ağırlık verilmelidir.
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çok sayıda turizm eğitimi veren kurum bulunmaktadır. Bunlar tek bir çatı altına toplanarak daha düzenli hale getirilmelidir.
- Yaygın eğitim kurumlarında verilen turizm eğitim kursları üniversitelere devredilmeli ve eğitimler burada verilmelidir.
- Turizm okullarından mezun olan ister lise ister üniversite düzeyinde ayrıca bir yıl süreli mesleki yeterlilik stajı yaptırılmalıdır. Ayrıca turizmde mesleki eğitim veren öğretmenlere veya akademisyenlere 5 yılda bir yeterlilik sınavı ve 5 yılda bir üç aylık uygulama zorunluluğu getirilmelidir.

Çalışmada turizmde mesleki eğitim kavramsal boyutuyla incelenmiştir. Bunun turizmin dolağı gereği sadece teoride değil uygulama ile de desteklenmesi çalışmanın daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

5. KAYNAKLAR

- ATAY, Lütfü ve Yıldırım, H. Mehmet. (2008). Lisans Düzeyinde turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Profili ve Tercihlerine Yönelik Bir Araştırma, *IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi*, (s: 394-408).
- ATAKLI, Aylanur. (1992). Eğitim ve Mesleki Başarı, *Verimlilik Dergisi*, MPM Yayını, 1992/1, Ankara.
- AYMANKUY, Yusuf ve Aymankuy, Şimal.(2002). Önlisans ve Lisans Düzeyindeki Turizm Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarının Buldukları Yerlerin Analizi ve Turizm Eğitimi İçin Öneri Bir Model, *Turizm Eğitimi Konferansı/Workshop 11-13 Aralık*, s: 29-42), Ankara.
- HACIOĞLU, Necdet., Kaşlı, Mehmet., Şahin, Seda. ve Tetik, Nuray. (2008). *Türkiye’de Turizm Eğitimi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- HACIOĞLU, Necdet (1990). Örgün Turizm Eğitimi ve Sorunları, *I. Ulusal Turizm Kongresi*, Kuşadası.
- İBİCİOĞLU, Hasan., Avcı, Umut ve Boylu, Yasin. (2003). Turizm işletmelerinde İnsan Kaynaklarının Eğitimde Stratejik Sektörel Eğitim Organizasyonlarının Uygulanabilirliğine Yönelik Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, (s: 1-20).
- KIZILIRMAK, İsmail, “Meslek Yüksek Okulları Turizm ve Otelcilik Programlarının Günümüz Turizm Sektörünün Beklentileri Doğrultusunda Değerlendirilmesi”, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/147/kizilirmak.htm>, erişim: 10/10/2012
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı (1999). Ticaret ve Turizm Öğretimi Okulları ve Programları, *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Ticaret ve Turizm Öğretimi Genel Müdürlüğü Yayını*, Ankara
- PELİT, Elbeyi ve Güçer, Evren. (2006). Turizm Alanında Öğretmenlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Yaptıkları Stajları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, (s: 139-164).
- TARAKÇIOĞLU, Serdar (2005). Turizm Eğitiminin Sektör Açısından Önemi ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Konuya İlişkin Genel Öneriler, *Standart*. y:44, n:522,s:44 **Aktaran** Hacıoğlu, Necdet., Kaşlı, Mehmet., Şahin, Seda. ve Tetik, Nuray. (2008). *Türkiye’de Turizm Eğitimi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut. (1996). *Eğitim Sosyolojisi*, Feryal Matbaası, Ankara.

- ÜNLÜÖNEN, Kurban. (2000). Turizm İşletmeciliği Öğretmenlik Programlarının Öğrenci Beklentileri ve Algılamaları Açısından Değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, (s: 218-238).
- ÜNLÜÖNEN, Kurban. (2004). Turizm işletmeciliği Öğretmenlik Programlarının Öğrenci Beklentileri ve Algılamaları Açısından Karşılaştırılması- 1998-1999 ve 2003-2004 Öğretim Yılları- *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, (s: 108-130).
- ÜNLÜÖNEN, Kurban ve Boylu, Yasin. (2005). Türkiye’de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com.*, 3(12), ss: 11-32.

SYRIAN DISPUTE IN THE CONTEXT OF STRUCTURAL CONSTRUCTIVISM

Mehmet ŞAHİN*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Arap Baharına yapısal inşacı bakış açısı getirmektir. Bu bağlamda Suriye'deki ayaklanmaya karşı uluslararası geliştirilen inisiyatif vaka çalışması olarak seçilmiştir. Yapısal inşacılığa göre kimlikler devletlerin çıkarlarını şekillendirmekte ve uluslararası kuruluşlar buna göre tasarlanmaktadır. Alexander Wendt'e göre bu durumun sonucu olarak uluslararası sistemdeki anarşik yapı çatışma veya işbirliği şeklinde ilerler. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde Suriye'deki olaylar hatırlatıldıktan sonra uluslararası aktörlerin olayı nasıl adlandırdığına değinilecektir. İkinci kısımda bu kimliklerin çıkarları nasıl şekillendirdiği açıklanacaktır. Bunu takiben son kısımda uluslararası anarşinin çatışmaya mı yoksa işbirliğine mi yol açtığı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal inşacılık, Arap Baharı, Suriye

ABSTRACT

The purpose of this article is to bring a structural constructivist perspective to Arab Spring. With this regard, the international initiation towards Syrian uprising has been taken as case study. Structural constructivism suggests that identities shape the interest of states and that gives a shape to international institutions. As a result of this, according to Alexander Wendt, international anarchy may lead either conflict or cooperation. In this context, having remind the event on Syria, how actors identify the issues in Syria will be adverted. In the second section how these identities shape interests will be investigated. This is followed by the discussion whether international anarchy leads conflict or cooperation.

Keywords: Structural constructivism, Arab Spring, Syria

1. INRODUCTION

The Arab Spring challenges the governments and leaders in Middle East who have been ruling their countries for decades. In contrast to Tunis, Egypt and

* Araş.Gör. Aksaray Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, mehmetshin99@hotmail.com

Libya, where the uprisings have resulted in a few weeks, Syria's challenge has been running into the unknown as 17 months. Hence, on the one hand international public opinion pointed out the ongoing "violence" and called for aid to demonstrators as well as sanctions to government. On the other hand some countries such as Russia or China called for "calm dawn" for international initiation to Syria and proposed wait and see politics. The reason why different voices have been raising is that each country defines the issue differently based on their perspectives. This led them to take opposite positions against the issue. In this context, this article analyzes the Syrian conflict by referring to constructivist thesis that is proposed by Alexander Wendt, which is anarchy is what states make of it (Wendt, 1992).

Therefore, the main assumption of the article is that identities and interests are important constitution for the interaction among states, as Wendt argues (Wendt, 1992). Additionally, state centric approach will be kept. Finally, anarchy is self – help if states maximize their interest by competing in security but if they choose collective security, then anarchy is not self – help.

In order to examine these constructivist notions, formal declarations of governments about Syrian dispute will be taken as central part of analysis. Referring to statements, the identities of states will be placed, which leads to comprehend the interests of them. Those analyses will bring us to conclude that whether anarchy is cooperative or competitive in Syrian dispute.

2. IDENTITIES IN SYRIAN CONFLICT

The Arab Spring started on December 2010 in Tunisia and spilled over other Arab states in a short period and Syria had become no exception on March 2011. The Syrian uprising began as 35 people are arrested in a "Day of Dignity" protest in Damascus. Syrian President Bashar Assad indicated the demonstrators as armed terrorist gangs so; the Syrian government took the issue as a threat to national security. In order to keep the security and existence of the state as well as the regime, Syrian government tried to suppress the demonstrators. This led Syria to use armed tools via military forces. Therefore, Syria indicates this conflict as an internal problem that has been occurring between terrorists and state forces. In this regard, the government seeks to keep and promote the national security and citizens from terrorist attacks. Thus, the "identity" of Syria is the legitimacy according to Syrian government, so the conflict should be considered as state vs. terrorists.

The international response to the uprising is Syria on the other hand, differs from each other, simply because of different perspectives towards the issue. The American or more generally Western perspective is almost just opposite of the Syrian government. They take the issue as a struggle between democracy and dictatorship. From that perspective, the "identity" of the Syrian regime and Assad are "dictatorship", so the "democratic" block should transform the "tyrannical"

regime in Syria. As US Secretary of State Clinton indicates: "They need to be assured that Syria will be better off under a regime of tolerance and freedom that provides opportunity and respect and dignity on the basis of...consent rather than the whims of a dictator" (<http://m.state.gov/md178332.htm>). She also blamed Russian delegators in UN Security Council meeting "Whose side are you on, those of the pro-democracy protesters or are you on the side of a brutal dictatorial regime" (<http://www.neweasterneurope.eu/node/174>). This is supported by Turkish Prime Minister Erdoğan as "The path you are on is not a path...I am calling on Assad once more, and this time in a manner he will comprehend, in his own language, You reap what you sow" (<http://english.sabah.com.tr/National/2012/02/08/pm-erdogan-warns-assad-you-reap-what-you-sow>) and blamed Assad as being a cruel who murders his own people. German Foreign Minister Guido Westerwelle also said: "The violence must end immediately. The Syrian government must make sure that basic human and civil rights, as well as the rule of law, is observed" (<http://uk.reuters.com/article/2011/03/24/us-syria-france-germany-idUKTRE72N49O20110324>). Therefore, US and other Western states have entitled Syria and the regime as "dictatorship" whereas, they located themselves in the democratic side of the world. If someone (state) identifies itself as "democratic", then he should act together with "democratic" countries, otherwise he is in the "Other" side of the world and should be named as "dictatorship".

On the other hand, instead of identifying Assad regime as "dictatorship", Russian elite considers it as "moderate" regime against Islamic "extremism". This was indicated by Russian President Medvedev in early 2011, before Libyan intervention as: "medieval call for a crusade, when someone would call on someone to go to a specific place and liberate something" (http://www.rferl.org/content/commentary_russia_watches_arab_spring_24245990.html). Additionally, in case of Syria Putin has warned of the "clash of civilizations" and Medvedev has warned of "extremists" coming to power as a result of the Arab revolutions. UN ambassador of Russia also pointed out that such approaches lead to a never-ending circle of violence (<http://www.aljazeera.com/NEWS/MIDDLEEAST/2011/04/201142723514236533.html>). Thus, In contrast to Western Bolck, the "dictatorship" in Syria is entitled as "moderate" government by Russia. Alternative regimes may shift this "moderate" regime to an "extreme" one.

China also disagrees with Western perspective as well as international initiation. The officials declared that "The future of Syria should be independently decided by the Syrian people themselves free from external interference. We hope the international community continues to play a constructive role in this regard" (<http://www.fmprc.gov.cn/eng/xwfw/s2510/2511/t825290.htm>). Therefore, Chinese government took the issue in the context of sovereignty vs. interventionism. According to China, all states are the "sovereign" governments. Thus they have exclusive authority in their territory. The Other countries are

entitled as “interventionists”. Hence, all governments should manage their own authority. International initiation means “intervention”, which should be avoided.

Therefore, the identities of the states are different from each other. US and its Western allies identify themselves as democratic world, so the opposite of this block is consist of dictatorships. Russia identifies itself as well as Syria as moderate regimes. Thus, world politics should be protected against extremism. Finally, sovereign China does not promote any interventions against independent states.

3. HOW IDENTITIES SHAPE INTERESTS?

This leads us raise the Wendtian constructivist question how identities shape interests. In Syrian case, it should ne started to investigate how the identities determine the policies of Western countries. “Pro – democracy” supporters are unwilling to be occurred a regional instability and war. The importance of democracy – dictatorship distinction has become the main pillar of American national interest since 9/11. US national security report in 2002 had phrased that “America is now threatened less by conquering states than we are by failing ones. We are menaced less by fleets and armies than by catastrophic technologies in the hands of the embittered few. We must defeat these threats to our Nation, allies, and friends” (The White House, 2002). Hence, America and its allies have been looking for get rid off such safe havens for illegal organizations around the world. Additionally, according to US and its allies, the dictatorship in Syria may cause regional spill – over effect. This leads to expansion of international terrorism, which is considered as national threat towards American people and interests. Therefore, international initiation should be taken to stop terrorist proliferation in Middle East. In brief, the interest of the US and its Western allies are shaped by democracy, which is considered as an antidote against terrorism and other illegal organizations.

On the other hand, moderate Russia’s interest is shaped in a different way. The downfall of moderate Syrian government causes regional chaos from Moscow perspective. This is mainly because of strong relationship between two countries, which had established even during cold war period and established a beneficial status quo for Russia. Thus, collapse of Assad regime would lead regional chaos and rise of Islamic fundamentalism. Moreover, since 1940’s, “communist” USSR and its successor Russia has been considering as the greatest threat against religious groups, particularly Islamic sects, simply because of its communist – irreligious identity. As Ben Judah, a policy fellow in European Council on Foreign Relations indicates: “Since 1979 when Soviet tanks entered Afghanistan, Moscow had been at war pretty much non-stop against Islamic militants. Generations of the Russian military and secret services have grown up either fighting the Afghan Mujahedeen or Chechen militants...For Russian politicians, Islamic terrorism have dominated national security briefs throughout

their careers” (<http://www.neweasterneurope.eu/node/174>). Therefore, Islamic fundamentalism is considered as leading national security threat towards Russia. Moreover, as it is stated, Russia and Assad regime has strong historical relationship. Collapse of the regime would diminish Russian national interests in Syria in terms of economics and security, particularly owing to weapon trade. Because Russia can not the answer the question what will happen after Assad. An Islamic extremist Syria would not be an ally for former communist Russia. Moreover, such a state may become a safe haven for fundamentalist groups, particularly related with Chechnya. Thus, moderate identity shapes Russian interests to deal with religious extremism. As a result, possible “extremist” Syrian government would damage Russian interests in terms of economy and security.

With respect to sovereignty vs. interventionism distinction, in contrast to Western block, China does not support peace keeping operations around the world. This attitude stems from Chinese own national security concerns by referring to Tibet and East Turkestan issues related to interventionism. Those secessionist movements are suppressed via violence by Chinese government. Thus, supporting any foreign “intervention” against domestic “sovereign” nation might be considered as a peer for future possible peace keeping operation towards China to liberate Tibet and East Turkestan from “dictator” Chinese government. The problem of dictatorship of China against its minorities has been raised by Western democrats and civil societies for last two decades. An international operation towards a country in sake of democracy would result in problem for China in the long run. Hence, sovereignty is the basis of national security concept of China. Interventionism would lead a threat towards nation states.

4. IS ANARCHY WHAT STATES MAKE OF IT?

As a result of different identifications towards the problem, international institutions could not act by unanimity but as results of negotiations. At first stage, the United Nations Security Council did not approve the resolution that calls for Syrian president Bashar Assad to step down by veto of China and Russia. As it is stated, China considers such an attempt as interventionism against independent sovereignty and Russia fears from deepening the chaotic situation. However, in April 2012 an international initiation towards Syria still took place as UN Security Council approved the resolution that suggests deploying 300 observers to Syria, which is proposed by Kofi Annan who is appointed as envoy to deal with Syrian issue. Syrian President Bashar Assad had welcomed observers and provided freedom of movement. However, international public (actually US and its Western allies) blamed Assad as being insincere simply because of ongoing violent of this “cruel” dictator. This shows that “democratic” states are firm to demolish the dictatorship for the sake of international security. On the other hand, Syrian regime claims that Western media is trying to draw a picture against the regime while ignoring the attacks of “terrorist” groups and highlighting government responses to armed groups. The government proves that by

welcoming the international observers and tries to show that what is going on in Syria is actually what Western media broadcasts to public. This causes in international media to provoke a war towards Syria. In this regard, international press several times claimed that Turkey was preparing for a peacekeeping operation towards Syria.

This leads us raise another question that is already asked by Cynthia Weber by referring to Alexander Wendt's famous phrase; is anarchy what states make of it? (Weber, 2010;61) In case of Syrian dispute the answer is yes. The US and its allies call for conflict, whereas China and Russia call for cooperation among states. As a result of veto, peacekeeping operation towards Syria has been obstructed. However, peaceful tools to suspend the conflict have been affirmed by unanimity. Since identities shape interests and interests form international institutions, the United Nations declined conflict between nations but promoted cooperation among them by Chinese and Russian veto for the former and acceptance for the later. If Russia and China identified themselves as democratic, the international initiation would be certainly different. Thus, international anarchy has not been the permissive cause of the war in case of Syrian dispute but identities formed cooperation among them.

5. CONCLUSION

To sum up, the world has divided into separate parts to identify the conflict in Syrian dispute. Western Block has named the issue as struggling for democracy versus dictatorship. This led them to create common interest against "dictatorship". On the other hand, Russia and China have formed different perspectives which results in supporting the current situation in Syria. That means they do not seek to downfall of Assad regime. Finally, Syria took the issue as national security against terrorists. This caused disagreement between two camps at the beginning of the process. However, as a result of interactions and negotiations, the process has been maintaining by converge between different sides of the world and UN Security Council has affirmed another resolution for now, which is a product of negotiation process. Therefore, the interests of the states shape international politics via international institutions, particularly by decisions of United Nations.

This indicates how ideologies of states and nations direct the policies of them. More specifically, international politics is the attitudes of states as the results of their interactions that based on their ideological positions. In case of Syria, "democratic" countries seek to transform the "dictator" Syria via armed forces which leads war. In contrast to democratic countries, sovereign states seek to keep and promote their existence by peaceful tools. In international politics, both armed and disarmed tools are tried to be implemented by international institutions, which are the product of states and their interactions. As it is stated,

United Nations is the tool for security in case of Syria. Its policies are the reflection of the interests of the member states, particularly permanent members.

This led us raise the question whether United Nations is a peace provider institution or war provider. It can not be given an exact answer without understanding the consciousnesses and aims of the states. The Arab uprising in Syria is an appropriate example for that. According to Western side, who define themselves as democratic, the situation in Syria should be suspended by military tools as well as sanctions, because anti democratic dictators could be got rid off only by non democratic ways. This leads war in Middle East. On the other hand, Russia seeks to keep the current regime in Syria, so any military intervention should be avoided. This is similar with Chinese position on the issue. Thus, the attitudes of Russia and China are opposite of the conflict, so they suggest more peaceful tools and cooperation with Syrian government. Therefore, international politics is shaped by political decisions, which are determined by their political thought and interests, in the context of war and peace. In case of Syria, US and his allies seek to manipulate the world politics into the war, whereas China and Russia have been trying to cooperate with central government of Syria in order to solve the conflict.

This raises the question that is asked at the beginning of the article: does anarchy lead to war or peace in the context of Syrian dispute? Although the “democratic” bloc has been calling for peacekeeping operation in Syria, United Nations has not approved a resolution for that as Russia and China seeks for. However, negotiations between groups about the future of Syria take place. Therefore, in the context of Syrian dispute, international anarchy leads cooperation in contrast to realist presume that anarchy is the permissive cause of war.

6. REFERENCES

- AL JAZEERA, 2011. <http://www.aljazeera.com/NEWS/MIDDLEEAST/2011/04/201142723514236533.html>, 17 Mayıs 2012
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA, 2011. <http://www.fmprc.gov.cn/eng/xwfw/s2510/2511/t825290.htm>, 11 Mayıs 2012
- NEW EASTERN EUROPE, 2012. <http://www.neweasterneurope.eu/node/174>, 13 Nisan 2012
- RADIO FREE EUROPE, 2011. http://www.rferl.org/content/commentary_russia_watches_arab_spring24245990.html, 9 Mayıs 2012
- REUTERS, 2011. <http://uk.reuters.com/article/2011/03/24/us-syria-france-germany-idUKTRE72N49O20110324>, 21 Mayıs 2012

- SABAH GAZETESİ, 2012. <http://english.sabah.com.tr/National/2012/02/08/pm-erdogan-warns-Assad-you-reap-what-you-sow>, 7 Mart 2012
- THE WHITE HOUSE, (2002), A National Security Strategy for a New Century, Washington
- US DEPARTMENT OF THE STATE, 2011. <http://m.state.gov/md178332.htm>, 10 Nisan 2012
- WEBER, Cynthia. (2010). International Relations Theory A critical introduction., Routledge. London
- WENDT, A., (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, pp. 391-425

ORTA ASYA GÜVENLİK SORUNLARI VE NATO'YA YANSIMALARI

Tayfun ÇELİK*

ÖZET

Orta Asya ülkelerinin geçmişten kalan sorunlarını kısa sürede çözüme kavuşturmaları olanaksız görülmektedir. Sınır sorunları ve etnik sorunlar geçmişten itibaren ulusal bilincin yaratılmasının önüne geçmektedir. Ülkeler arasındaki su sorunu, uyuşturucu ve dine dayalı sorunlar ilişkilerin derinleşmesini her zaman engelleme potansiyeline sahiptir. Orta Asya sorunları günümüzde yaygınlaşan asimetrik tehditler olarak belirlemekte, özellikle de yakın zamana kadar nispeten bölgesel bir olgu olarak algılanan terörizmin, dünya çapında algılanmasına katkısı bulunmaktadır. Bölgesel İşbirliği Örgütleri belirli bir tarihsel süreç içinde geliştirilmiş ve bu sorunlara çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu örgütlerin en önemlisi olan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, küresel alanda belirleyici unsur olarak yerini alabilmesi ise zaman alacaktır. Diğer taraftan bölgenin önemli enerji kaynaklarına sahip olması ise, AB ve ABD'nin bölgeye ilgisini arttıran önemli nedenlerinden birini teşkil etmektedir. Bu kapsamda NATO'nun bölgede bulunması ve askeri kanadı ile başlatılan çözüm süreci, NATO'nun geleceğini belirleyecek önemli bir unsur olmaktadır. NATO'nun, BM, AGİT, AB, bölge ülkeleriyle ve ŞİÖ ile ikili işbirliğini geliştirmesi kaçınılmaz olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya Sorunları, Bölgesel işbirliği Örgütleri, ŞİÖ, NATO

ABSTRACT

It seems impossible that Middle Asia Countries can solve their remaining problems in a short time. Border and ethical problems have prevented to construct national consciousness since past. Water disputes, problems based on drug and religion among the countries always have a potential to impede deepening the relations. Middle Asia disputes nowadays appear as widespread asymmetric threats, contribute to perceive the terrorism global, especially which is perceived relatively regional. Regional cooperation organizations have been set up and they have tried to find the solution for these problems. There needs more time for the most important organization, Şhangay Cooperation Organization, to take part as a globally component. From other side, having

* TSK mensubu, tayfunfile@yahoo.com

important natural resources constitutes one of the most important reasons which attracts EU and USA's attention towards the region. At that context, NATO's existing in the region and applying the solution process by help of its military capacity will become an important element to determine NATO's future. NATO's reciprocal relations with UN (United Nations), Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), EU, Nations in the region and SCO are to be necessary.

Keywords: Middle Asia Problems, Regional Cooperation Organizations , SCO, NATO.

1. GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya'daki bağımsız devletlerin uluslararası sisteme entegrasyonunu sağlarken, bölgede yeni güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile uluslararası sistemde meydana gelen değişmelere paralel olarak güvenlik kavramının da boyutları değişmiş, Sert Güvenliğe (Hard Security) yapılan vurgu geri plana itilirken, Yumuşak Güvenlik (Soft Security) ön plana çıkmaya başlamıştır. Yumuşak Güvenlik yaklaşımı çerçevesinde incelenen Asya'nın güvenlik sorunları; sınır sorunları, kimlik ve etnik sorunlar, radikal dini akımlar, terörizm, su sorunu, uyuşturucu kaçakçılığı ve enerji sorunu olarak belirmiştir.

Orta Asya ülkelerinde ve Afganistan'da bulunan mevcut sorunlar, bölgenin güvenliğinin sağlanmasında istismlara açık bir boyutta bulunmaktadır. Bölgede petrol, doğalgaz ve uranyum gibi enerji kaynaklarının bulunması ve bunlar üzerinde kontrol mücadelesi ise her zaman bu güvenlik unsurunu sıcak tutmuştur. AB'nin, bölgede var olan gerek enerji kaynaklarına gerekse yine enerji kapsamında Rusya'ya olan ihtiyacı ve Orta Asya enerji kaynaklarının paylaşımında ABD ile bölgenin diğer başat ülkelerinin rekabeti önemsenecek hususlardır. Dolayısıyla bahsi geçen konuların aşılmasında, hâlihazırda bölgede bulunan NATO'nun katkıları aşikârdır.

2010 Lizbon zirvesinde NATO tarafından ele alınan benzer tehditlerin günümüzde artık devlet sınırlarını aşarak, bölgesel ve hatta küresel nitelik kazandığı belirlenerek, güvenliğin artık daha fazla kaplayıcı bir bakış açısıyla tanımlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Burada kastedilen şey, güvenlik konularının birden fazla boyutlarının olduğu ve bu sorunlara salt askeri ya da ekonomik perspektiflerden yaklaşılması gerektiğidir. Lizbon'la birlikte NATO diğer uluslararası örgütler, AB ve önemli küresel aktörlerle daha fazla işbirliği yapmaya karar verilmiştir. NATO'nun kendisinin küresel bir güvenlik aktörü olarak hareket etmesinin yerine, küresel düzlemdeki diğer aktörlerle olan işbirliğini arttırmasının daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır (Oğuzlu, 2012; 14). Neticede karmaşık ve çok boyutlu sorunların çözülmesinde bütünlükçü bir bakış açısını benimsek NATO'nun geleceği için de önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Orta Asya'nın güvenlik sorunlarının ilgili taraflar arasında çatışma yaratabilmesi, ekonomik durumlarını ve politik bağımsızlıklarını geliştirmek üzere yapılan işbirliğinin güvenilirliğini önlemesi ve hatta bilinen dış tehdide karşı yabancı güçlerle anlaşmaya çabalanması gibi birçok sebepten dolayı potansiyel istikrarsızlık kaynağı olabileceği düşünülmüştür. Bu sorunların bölgede bulunan NATO'nun gerek faaliyetlerine gerekse güvenliğine etkileri, sorunları her daim sıcak tutulabilme potansiyeline istinaden devam edebileceği gerçeğinden yola çıkarak, NATO'nun küresel bir güvenlik örgütü haline gelmesi noktasında, XXI. yüzyılın tehditleriyle mücadelesinde bunları dikkate alması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca bu sorunları ile mücadelede uluslararası işbirliğinin sağlanmasında en etkili adres, daha önceki dönemlerde elde ettiği başarıları da göz önünde tutularak yine NATO olacağı (Erhan, 2004) varsayılarak, bu sorunların çözümü için NATO'nun bölgede geliştirilen işbirliği girişimlerini önemsemesi gerekliliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda bölgedeki sorunların NATO'nun güvenliğine etkilerini tespit etmeden önce, bu sorunların önemini vurgulamak yerinde bir başlangıç noktasını teşkil edecektir.

2. BÖLGESEL GÜVENLİK SORUNLARI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleri bir dizi sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Genel olarak sınır sorunları, etnik sorunlar, ekonomik ve siyasal dönüşümün getirdiği sancılar, su sorunu ve radikal dini akımlar şeklinde ifade edilebilecek olan bu istikrarsızlık faktörleri nedeniyle taraflar avantajlı olduğu konularda diğer ülkeler üzerinde bir baskı oluşturarak sonuç almaya çalışmaktadır. Buzan, Ole Weaver gibi Kopenhag Okulu mensubu teorisyenler tarafından oluşturulan 'Yumuşak Güvenlik' güvenlik kuramına ait bu konuların bertaraf edilmesinde, bölgesel işbirliğinin gerekliliği (Gray, 2005; 19) her ne kadar önemsenmiş olsa da, bölgede oluşması gereken dostluk ilişkilerinin kurulması zorlaşmakta; şimdiye kadar oluşturulmaya çalışılan işbirliği girişimleri derinleştirilememekte ve dolayısıyla bu çabalardan istenen ve beklenen sonuçlar alınmamaktadır. Söz konusu sorunlar bölge ülkelerinin hem Orta Asya'ya hem de dünya sorunlarına yönelik ortak ve tutarlı bir politika geliştirememelerine yol açmaktadır. Bu durum ise bölgeyi hem Rusya açısından hem de bölge dışı güçler açısından kolay etkilenebilecek bir alan haline getirmektedir.

Rusya'nın yakın çevre doktrini ile orta Asya'daki etkinliğini devam ettirmek istemesi, AB'nin Avrupa-Kafkasya – Asya Taşıma koridoru (TRACECA) ve Avrupa'ya Devletlerarası Gaz Taşımacılığı (INOGATE) projelerinin geliştirilmesi ve Çin'in bölgede etkin olması, ABD'nin bölgeye ilgisini arttırmıştır (Uzgel, 278). Diğer taraftan Rusya'nın doğal nüfuz alanı olarak gördüğü bu bölgedeki sorunlarla ilişkisi ve bölgeyi Rus çıkarlarına yönelik herhangi bir doğrudan tehdit karşısında bir tampon bölge olarak değerlendirmesi gibi stratejik faktörler, Orta Asya'yı Rus dış politikası açısından hayati hale getirmektedir. Oysa Rusya'nın askeri ve ekonomik etkinliğini artırarak denetim

sağlamaya çalışması bölgede istikrardan çok istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bölge ülkeleri gerek kendi aralarındaki sorunlardan gerekse Rusya ile ilişkilerden kaynaklanan tehdit algılamalarından dolayı, ABD odaklı bir güvenlik yapılanmasına girmekte sakınca görmemektedir. Bölgede söz konusu olan zengin enerji kaynaklarının varlığı da dikkate alındığında, Orta Asya'nın dünya çapında politikanın mücadele eksenine yerleşmesinin gayet normal olduğu görülmektedir.

Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır sorunu, ülkeler arasında potansiyel bir çatışmanın tohumlarını atarak birleşmelerini önlemek ve böylece bölgenin daha kolay yönetilmesine olanak sağlamak için Ruslar tarafından keyfi biçimde çizilen sınırlardan kaynaklanmaktadır. Sınırlar belirlenirken, herhangi bir etnik grubun ayrılıkçı bir politika izlemesini önlemek için bütün cumhuriyetlere farklı etnik grupların dahil edilmesine özen gösterilmiş ve coğrafi gerçeklikler göz ardı edilerek Rusya'ya (Merkeze) bağımlı yapıların oluşması sağlanmıştır. Öyle ki, bir Tacik, Özbek veya Kırgız, kendi başkentine gitmek için diğer cumhuriyetlerin sınırlarından geçmek durumunda kalırken; hammaddeler rahatlıkla sanayi merkezlerine ulaştırılabilmektedir (Karaeve, 2005; 2). En önemli sınır sorunu Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında Fergana vadisinden kaynaklanan sorundur. Sorun, Kırgızistan'ın Fergana vadisinde bulunan Oş eyaletinde yaşayan Özbeklerin özerklik talepleriyle beraber başlamış ve bir anlamda sınır sorunları beraberinde etnik sorunlardan kaynaklanan olayların yaşanmasına da yol açmıştır. Zira özellikle Özbek, Tacik ve Kırgız toplumlarının bir arada yaşadığı yaşam alanı Fergana Vadisi'nde her bir topluluğun yaşadığı yere göre sınırları çizmek bugün bile çok güç gözükmemektedir (Farrant, 2005; 715-716). Nitekim iki ülke arasındaki 130 km'lik sınır hâlâ ihtilafli durumda olup çözüme kavuşturulamamıştır (Donaldson, 2005; 403). 1990'ların sonunda Özbekistan'ın kendisine yapılan terörist saldırılardan sonra sınır güvenliğini gerekçe göstererek henüz tartışmalı olan sınırlarına mayın döşemiş ve serbest dolaşımı kısıtlamıştır (ICG; 3).

Sovyet döneminde Moskova yönetimi, izlediği etnik politikalarla her bir cumhuriyette farklı bir ulusal kimlik, dil ve kültür bilincinin oluşması için onları ayrı ayrı cumhuriyetlere bölerek ayrıştırmıştır. Bu sayede bu cumhuriyetlerde homojen nüfus oluşumlarını engellemiştir (Lipovski, 1996; 211-223; Erhan, 2005; 17). Orta Asya'nın beş ayrı cumhuriyete bölünmesi, farklı milliyetlerin oluşumunu büyük ölçüde hızlandırmış ve esas itibarıyla Türk çoğunluğun oluşturduğu bölgenin Müslüman nüfusunu parçalayarak, her biri kendi ulusal bilinci, dili, kültürü ve ekonomik bağımsızlığına sahip ayrı ve farklı halklara dönüştürmüştür (Aydın, 2005; 250-251). Bu dönemde yaratılan çok uluslu cumhuriyetler nedeniyle bugün hala bölgede kimlikle ilgili sorunlar devam etmektedir. Kimlik konusu doğrudan etnik yapılarla da ilgili bir konu olup, bu devletlerin karışık etnik yapıları sahip olmaları bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirilebilir. Bölgedeki bu etnik çeşitlilik, kültürel zenginlikten öte ulusal kimlik oluşturma sürecini zedeleyici nitelikte ve önemli bir istikrarsızlık unsuru

olmaktadır³ (Menon, 1995;152). Bölgedeki ülkelerin hemen hepsinde azımsanmayacak oranlarda bulunan Rus nüfusu (Richard, 2002; 485-506), söz konusu ülkelerin bağımsızlık sürecinde Rusçayı ve Rubleyi terk ederek kendi ulusal dil ve paralarını yürürlüğe koymalarına tepki göstermiştir. 2004'te çıkarılan bir yasa ile Kırgızistan'da Kırgızcanın kullanılmasını yaygın hale getirme çabası ise diğer etnik unsurların asimilasyonunu amaçladığı için tepki toplamıştır (Mamataipov; 2004). Öte yandan Moskova'nın izlediği etnik politikalar da bu cumhuriyetlerde homojen nüfus oluşumlarını engellemiştir. Her bir cumhuriyetin içine yerleştirilen etnik azınlıklar, ulusal bilincin yaratılmasının önüne geçmektedir (Erhan, 2003). Aynı zamanda birlik cumhuriyetleri içinde homojen yapının kırılması ve milliyetçi bir canlanmanın engellenmesi maksadıyla, farklı ulusların bir cumhuriyet içinde bulunmasını sağlayacak şekilde sınırlar değiştirilmiş, Rus ve Slav ırkına mensup topluluklar Orta Asya'daki Cumhuriyetler içine göç ettirilmiştir (Ziegler, 2006; 103-126). Zaten tarihte Rus emperyalizminin en belirgin özelliği istila ettiği ülkelerin en verimli, stratejik noktalarına Rusları yerleştirmek ve böylece hâkimiyeti altına almak olmuştur (Uçar, 2007; 42).

Ülkeler arasındaki su sorunu; Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında gittikçe derinleşmektedir. Özellikle de Özbekistan ile Kırgızistan arasında daha önemli boyutlardadır. Su sorununun temel nedeni aslında Orta Asya'da da uygulanabilecek bir uluslararası su rejiminin bulunmamasıdır. Bağımsızlık sonrası suyla ilgili en büyük anlaşmazlık, başlıca su kaynakları olan Amu Derya ve Sir Derya nehirlerinin paylaşılmasından kaynaklanmaktadır (Spoor ve Krutov, 2003; 49). Bunlardan özellikle Amu Derya ve Sir Derya'nın kaynaktan denize dökülmesine kadar farklı ülkelerden geçmesi, ister istemez bölge ülkeleri arasında sürtüşmelere ve anlaşmazlıklara neden olmaktadır (International Crisis Group, 2002; 1).

Diğer bir sorunun başlangıcını Sovyetlerin dağılmasının ardından bu ülkelerdeki dini hareketleri arttırması oluşturmuştur. Gerek İmparatorluk Rusya'sında olsun gerekse Sovyet döneminde dini ve kültürel inanç ve gelenekleri İslami olan etnik grupların tamamı Müslüman halklar şeklinde anılmışlardır. Yine İmparatorluk Rusyası döneminde olduğu gibi, Sovyet Rusyasında da

¹ Özellikle Afganistan'da diğer Orta Asya ülkeleri gibi etnik yapı çeşitlilik göstermekte olup nüfus %40 Peştun,%25 Tacik,%19 Hazara,%7 Özbek,%4 Türkmen %5 diğerlerinden oluşmaktadır. Ülkede 47 farklı dil kullanılmaktadır. Bağımsızlıklarının ardından Kazakistan'ın yüzde 39'u Kazaklardan ve yüzde 38'i Ruslardan oluşmaktayken; Kırgızistan'ın yüzde 52'si Kırgız, yüzde 22'si Rus, yüzde 13'ü Özbek; Tacikistan'ın yüzde 62'si Tacik, yüzde 24'ü Özbek ve yüzde 7'si Rus; Türkmenistan'ın yüzde 71'i Türkmen, yüzde 9'u Özbek, yüzde 9'u Rus; Özbekistan'ın ise yüzde 71'i Özbek yüzde 8'i Rus ve yüzde 5'i Taciklerden oluşmaktadır. (Bkz: CIA World Factbook 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, (e.t. 19/08/2009)).

Müslümanlar, ülkenin varlığına yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır (Çelikpala, 2006; 214). Stalin döneminde, dinsel kültürün simgesi olan camiler, medreseler ve okullar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Sagadeev, 1994; 30). Özellikle bu durumun Rus ve Batı karşıtı eğilimleri de arttırmasından ve bölgede bir Müslüman-Hıristiyan ayrımı ve çatışmasına yol açmasından korkulmuştur (Olcoot, 1994; 150). Buna rağmen İslami kimliklerini tam anlamıyla kaybetmemiş olan Orta Asya ülkelerinde, toplumsal hayattan eğitime ve yönetim yapısına kadar hemen her alanda hâlâ bunun izlerini ve etkilerini görmek mümkündür. Zira Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Leninizm'in yıkılmasıyla ideolojik anlamda ortaya çıkan güç boşluğu birçok ülkede milliyetçilikle doldurulmaya çalışılsa da milliyetçiliğin tek başına bu güç boşluğunu dolduramaması üzerine dini faaliyetler bölge genelinde artmıştır (Khamidov, 2003; 1-6). Bu faaliyetlerin temel amacı mevcut yönetimlerin yerine dini esaslara dayalı yönetimlerin oluşturulmasıdır (Tabyshalieva, Swanström-Cornell-, op.cit., s. 3; Poonam Mann, "Religious Extremism In Central Asia", Strategic Analysis, Vol. 25, No. 9 (December 2001), http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_dec01map01.html, (e.t. 05/11/2003), ss. 5-6). Bölgedeki ülkelerin insan hakları karnesinin zayıf oluşu, demokratik kurumların yetersizliği (Erhan, 2003) ise bu durum için uygun bir ortam oluşturmuştur.

1952 yılında Ürdün'de politik bir parti olarak kurulan Hizbut Tahrir örgütünün amacı (Farouki, 1996; 53), İslam devletlerinde laik rejimleri yıkarak yerlerine şeriat kurallarına göre yönetilen bir İslam devleti kurmak olmuştur (Kimmage, 2007; 3). Özbekistan İslami Hareketi ise, Özbekistan'da Kerimov yönetimini yıkarak yerine İslami bir devlet oluşturmak amacıyla kurulmuştur (MANN, Poonam. "Islamic Movement of Uzbekistan: Will it Strike Back?", Strategic Analysis, Vol. 26, No. 2, 2002, 17 Kasım 2007, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr02map01.html).

Washington yönetiminin köktendinci gurupların yıkıcı eylemlerinin tüm antidemokratik uygulamalarına karşı Orta Asya rejimlerini desteklemiş (Menon, 2002; 190) ve bölgenin sorunlarıyla istismara açık oluşunun tipik bir örneğini oluşturmuştur. Özbekistan İslam Hareketi ve Taliban gibi terör örgütlerinin kendilerine finans sağlamak üzere uyuşturucu kaçakçılığını kullandığından bölge devletleri organize suçlarla mücadele konusunda yetersiz kalmaktadırlar (Erhan, 2004; 123-149). Taliban gruplarının geçtiğimiz on yılda uyuşturucu kaçakçılığını vergilendirmeden yıllık 75-100 milyon dolarlık gelir elde ederken, 2005 yılından 2009 yılına kadar kaçakçılığın vergilendirilmesinden bu rakamın yıllık 90-160 milyon dolara ulaştığı tahmin edilmektedir (Gürer, Cüneyt., "Afganistan Kaynaklı Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri", <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/11/02/afganistan-kaynakli-uyusturucu-kacakciligi-ve-uluslararasi-guvenlige-etkileri/> (e.t.02/11/2009). Orta Asya'ya giren uyuşturucunun bir kısmı bölge içinde dağıtılıp tüketilirken, bir kısmı da buradan Rusya'ya ve Avrupa ülkelerine sevk edilmektedir (Olcott ve Udalova, 2005; 2). Böylelikle Afganistan, İran ve Pakistan'dan Rusya ve Avrupa'ya uyuşturucu madde ticareti için ana geçiş güzergâhlarından birisi olarak

kullanılmaya başlanmıştır (Nichol, 2007; 20-21). Sınır problemleri, bölge devletleri arasındaki işbirliği eksikliği, suç örgütleri ile mücadele edecek birimlerin eğitim, teçhizat, bütçe ve teknoloji olarak yetersizliği, işsizlik rüşvet gibi sosyo – ekonomik sorunlar nedeniyle Dünya genelinde üretilen ve kaçakçılığı yapılan afyon ve eroininin %90 nından fazlası Afganistan kaynaklı olmasına, dünya genelinde yılda üretilen toplam 3700 ton afyonun 3500 tonu Afganistan’da üretilmesine sebebiyet vermektedir (Gürer, Cüneyt, “Afganistan Kaynaklı Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri”, <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/11/02/afganistan-kaynakli-uyusturucu-kacakligi-ve-uluslararasi-guvenlige-etkileri/> (e.t.02/11/2009).

Sınır sorunları, etnik problemler, su sorunları ve uyuşturucu kaçakçılığının sonucunda ortaya çıkan iç sorunlar; ilgili taraflar arasında çatışma yaratması, ekonomik durumlarını ve politik bağımsızlıklarını geliştirmek üzere yapılan işbirliğinin güvenilirliğini önlemesi ve hatta bilinen dış tehdide karşı yabancı güçlerden bir garanti almak için anlaşmaya çabalanması gibi birçok sebepten dolayı bu durum potansiyel istikrarsızlık sebebi olarak düşünülmelidir. İlgili ülkelerin yabancı müdahalelere karşı işbirliğinden kaçınmasını sağlayan bu etkenler, bunun yerine yabancı güçleri bu zayıflığı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya davet etmektedir. Bu durum gerek Rusya gerekse ABD için herhangi bir kargaşada bu ülkeleri kontrol altına almaları için elverişli bir ortam yaratmaktadır.

Bu sorunların bölgede bulunan NATO’nun gerek faaliyetlerine gerekse güvenliğine etkileri, sorunları her daim sıcak tutulabilme potansiyeline istinaden devam edebilecektir. NATO, küresel bir güvenlik örgütü haline gelmesi noktasında, siyasal, ekonomik ve sosyal zorluklarla karşı karşıya olsa da, XXI. yüzyılın tehditleriyle mücadelenin bunları dikkate alarak gerçekleştirilebileceği açıkça ortadadır. Bu nedenle yukarıda bahsi geçen yeni dönemin sorunları ile mücadelede uluslararası işbirliğinin sağlanmasında en etkili adres, daha önceki dönemlerde elde ettiği başarılar da göz önünde tutularak yine NATO olacaktır (Erhan, 2004). Bu sebepten dolayı bu sorunların çözümü için NATO, bölgede geliştirilen işbirliği girişimlerini önemsemek durumundadır.

3. BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTLERİ

Bağımsızlığın ilk yıllarında Orta Asya’da işbirliğinin sağlanmasına yönelik oluşturulan ilk kurumsal yapı 8 Aralık 1991’de Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya tarafından kurulmuş olan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) (Karaev, 2005; 49), 1994 Nisanında yürürlüğe giren ve bölge ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’ın dahil olduğu Kolektif Güvenlik Antlaşması ve sonrasında, 2002’de aralarındaki askeri işbirliğini arttırmak için örgütlenmeye giden Kolektif Güvenlik Antlaşması üyeleri, Kolektif

Güvenlik Antlaşması Örgütü kurulmuştur (Nikitin, 2007; 35)⁴². Karşılıklı güven, işbirliği, silahsızlanma ve güvenlik gibi prensipleri ön plana çıkararak (Al-Qahtani, 2006; 129) bölgede istikrarı sağlamaya yönelik olarak kurulan bir başka örgütse, bilindiği gibi Şanghay İşbirliği Örgütü'dür. NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesini Rusya tehdit algılarına, Çin de insan hakları konusundaki baskısından ve ABD'nin Tayvan'la olan ticaretinden dolayı rahatsız olduğundan, aralarında gelişen ilişkiler Eylül 1994 te yapıcı ortaklığa ve Nisan 1996 da stratejik ortaklığa dönüşmüştür (Çolakoğlu, 2004; 173-197). 1996'da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından imzalanan "Sınır Ülkeleri Arasında Askeri Güveni Arttırmaya Yönelik Antlaşma" ve 1997'de "Sınır Bölgelerinde Askeri Kuvvetleri Azaltma Antlaşması"na dayanan girişimlerle başlayan Şanghay İşbirliği Örgütü, 2001'de Özbekistan'ın katılımının ardından uluslararası bir örgüt niteliğini almıştır (Foreign Affairs Ministry of Peoples Republic of China, "Shanghai Cooperation Organization", <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/sco/t57970.htm>, (e.t. 04/04/2006). 2004'den itibaren Moğolistan, 2005'den itibaren İran, Hindistan, Pakistan ve 2007'de de Türkmenistan gözlemci üye olarak örgütün zirve toplantılarına kabul edilmiş (Norling ve Swanström, 2007; 429-444) oluşu ise örgütün bölgesel olarak etkin bir güç oluşunun işaretidir.

Diğer bir örgüt ise Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından ilk faaliyetleri Orta Asya Ekonomik Birliği adı altında sürdürülen örgüt olup, 1998'de Tacikistan'ın katılımıyla beraber Orta Asya Ekonomik İşbirliği'ne dönüşmüştür. 2002'de ise Orta Asya İşbirliği Örgütü adını alan Örgüt, 2004'te Rusya'nın da katılımıyla yine Rusya'nın baskın konumunda olduğu bir örgüt haline dönüşmüştür. Nisan 2005'te söz konusu örgüt, Rusya'nın önderliğinde olan Bağımsız Devletler Topluluğu ve Güneydoğu Asya'daki on ülkeden oluşan ve ekonomik birlik olan ASEAN ile işbirliği ilişkilerini tesis etmiştir.

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Orta Asya İşbirliği Örgütü gibi örgütlerin temel özelliği, Rusya'nın eski Sovyet nüfuz alanlarındaki istikrarsızlığı önlemek ve başka güçlerin bölgeye yönelik angajmanlarını sınırlamaya yönelik olmasıdır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temel özelliği ise, Rusya'yla beraber diğer bölge güçlerinin de bu örgütlenmelerde rol oynamasıdır. Bu grubun bir diğer özelliği ise bölgedeki Amerikan angajmanına tepki niteliğinde olması ve bu angajmanı dengelemeye yönelik politikalar izlemesidir (Ekrem, "Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları", <http://www.turksam.org/tr/a946.html>, (e.t. 21.06.2007). Fakat zaman içerisinde Rusya bu fikrin aksini gösteren oluşumlar içinde bulunmaya başlamıştır. 1991'den itibaren Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi (KAİK) çerçevesi içinde sürdürülen iş birliğine dayanarak, Rusya 1994 yılında Barış İçin Ortaklık'a

² Bu arada Özbekistan 2006'da Örgüte katılmıştır.

katılmış ve NATO ile BİO'nun ötesinde "Daha Geniş ve Güçlendirilmiş Diyalog ve İş birliği" geliştirmeyi kabul etmiştir. 1995 Bosna Barış Anlaşması'nın askerî boyutlarının uygulanmasında NATO ile Rusya arasındaki iş birliği, güvenlik alanında aralarında gelişmekte olan iş birliğine önemli bir yeni boyut kazandırmıştır. Rusya birliklerinin NATO başkanlığındaki Uygulama Gücü (IFOR) ve daha sonra onun yerini alan İstikrar Gücü'nde (SFOR) İttifak ve diğer Ortak ülkelerin birliklerinin yanında ilk defa olarak yer almıştır (NATO Basın ve Enformasyon Bürosu., 2001; s:77-79). Ayrıca NATO Müttefikler ve Ortakların bakanları 30 Mayıs 1997'de Portekiz'de Avrupa-Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyini (AAOK) kurmuşlardır ve Rusya bu oluşumun içinde yer almıştır (Fritch, Paul, "NATO-Rusya Ortaklığı: Görüldüğünden Daha Fazlası", <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/analysis1.html>, (e.t. 07.08.2007). Rusya görüş ayrılıklarına rağmen, NATO için Afganistan'a Rusya üzerinden silah hariç kargo transferi anlaşmasını yürürlüğe koyduğunu açıklamıştır. Böylece NATO'nun Rusya'yla birçok alanda işbirliği yapabildiğini göstermiştir (Diril, Yasemin., "NATO Zirvesi Amacına Ne Kadar Ulaştı?", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?Option=com_content&view=article&id=120:nato-zirvesi-amacina-ne-kadar-ulat&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147, (e.t. 04.04.2008). 2002'de Rusya ile ilişkiler yeniden yapılandırılmış ve yeni NATO-Rusya Konseyi (NRK) kurulmuştur. Her ne kadar 2003'ten sonra Moskova'nın dış politikası daha bağımsız ve iddialı olmaya başlamış ve NATO ile ilişkiler tatsızlaşmaya başlamışsa da, Rusya-NATO ilişkileri yine de yaşayabilmiş ve gelişmiştir. Moskova, NATO ile Barış İçin Ortaklık Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması (SOFA) imzalamış, Almanya ve Fransa'ya toprakları üzerinden geçerek, Afganistan'a uzanan bir koridoru kullanma izni vermiştir. 2008 Bükreş zirvesinde bütün yukarıdaki sayılan ilişkilere rağmen, Rusya hiçbir zaman NATO'nun genişlemesinden ve sınırlarını doğuya doğru kaydırmasından memnun olmamış ve bu memnuniyetsizliğini açık açık dile getirmekten de çekinmemiştir. Putin genişleme sonucunda NATO'nun eski SSCB sınırlarına dayandığını, daha fazla genişlemenin artık Rusya'nın problemi haline geldiğini ifade etmiştir. Putin konuşmasında askeri-politik bir örgüt olan NATO'nun genişlemesi karşısında Rusya'nın kendi güvenliğini korumak için bazı tedbirler almak zorunda kalacağını da açıklamıştır. Putin, tek kutuplu dünya düzeni oluşturulmasına da karşı çıktıklarını ifade etmiştir (Özbay, 2008). Fakat Putin küresel stratejik ilişkilerin korunabilmesi için ABD ile yakın işbirliğine önem vermiş ve 11 Eylül'den sonra ilişkiler çatışmadan ziyade işbirliğine kaymış ve güvenlik konularını ele almıştır (Duncan, 2003; 4).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün küresel alanda belirleyici unsur olarak yerini alabilmesi için, sınır güvenlik anlaşmalarının ötesinde ekonomik, politik ve kültürel işbirliğini istenilen düzeylere taşıyarak İran, Hindistan ve Pakistan gibi Asya-içi denge unsurlarını da içine katarak, NATO'nun genişleme planlarına karşı bir Asya cephesi oluşturması gerekecektir (Celalifer, 2008).

Örgütte, BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden ikisi, yani Çin ve Rusya yer almaktadır. Dünyada stratejik nükleer silaha sahip olan ülkelerin (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İran) yarısı bu örgütte yer almaktadır; Örgüt dünyanın en büyük ordusuna sahiptir; Zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklara, belli düzeyde teknolojiye ve nitelikli insan kaynağına sahip olmakla birlikte ekonomik özellikle enerji alanında birbirini tamamlayıcı ilişkilere sahiptir. Aynı zamanda dünyanın en büyük pazara sahip olduğu gibi, en büyük enerji üretim ülkesi ile dünyanın en çok enerji tüketim ülkeleri bulunmaktadır (Clawson, 2003; 127-146; EC (European Communities), Mantzos,L.,et.al., 2003; 24; Klare, 2005; 150-158; Umbach, Frank,“ Europe’s Energy NonPolicy”, Globale Energiesicherheit Analyses,Transatlantic Internationale Politik, No:4, Berlin, 2004, pp.52-60.S.54, <http://en.internationalepolitik.de/archiv/2004/winter2004/europe---s-energy-non-policy.html> ,(e.t.03.05.2007).

4. ENERJİ SORUNSALI

Orta Asya-Kafkasya enerji hattının işlerliğe kavuşturulup, Rus ve Çin etkisinin sınırlandırılmasını hedefleyen ABD, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan’la yaptığı askeri işbirliği anlaşmaları yapmıştır. Bu girişimlerin arzulanan düzeyde başarıya ulaşmadığı, Çin’in öncülüğünde hayata geçen ŞİÖ’nün Orta Asya nezdinde yarattığı anlam kadar, Çin’in artan enerji talebi, Rusya ile olan ilişkilerini daha üst boyuta taşımakla kalmayıp, bir yandan geçmişten süre gelen, diğer yandan yeni ortaya çıkan sorunların çözülmesini de teşvik etmektedir (Ikegami, Masako, “NATO ve Japonya: Asya’da İstikrarın Güçlendirilmesi”, <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art4.html>, (e.t. 07.02.2007).

Fakat Orta Asya ve Kafkasya’daki enerji ticaretinin gelişmesinde çeşitli engeller bulunmaktadır. Afganistan ve Pakistan’daki çatışma ortamı, bu bölgede yer alan ülkelerin birbirleriyle olan sorunları, yeni boru hatlarının inşasındaki rekabet (bu ülkelerin her biri aynı enerji pazarlarını hedefleyen rakiptirler aynı zamanda), bölgesel enerji kurumlarının eksikliği, enerji sektörüne yönelik politikaların birbiriyle uyumsuz olması, işbirliği alanını daraltan en önemli hususlardır. Orta Asya ve Kafkasya enerji ticaretinde Rusya’nın özel bir yeri olduğu açıktır. Rusya’nın Asya hedeflerinden en önemlisi kuzeydoğu Asya’da, Çin’de, Kore’de ve Japonya’da petrol ve doğal gaz pazarını artırarak temel tedarikçi olmaktır. Buradan hareketle Rusya, Orta Asya ve Kafkasya enerji kaynaklarını mümkün olduğu ölçüde kendi kontrolünde tutmak zorunluluğundadır (Bilgin, Mert., “ Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye arasındaki açmazlar ve stratejik açılımlar”, <http://stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf>, (e.t. 10/08/2010). ABD’nin önümüzdeki dönemde Orta Asya enerji kaynaklarının Afganistan üzerinden Güney Asya’ya; Güney Asya üzerinden de Hint Okyanusu’na çıkarılmasını öngören projeleri destekleyeceğini ima etmiştir. Türkmenistan doğalgazını Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint

Okyanusu'na taşıyacak olan Trans-Afgan Boru Hattı için 2006'da yapımına başlamış ve boru hattının yönünün değiştirilerek, Pakistan üzerinden Hindistan'a kadar uzatılması kararlaştırılmıştır. Boru hattının Hindistan'a kadar uzaması Hindistan'ı, Güney Asya ve Orta Asya enerji bütünleşmesi sürecine dahil etmektedir. ABD, bölgenin diğer bir önemli boru hattı projesi olan İran-Pakistan-Hindistan Hattı'na karşı çıkarken Trans-Afgan Hattı'nı desteklemektedir. Böylelikle Afganistan'ın enerji ihtiyacını karşılayarak, Afganistan'a Orta ve Güney Asya arasında koridor misyonu yüklemektedir. Diğer yandan Kazakistan'ın Çin'le, Pakistan'ın ve Hindistan'ın İran'la, Hindistan'ın Rusya ile Japonya'nın da İran'la geliştirdiği önemli enerji projeleri bulunmaktadır. Bu projelerin gerçekleşmesi durumunda ise Orta Asya enerji projesinin gerçekleşmesi zor görünmektedir (Veliev, Cavid., "Büyük Orta Asya Projesi", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=522&sayfa=0>, (e.t. 19/08/2010)).

NATO'nun önemli bir kanadı olan AB'nin, Haziran 2007 tarihinde Orta Asya Strateji Belgesi'nde kabul ettiği gibi bölgeye yönelik giderek artan ilgisinden birisi söz konusu bölgenin ekonomik potansiyelidir (Şensoy, Süleyman, "Avrupa Birliği-Türkiye Orta Asyanın Çok Boyutlu Güvenliği" , 29.04.2008, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/27/avrupa_birligi_turkiye_orta_asyanın_cok_boyutlu_guvenligi (e.t. 19/08/2009)). AB'nin, Orta Asya politikasındaki hareketlenmesinin en önemli nedenlerinden biri enerji arz güvenliği açısından bölgenin ciddi bir alternatif olarak ortaya çıkmasıdır. AB'nin bu politikaya yönelik hedeflerinin yer aldığı listenin başında Orta Asya cumhuriyetlerinden Avrupa pazarlarına sürdürülebilir ve güvenli bir enerji akışının sağlanması yer almaktadır. Bu çerçevede AB, enerji kaynaklarının işletilmesi için gerekli yatırımın sağlanmasını ve gelişmiş piyasalara enerji arzını kolaylaştıracak girişimlerde bulunmayı ve hükümetler bazında bu girişimleri desteklemeyi öncelikli hedefleri arasına koymuştur. AB özellikle enerji arzını coğrafi olarak çeşitlendirmek zorunda olduğu gerçeği ile yüz yüze kaldığından, Orta Asya ülkeleri ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. AB, dünyanın tek başına en büyük gaz tüketicilerinin başında gelmekte ve aynı zamanda giderek artan petrol ithalatı açısından da büyük bir enerji pazarı olmaktadır. ABD ise yavaş artan bir eğriyle gaz pazarında ve büyüyen petrol ithalatı nedeniyle bu sektörde büyük bir enerji pazarıdır. Tabii küresel rekabet içindeki Çin ve Hindistan bu enerji pazarlarıyla enerji kaynaklarına dönük bir yarışma içinde bulunmaktadırlar. Japonya ve Güney Kore ise rekabetin farklı bir boyutunda yer almaktadırlar (Demir, M. Faruk., " Sıcak Kuşak Üzerinde Çözüm Arayışları: Nato Afganistan Enerji Güvenliği", http://www.mfarukdemir.com/yayin/enerji_guvenligi_icin_isbirligi.pdf, (e.t. 21/09/2010)).

Petrol dışında bölgedeki diğer önemli bir kaynak ise uranyumdur. Gerek Rusya'nın gerekse Çin'in bu kaynağa olan ihtiyacı bölgede kontrolü sağlama isteğini çoğaltacaktır. Şimdilerde bilinen rezerv açısından 860.000 ton uranyuma sahip Kazakistan ve 150.000 ton rezerve sahip Özbekistan'ın yakın gelecekte yeni sahaların bulunması ve daha düşük kaliteli madenlerin ticari açıdan kullanılabilir

hale gelmesi nedeniyle ciddi anlamda stratejik önem kazanacakları tahmin edilmektedir (Külebi, Ali., “Orta Asya'nın Öteki Stratejik Zenginliği: Uranyum”, <http://www.nukte.org/node/183>, (e.t. 12/09/208).11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin serseri devletler (Roque States) olarak nitelendirdiği ülkelerin kitle imha silahlarına sahip olmasının bütün dünya ülkeleri için tehdit oluşturması (Sümer, 2008; 133) gerçeği ve bu silahlar için gerekli kaynakların bu bölgede olması ise ayrı ve başlı başına önemli bir sorun olarak belirlemektedir. ABD'nin dünyada tek egemen devlet olabilmesi için potansiyel düşmanlarını ortadan kaldıracak ya da saf dışı bırakacak bir yapı oluşturmasının gerekliliği (Kissinger, 2000; 641) ve bu amaç uğruna NATO gibi askeri bir gücün Afganistan'da kullanılması beraberinde güvenlik konularını sıcak tutacaktır.

5. SORUNLARA KARŞI NATO'NUN YAKLAŞIMLARI

İki kutuplu dünyanın ortadan kalkmasıyla NATO'nun değişimi kaçınılmaz olmuş ve NATO'nun devamının tartışıldığı bir ortamdan yeni güvenlik risklerinin ortaya çıktığı varsayımıyla NATO'ya yeni görevler biçilmiştir. Böylece NATO hem varlığını koruyabilecek hem de daha önce hiç olmadığı kadar politik ve dünya politikalarında küresel bir oyuncu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni güvenlik ortamında NATO'nun karşı koyması gereken riskler; etnik çatışmalar, insan hakları ihlalleri, siyasi iktidarsızlıklar, ekonomik zafiyetler ve biyolojik silahların yaygınlaşması olarak belirtilmektedir (Gürler, 2009; 90).

NATO'nun görev alanı ile varolan/varolacak stratejisinin yukarıda bahsi geçen sorunlara müdahalesinde önemli yer tutacağı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. NATO'nun görev alanı; kriz yönetimi, barışı koruma, eğitim, lojistik destek ve insanı yardıma kadar geniş bir kapsamda olmaktadır (NATO operations and missions”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52060.htm). NATO'nun stratejisi ise esas itibarı ile 1949'dan 1991'e kadar geçen dönemde “savunma” ve “caydırıcılık” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte dönemin son yirmi yıllık bölümünde “diyalog” ve “detant” (yumuşama)'a giderek artan ölçüde önem verilmiş olduğu da söylenebilir. 1991'den sonra ise temeli oluşturan “caydırıcılık” ve “savunma” konseptlerinin yanı sıra “işbirliği” ve “güvenlik” kavramlarının da kabul edildiği daha geniş bir yaklaşım benimsenmiştir (Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler).

Bu kapsamda NATO'nun alan dışı bölgesinde çıkabilecek kriz ve çatışmalarda, barışı koruma adına yapılacak operasyonlarda yeni ortak üyelerin askeri kuvvetlerini kullanmayı amaçlanmıştır. Krizlerin çözümünde kendi askerî kuvvetleri yerine bu ülkelerin askerî kuvvetlerinin kullanılması planlanmıştır

(Çayhan ve Ateşoğlu, 1996). Barış İçin Ortaklık (BİO)³ programına katılan ülkelerin kuvvetlerini, uzun vadede NATO üyelerinin kuvvetleri ile çalışabilecek şekilde geliştirmesini sağlamak amaçlanmıştır. BİO programı, NATO ile Orta Asya ülkeleri arasındaki koordinasyonu arttıran bir program olmakla beraber, tek başına bölgesel problemleri çözebilecek bir yapıya sahip olmamıştır. Programın asıl önemi bölge ülkelerinin NATO'nun eğitim vasıtasıyla gelişmelerine katkısı olmaktadır (Simon, 2004; 33).

11 Eylül sonrası dönemde NATO, Avrupa-Atlantik bölgesi dışındaki bölgelere kuvvet sevk etmiş, “enerji güvenliği” gibi yeni tehditlerin ortaya çıkması NATO liderlerini 2010 yılında yeni bir stratejik konsept oluşturmaya sevk etmiştir (“NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler”) 11 Eylül saldırıları ile birlikte küresel güvenlikle ilgili tehdit algılamalarındaki değişim süreci hızlanarak yeni tehdit unsurları belirginleşmeye başlamıştır. Sonuçta bir güvenlik organizasyonu olan NATO, güvenlik anlayışındaki bu değişime bağlı olarak, XXI. yüzyıldaki güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yeniden yapılanmaktadır. Bu yapılanma sürecinde ABD İttifakı değişime zorlayan lider olarak başrol oynamaktadır. XXI. yüzyılın uluslararası sisteminde asimetrik savaş ön plana çıkarken NATO'nun güvenlik konseptindeki değişimle Soğuk Savaş dönemindeki caydırıcılık stratejisi yerine “acil mukabele” ve “müdahale” unsurları NATO'nun güvenlik anlayışının temeline oturmuştur. (NATO'nun Tarihi İstanbul Zirvesi ve Sonuçları, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, http://www.turksae.com/face/index.php?text_id=74 (23.02.2009)

2010 yılında Lizbon Zirve Toplantısı'nda önümüzdeki on yılda NATO'nun neler yapması gerektiği açık ve net bir vizyonla beyan edilmiştir. Günümüzdeki güvenlik ortamı, NATO üyesi devletlerin halklarının ve topraklarının güvenliğini etkileyecek unsurları bünyesinde barındırdığından güvenliği sağlamak adına İttifak'ın sorumluluğunda olan ve üstlenmeye devam edeceği üç temel göreve ortak savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik olarak işaret edilmiştir. Güvenlik ortamı başlıklı bölümde, NATO'nun sınırları dışında oluşan bir istikrarsızlık ve çatışmanın özellikle aşırıcılık, terörizm ve silah, uyuşturucu, insan ticareti gibi yasadışı uluslararası aktiviteleri beslemesi durumunda doğrudan İttifak'ın güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturacağı; iletişim, ulaşım, transit

³ Barış İçin Ortaklık (BİO) 10-11 Ocak 1994 tarihinde Brüksel'de yapılan NATO zirvesinde, Devlet ve Hükümet Başkanları Barış İçin Ortaklık Programı'nı başlattılar. BİO'ya, Türkmenistan 10 Mayıs 1994'de, Kazakistan 27 Mayıs 1994'de, Kırgızistan 1 Haziran 1994'de, Özbekistan 13 Temmuz 1994'de katılmıştır (Myraunet, 2006: 250-251). Tacikistan ise bu programa Şubat 2002'de katılmıştır (Erdem Vahit, 2005: 202). Ayrıca Orta Asya ülkelerinin 21 Aralık 1991'den 4 Kasım 2005'e kadar uluslararası örgütlerle ilişkilerinin kronolojik sıralaması için bkz. MYRAUNET, John ve Simaityte, FAUSTA. “Relations Between Central Asian States and Multilateral Organizations. A Chronology”, BERG, Andrea / Anna KREIKEMEYER (Ed.), Realities of Transformation: Democratization of Central Asia Revisited, Nomos, 2006.

yollar, uluslararası ticaretin yapıldığı ana arterler, enerji güvenliği ve istikrarın tüm ülkeleri ilgilendirdiği göz önüne alınarak bu alanların zarar görmemesi için aktif uluslararası işbirliğinin gerekli olduğunun su kaynaklarının azalması, artan enerji ihtiyacı gibi çevresel tehditlerin İttifak'ı ilgilendiren bölgelerin güvenlik yapısını değiştirebileceğinin altı çizilmiştir. (Akçadağ, 2010)

İstikrarlı ve güvenilir enerji tedariki, alternatif enerji ulaştırma hatlarının, tedarikçilerinin ve kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji şebekelerinin birbirlerine bağlanmaları kritik önemini korumaktadır. Kritik çevresel ve kaynak sınırlamaları, sağlık riskleri, iklim değişiklikleri, su kıtlığı, artan enerji gereksinimleri NATO'nun ilgi sahasındaki güvenlik ortamını şekillendirecektir. Bu durum NATO planlama faaliyetlerini önemli ölçüde etkileyebilecek potansiyele sahip bulunmaktadır (Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler).

İşbirliği aracılığıyla uluslararası güvenliği geliştirme başlıklı bölüm AB ile ortaklığın NATO için temel teşkil ettiği; ayrıca NATO-Rusya işbirliğinin ortak barış, istikrar ve güvenlik ortamı oluşturulmasına yaptığı katkı nedeniyle stratejik bir önem arz ettiği; bu nedenle özellikle füze savunması, terör karşıtı operasyonlar, uyuşturucu maddelerle ve korsanlara karşı mücadele ile uluslararası güvenliğin desteklenmesi gibi ortak güvenlik çıkarlarının olduğu konularda Rusya ile siyasi istişare ve işbirliğinin geliştirileceği; diyalog ve ortak hareket hususlarında Rusya-NATO Ortaklık Konseyi'nde yararlanılacağı da belgede yer almıştır (Akçadağ, 2010)

NATO-Rusya Konseyi (NRK) tarafından tecrübelerin diğer ülkelerle paylaşılması hususunda oluşturulan ağ, uyuşturucu ticareti ile mücadele konusunda eğitim ve NATO-Rusya Konseyinin terörizm konusunda uygulamaya geçirdiği eylem planı (NATO's relations with Russia", [http://www.nato.int/cps/en/SID-5EB4A1BD-146C5480/natolive/topics_50090.htm?](http://www.nato.int/cps/en/SID-5EB4A1BD-146C5480/natolive/topics_50090.htm?selectedLocale=e); "NATO-Russia Council Action Plan on Terrorism", http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_72737.htm?selectedLocale=e) işbirliğinin ele alındığının göstergeleri olmaktadır. NATO uluslararası örgütler ve aktörler ile savunma ve güvenlik konularında işbirliğini kapsamlı yaklaşım çerçevesinde geliştirmektedir ("Partnerships: A cooperative approach to security", [http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84336.htm?](http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84336.htm?selectedLocale=e)).

Avrupa-Atlantik bölgesinin içinde ve dışında, NATO diğer aktörlerle birlikte hareket ederek siyasi, sivil ve askeri kriz yönetim araçlarını etkili kullanmak suretiyle çözüm üretebilmelidir. İstikrar ve yeniden yapılandırma sorumluluğu en uygun olarak bu konularda gerekli birikim, yetki ve yeteneğe sahip aktörler tarafından üstlenilmelidir (Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler).

6. SONUÇ

Soğuk Savaşın sona ermesi ile artık daha güvenli bir dünyanın kendilerini beklediğini düşünenler çok çeşitli tehditleri içinde barındıran geniş bir güvenlik algılaması ile karşı karşıya kalmışlardır. Güvenlik kavramı, devletin askeri gücünden daha geniş bir eksenle düşünülmesi ihtiyacı, yumuşak güvenlik kavramının bu alanda kendine yer bulmasını sağlamıştır (Aldis, ve G. HERD, 2004;170).

Özellikle iç istikrarsızlık etkenlerini ele aldığımızda, Rusya tarafından belirlenen sınırlar, gerçekten ülkeler arasında savaşı sürdürmek için bir istikrarsızlık etkeni olarak hesaba katılabilir.⁴ Taraflar arasında vuku bulacak bir çekişmenin, bölgesel veya ülkeler arası olarak kalmayacağı göz ardı edilmemelidir. Hepsi uluslararası bir problem haline gelme potansiyeline sahiptir. Barış zamanında bile bölgedeki herhangi bir ülkeden karşı tehdit algılayan bir devlet bölgedeki veya dışarıdaki ülkelerle anlaşma yapabilir. Bu, özellikle Amerikan hedeflerine 11 Eylül saldırısından sonra ortaya çıkmış bir küresel mücadele olduğu için Rusya ve Amerika gibi her iki karşıt güç içinde geçerli olmuştur. Amerikan hükümetinin bölgeyi gerçek küresel güç olmak için çok önemli bir yer olarak gördüğü gibi Rus hükümeti de bu eski Sovyet bölgesinde kontrolü kaybetmenin dünya politik ve ekonomik mücadelesinde ikinci sıraya düşmeyi kabul etmek olduğunun farkındadır. ABD, Rusya, Çin ve İran'ı kontrol etmek ve Afganistan'ın güvenliği sağlamak, kazanılan hâkim pozisyonu korumak ve doğal kaynakları kontrol etmek için bu devletlerin zayıflıklarını ve güvenlik sorunlarını istismar edebilir. Bu durum NATO'nun kısa vadede olmasa da uzun vadede AB'nin çıkarlarıyla ters düştüğü takdirde etkinliğini yitirmesine sebep olabilir.

İki kutuplu dünyanın ortadan kalkmasıyla NATO'nun değişimi kaçınılmaz olmuş ve yeni güvenlik risklerinin ortaya çıkmasıyla yeni görevler belirlemiştir. Böylece NATO hem varlığını koruyabilecek hem de daha önce hiç olmadığı kadar politik ve dünya politikalarında küresel bir oyuncu olarak karşımıza çıkacaktır.

Tabii ki burada NATO'nun faaliyet alanının giderek genişlemesindeki en önemli etkenlerden birisi de İttifakın, ABD'nin dış politika önceliklerinde büyük önem arz etmesidir. Bu nedenle, Amerikalı politika yapıcıları NATO'nun uluslararası sistemdeki ağırlığını ABD dış politikasına yaptığı katkılarla bağlantılı hale getirerek NATO'nun alan dışı operasyonları ve yeni görev tanımlamalarını reddetmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu noktada önemli olan unsur Avrupalı müttefikler ile olan ilişkilidir. ABD, NATO'nun faaliyet alanları ile ilgili Avrupalı devletlerin karşı çıkarlarının zararına olacağını bildiği için bu unsuru

⁴ Eski Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in de belirttiği gibi Pakistan Afganistan sınırındaki sorunlar çözülmediği sürece ne yapılırsa yapılsın El-kaide destekli Taliban terörü devam edecektir.

dikkatle göz önünde tutmaktadır (<http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/analysis.html>, (e.t. 25/01/2009)). Bu bağlamda NATO'nun gelecek dönemdeki politikalarında ABD'nin dış politika çıkarları ve ABD ile Avrupalı müttefikler arasındaki ilişkilerin seyrinin büyük önem taşıdığı ortadadır.

NATO'nun önemli bir kanadı olan AB'nin, Orta Asya ile ilişkileri düzeyindeki gelişmeler açısından bakıldığında en önemli hususun, enerji meselesi olduğunun göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. 21. yüzyılın enerji açısından kıyasıya rekabet şeklinde cereyan edeceği, bir bağımsız değişken olarak enerjinin birçok bağımlı değişken faktörü etkileyebileceği ve enerji üzerinde kontrol sağlamayı başaranın diğer alanlarda da gücü elinde barındırabileceği dikkate alındığında enerji üzerinden geliştirilen politikaların ciddiyeti diğer tüm alanlardaki politikaları gölgede bırakmaktadır. Ayrıca Afganistan'da yaşanacak bir başarısızlık sonucu Avrupa'nın ABD'nin stratejik çıkarlarının egemen olduğu NATO'dan bağımsız bir Avrupa ordusu fikrinin hayata geçirilmesini çabuklaştırabilir. Kurulması durumunda NATO ile beraber çalışacak olan Avrupa ordusu, her ne kadar Avrupalı politikacılar Avrupa devletlerinin NATO'dan ayrılması ihtimaline değinmeseler de, Avrupa ve Amerika'nın farklılaşan çıkarları ve dış politikalarını göz önüne aldığımızda NATO'nun kısa vadede olmasa bile uzun vadede yok olması ihtimalini bu kapsamda gündeme getirebilir (Erkmen, Gülru., "Nato'nun Geleceği", <http://tarihonline.blogspot.com/2007/09/natonun-gelecei.html> (e.t. 11/03/2009)).

Fakat belirsizliğini korumakla beraber, Soğuk Savaşın sona ermesi, NATO'nun varlığını ortadan kaldırmamıştır. NATO'nun, üyelerinin güvenlik ve istikrarı için politik danışma ve askeri işbirliği sağlayan bir ittifak oluşu ve bu özelliklere sahip bir İttifakın yaşamını devam ettirmesinin, Avrupa'nın bütünleşmesi için en önemli faktörlerin birini oluşturması hep göz önünde bulundurulacaktır. NATO'nun varlığını devam ettirmesi için ikinci önemli sebep ise, NATO'nun BM ve AGİT gözetiminde kriz yönetimi, barışı korumaya yönelik bölgesel sorunlara bulacağı çözümler olacaktır. NATO'nun Afganistan'a verdiği desteğin devamı ve yürütmekte olduğu harekâtın başarısı NATO'nun geleceği açısından önem taşımaktadır. Üçüncü önemli sebep ise, bundan sonra küresel terörizmle mücadele kapsamında, dolayısıyla bahsi geçen sorunların terörizme olan katkısının bertaraf edilmesinde, NATO'nun üstleneceği öncü roldür. 11 Eylül sonrasında ABD'nin güvenlik politikasında meydana gelen değişikliklerle "asimetrik savaş" kavramının kabulü bunun göstergesidir. Bu nedenle kolektif savunma da bütün dünya için İttifak'ın temel amacı olmaya devam edebilecektir (Bozkurt, Enver., "Nato'nun Geleceği", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/7UjMLMLqy0CBZ1PINJzMUmX0oMcYB.pdf> (e.t. 19/08/2012)). NATO'nun güvenlik konseptindeki değişimle Soğuk Savaş dönemindeki caydırıcılık stratejisi yerine "acil mukabele" ve "müdahale" unsurları NATO'nun güvenlik anlayışının temeline oturmuştur ("NATO'nun Tarihi İstanbul Zirvesi ve Sonuçları", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, http://www.turksae.com/face/index.php?text_id=74 (23.02.2009)).

NATO'nun küresel olaylara müdahale konusunda daha aktif rol oynamak için özellikle ABD'nin güdümüyle hareket edeceği değerlendirilmektedir. NATO artık sadece kolektif bir savunma örgütü değildir ve gittikçe küresel bir güvenlik örgütüne dönüşmektedir. Alan dışı müdahalelerde BM'nin kararlarına uyulması konusu ve bunu sağlarken özellikle BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden NATO üyesi olmayan Rusya'nın ve Çin'in vereceği kararlarla, NATO'nun güvenilirliğinin sorgulanabileceği, bu doğrultuda alan dışı müdahalelerin NATO programlarında iyi tanımlanması gerektiği açıktır (Kuloğlu, 2007; 57). Global güç dengelerinin 1995'ten itibaren de doğuya doğru kaymasıyla da uluslararası alanda Rusya, Çin, Japonya, Almanya gibi büyük devletlerin içinde olduğu çok kutuplu bir ortam NATO önemini devam ettirmek için çok uygun ve uygulanabilir düzeyde politikalar üretmelidir (Bozkurt, Enver., "Nato'nun Geleceği", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/7tJmXLMLqy0CBZ1PINJzMUmX0oMcYB.pdf> (e.t. 10.05.2011).

Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır sorunları, etnik sorunlar, dini yükselişin bir radikalizme dönüşme potansiyeli taşıması ve kontrolden çıkma olasılığı, ayrıca ekonomik sorunlar ve demokratikleşme sorunları hem bu ülkelerin kendi istikrar ve güvenlikleri için hem de genel anlamda bölgede istikrarlı bir ortamın kalıcı olmasını engelleyebilecek nitelikte oldukları için NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü tarafından beraberce ele alınmalıdır.

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile resmi bir diyalog başlatmak NATO'nun, Orta Asya'daki rolünü güçlendirebilir. Karşılıklı ilgi alanları somut bir şekle dönüşmeyen hususlar açıklığa kavuşturulmalıdır. Japonya'nın tersine, Çin'in NATO ile bir "diyalog ortaklığı" bile yoktur. Çin ile resmi bağlar oluşturmanın karşılığında NATO üyeleri Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) faaliyetlerine daha fazla katılımda bulunmak için ısrar edebilirler. Buna karşılık, İttifak da müşterek güvenlik işbirliğinin değerinin altını çizmek amacıyla ŞİÖ'ü "küresel ortak" olarak belirleyebilir. Resmi bir NATO-ŞİÖ diyalogu aynı zamanda demokratikleşme, aşırı dincilik ve diğer ortak endişe konularında görüş alışverişine de olanak sağlayacaktır. Enerji güvenliği, uyuşturucu ve insan ticareti, terörle mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleme gibi somut projelerde yapılacak işbirliği, Orta Asya'daki üstün güç olma çekişmesini önler ve iki örgütün Avrasya'daki uluslar üstü sorunları yönetme yeteneklerini güçlendirir (Weitz, Richard., "Orta Asya Ortaklıklarının Yenilenmesi", <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/turkish/analysis2.html>, (e.t.05.11.2011).

NATO, enerji güvenliği meselesini görevleri arasına almalıdır. Bunun için organizasyon içinde bir bölüm oluşturmalıdır. NATO, enerji güvenliği konusunda NATO dışı ülkelerle bir diyalog süreci başlatmalı ve gerektiğinde danışma mekanizması yoluyla ilgili ülkelere destek hizmeti vermelidir. Enerji kaynaklarının batı ve doğu arasında bir jeopolitik silah olarak kullanılmasını bu yöntemlerle engellemek gerekmektedir. Aslında hem enerji güvenliği için hem de

Afganistan için bir işbirliği modeli üzerinde çalışmak dolaylı faydalar getirebilir. NATO ve bölge ülkeleri arasında işbirliği ve karşılıklı anlayış birliği oluşturacak diyalog platformlarının kurumsal olarak teşkili gerekmektedir. Bir temel yaklaşım olarak enerji güvenliğinin, kaynakların güvenliği, ulaştırma güvenliği, Pazar güvenliği, fiyat güvenliği ve fiziki güvenlik olduğu düşünüldüğünde, NATO'nun ulaştırma güvenliği ile fiziki güvenlik konusunda gerekli önlemleri almalıdır. Kaynakların güvenliği, sadece fiziki güvenlik kapsamında değildir. Aynı zamanda ve daha öncelikli olarak siyasi ortamın yapısı, istikrarın sağlanması, jeopolitik tercihlerin yönü, ekonomik sistemin içeriği ve mülkiyet/işletme kuralları gibi hususları da kapsamaktadır (Çomak, Hasret., "Güvenliğin Yeni Boyutlari, Nato Ve Türkiye", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1548/guvenligin_yeni_boyutlari_nato_ve_turkiye, (e.t. 13.06.2010)

Orta Asya sorunları günümüzde yaygınlaşan asimetrik tehditler olarak belirlemekte, özellikle de yakın zamana kadar nispeten bölgesel bir olgu olarak algılanan terörizmin gelişmesinde dolaylı katkısı bulunmakta, küreselleşmenin de getirdiği imkânlar ile bölgesel sınırların ötesine geçmektedir. Terörizmle mücadelenin başlangıcının bu sorunların aşılması ile mümkün olacağını kabullen hareketle, NATO'nun askeri kanadı ile başlatılan bu sürecin BM, AGİT, AB girişimlerini de dahil ederek, ilgili ülkelerle ikili işbirliği yapmak gerekmektedir.

7. KAYNAKLAR

- AKÇADAĞ, Emine. (2010). "NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti: Aktif Angajman, Modern Savunma", 24 Kasım 2010)
- ALDIS, A. ve G. HERD, "Managing Soft Security Threats: Current Progress and Future Prospects", *European Security*, XIII, 2004.,s.170
- AL-QAHTANI, Mutlaq. "The Shanghai Cooperation Organization and the Law of International Organizations", *Chinese Journal of International Law*, Vol. 5, No. 1, 2006, 129-147.,s.129.
- AYDIN, Mustafa. "Geçiş Sürecinde Kimlikler: Orta Asya'da Milliyetçilik, Din ve Bölgesel Güvenlik", M. AYDIN (Der.), *Küresel Politikada Orta Asya*,Ankara, Nobel, 2005a, 245-266., s.250-251.
- Başlangıcından Bugüne NATO Stratejik Konsepti'nin Geçirdiği Evreler,http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=915:balangendan-buguene-nato-stratejikkonseptinin-gecirdii-evreler-dsa&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147(e.t:27.12.2010)
- BİLGİN, Mert., "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye arasındaki açmazlar ve stratejik açılımlar ", http://stratejikongoru.org/pdf/yenias_yanin_enerjiparadigmasi.pdf., (e.t. 10/08/2010).

- BOZKURT, Enver., “Nato’nun Geleceği”, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/7tJmXLMLqy0CBZ1PINJzMUmX0oMcYB.pdf> (e.t. 19/08/2012).
- CELALİFER, Arzu. (2008). “Şanghay İşbirliği Örgütü ve İran”, USAK - Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Resmi Ağı, 28.10.2008, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=441> (08.10.2009)
- CIA World Factbook 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, (e.t. 19/08/2009).
- CLAWSON, Patrick.(2003).“US and European priorities in the Middle East”, LINDSTORM, Gustav (ed.). Shift or Rift, Assessing US-EU Relations after Iraq, EU Institute for Security Studies, Paris, S: 36, pp.127-146
- ERHAN, Çağrı. (2003). “ABD’nin orta Asya politikası ve 11 Eylül sonrası yeni açılımları”, Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz E-dergisi, Kasım, Sayı 10, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon_sayi_10.pdf, (19.08.2008).
- ERHAN, Çağrı. (2004). “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün etkileri”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 3, Güz, (s.123-149).
- ERHAN, Çağrı. (2004). “NATO Niçin Küresel Bir Güvenlik Örgütü Haline Gelmelidir”, Stradigma.com Aylık Strateji ve Analiz E-dergisi, Ocak, Sayı 12, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=188>, (15.02.2009).
- ERHAN, Çağrı. (2005). “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül”, M. AYDIN (Der.), Küresel Politikada Orta Asya, Ankara, Nobel Yayınları,
- ÇELİKPALA, Mitat. (2006). “Sovyetlerden Günümüze Orta-Asya Kafkasya’da Vehhabilik ve İslam”, DEMİRAG, Y. ve C. KARADELİ (Ed.), Orta Asya ve Kafkasya, Palme Yayıncılık, Ankara.
- ÇOLAKOĞLU, Selçuk. (2004). “Şangay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”, Uluslararası İlişkiler, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar, (s.173-197).
- ÇOMAK, Hasret., “ Güvenliğin Yeni Boyutları, Nato Ve Türkiye ”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1548/guvenligin_yeni_boyutlari_nato_ve_turkiye , (e.t. 13.06.2010)
- DEMİR, M. Faruk., “ Sıcak Kuşak Üzerinde Çözüm Arayışları: Nato Afganistan Enerji Güvenliği”, http://www.mfarukdemir.com/yayin/enerji_guvenligi_icin_isbirligi.pdf, (e.t. 21/09/ 2010).
- DİRİL, Yasemin., “NATO Zirvesi Amacına Ne Kadar Ulaştı?”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=120:nato-zirvesi-amacina-ne-kadar-ulat&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147,(e.t. 04.04.2008).

- DONALDSON, John W. ve Pratt, Martin. (2005). "Boundary and Territorial Trends in 2004", *Geopolitics*, Volume: 10, Number: 2, Summer, s: 403.
- DUNCAN, Peter J.S. (2002). "Westernism, Eurasianism and Pragmatism: The foreign policies of the Post Soviet States, 1990-2001", University College Londra, (s:21-22).
- EC (European Communities), Mantzos, L., et.al. (2003). "European Energy And Transport Trends To 2030", National Technical University, Belgium, January, s:24.
- EKREM, Erkin., "Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları", <http://www.turksam.org.tr/a/946.html>, (e.t. 21.06.2007)
- ERKMEN, Gülru., "Nato'nun Geleceği", <http://tarihonline.blogspot.com/2007/09/natonun-gelececi.html> (e.t. 11/03/2009).
- FAROUKI, Taji. (1996). "A Fundamental Quest: Hizb ut -Tahrir and the Search for the Islamic Caliphate", Grey Seal Books, London,
- FARRANT, Amanda. (2006). "Mission Impossible: The Politico-Geographical Engineering of Soviet Central Asia's Republican Boundaries", *Central Asian Survey*, XXV, (s:61-74).
- Foreign Affairs Ministry of Peoples Republic of China, "Shanghai Cooperation Organization", <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/sco/t57970.htm>, (e.t. 04/04/2006).
- FRITCH, Paul., "NATO-Rusya Ortaklığı: Görüldüğünden Daha Fazlası", <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/analysis1.html>, (e.t. 07.08.2007)
- GLADKYY, Oleksandr. (2003). "American Foreign Policy And US Relations With Russia And China After 11 September", *World Affairs*, Cilt: 166, Sayı: 1, Yaz, s.4
- GRAY, Cayne. (2005). "How Has War Changed Since The End Of The Cold War?", *Parameters*, Vol: XXXV, No: 1, s.19.
- GÜRER, Cüneyt., "Afganistan Kaynaklı Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri", <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/11/02/afganistan-kaynakli-uyusturucu-kacakligi-ve-uluslararasi-guvenlige-etkileri/> (e.t.02/11/2009).
- GÜRLER, Tugay. (2009). "Nato'nun Barış İçin Ortaklık Konsepti Ve Güvenlik Politikaları", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara,
- İKEGAMI, Masako., "NATO ve Japonya: Asya'da İstikrarın Güçlendirilmesi", <http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/turkish/art4.html>, (e.t. 07.02.2007).

- International Crisis Group, "Central Asia: Water and Conflict", ICG Asia Report No 34, Brussels, 30 May 2002, s. 1.
- KARAEVE, Zainiddin. (2005). "Border Disputes and Regional Integration in Central Asia", Harvard Asia Quarterly, Volume: IX, No: 4, Fall, s:2.
- KHAMİDOV , Alisher. (2003). "Countering the Call: The U.S., Hizb-ut-Tahrir, and Religious Extremism in Central Asia", The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, Analysis Paper, No: 4 Temmuz, (s: 1-6).
- KIMMAGE, Daniel. (2007). "Security Challenges in Central Asia: Implications for the EU's Engagement Strategy", CEPS (Central European Policy Studies) Policy Brief, Brüksel, No:139, S:3.
- KISSINGER ,Henry. (2000). "Diplomasi", Ankara.
- KLARE , Micheal T. (2005). "Kaynak Savaşları: Küresel Çatışmanın Yeni alanları", Çev.: Özge İnciler, Devın Yay., Ocak, İstanbul.
- KULOĞLU, Armağan. (2007). "NATO'nun 60 Yıla Varan Serüveni", Global Strateji Enstitüsü, Ankara,
- KÜLEBİ, Ali., "Orta Asya'nın Öteki Stratejik Zenginliği: Uranyum", [http:// www.Nukte .org/ node/183](http://www.Nukte.org/node/183), (e.t. 12/09/2008).
- LIPOVSKI, Igor P. (1996). "Central Asia: In Search of a New Political Identity", Middle East Journal, Vol: 50, No: 2, Kış, (s:211-223).
- MAMATAİPOV, Emil., "Language Legislation Could Heighten Inter-Ethnic Tension in Kyrgyzstan", 23 Şubat 2004, Eurasianet-Human Rights, <http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav022304a.shtml>, (e.t. 19/08/2009).
- MANN, Poonam. "Islamic Movement of Uzbekistan: Will it Strike Back?", Strategic Analysis, Vol. 26, No. 2, 2002, 17 Kasım 2007, http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr02map01.html
- MEGORAN, Nick. (2005). "Performance, Representation and the Economics of Border Control in Uzbekistan", Geopolitics, Vol: X, (s:715-716).
- MENON, Rajan., "In the Shadow of the Bear: Security in Post-Soviet Central Asia", International Security, Vol. 20, No. 1 (Summer 1995), s. 152;Bkz. CIA World Factbook 2011, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, (e.t. 19/08/2009).
- MENON, Rajan. (2002). "The New Great Game In Central Asia", Survival, Cilt: 45, No: 2, Yaz.

- MYRAUNET, John ve Simaitye, FAUSTA (2006). "Relations Between Central Asian States and Multilateral Organizations. A Chronology", BERG, Andrea / Anna KREIKEMEYER (Ed.), Realities of Transformation: Democratization of Central Asia Revisited, Nomos.
- NATO Basın ve Enformasyon Bürosu., 2001, S.77-79.
- "NATO'nun Tarihi İstanbul Zirvesi ve Sonuçları", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, http://www.turksae.com/face/index.php?text_id=74 (23.02.2009).
- NATO operations and missions", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52060.htm
- "NATO's relations with Russia", http://www.nato.int/cps/en/SID-5EB4A1BD-146C5480/natolive/topics_50090.htm?; "NATO-Russia Council Action Plan on Terrorism" , http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_72737.htm?selectedLocale=en
- NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti: Aktif Angajman, Modern Savunma, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=884:natonun-yeni-stratejik-konsepti-aktif-angajman-modern-savunma&catid=122:analizler-guvenlik&Itemid=147 (e.t.14.12.2010)
- NICHOL, Jim. (2007). "Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S.Interests", CRS Report for Congress, (s: 20-21).
- NIKITIN, Alexander I. (2007). "Post-Sovyet Military-Political Integration:The Collective Security Treaty Organization and its Relations with the EU and NATO", Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, China and Eurasia Forum Quarterly, Vol.5, No:1, (s.35).
- NORLING, N. ve N. SWANSTRÖM (2007). "The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and The Roles of Iran, India and Pakistan", Central Asian Survey, XXVI, (s: 429-444).
- OĞUZLU, Tarık. (2012). NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği, *Ortadoğu Analiz*, Nisan Cilt 4, Sayı 40, Nisan.
- Olcott, Martha Brill. (1994). "Central Asia's Islamic Awakening", Current History, Vol: 93, No: 582, April,
- OLCOTT, M. B. ve N. UDALOVA. (2000). "Drug Trafficking on the Great Silk Road: The Security Environment in Central Asia", Russia and Eurasia Program Working Paper, Carnegie Endowment, No: 11, S.2.

- ÖZBAY, Fatih. (2008). "NATO Zirvesinin Galibi Kim?", BİLGESAM - Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, <http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=comcontent&view=article&id=119:nato-zirvesinin-galibi-kim&catid=122:analizler-guvenlikItemid=147>, (04.07.2009).
- "Partnerships: A cooperative approach to security", http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84336.htm
- RİCHARD L. Wolfel. (2002). "North to Astana: Nationalistic Motives for the Movement of the Kazakh(istani) Capital", Nationalities Papers, Vol: 30, Issue: 3, Eylül, (s: 485-506).
- SAGADEEV, Arthur. (1994). "Rusya ve Büyük Güç İdeolojisi", çev. Cemalettin Tüney, Avrasya Dosyası, Cilt: 1, Sayı :1
- SIMON, Jeffrey, "Partnership for Peace: Charting a Course for a New Era", US Foreign Policy Agenda, Vol. 9, No.2, June 2004, p. 33.
- SPOOR, M. ve A. KRUTOV. (2003). "The 'Power of Water' in a Divided Central Asia", Perspectives on Global Development and Technology, Leiden, II, S.49.
- SÜMER, Gültekin. (2008). "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politikası", Uluslararası İlişkiler, Cilt: 5, Sayı: 19, Güz,
- ŞENSOY, Süleyman., "Avrupa Birliği-Türkiye Orta Asyanın Çok Boyutlu Güvenliği", 29.04.2008, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/27/avrupa_birligi_-_turkiye_orta_asyanin_cok_boyutlu_guvenligi (e.t. 19/08/2009).
- TABYSHALİEVA, Swanström-Cornell-, Poonam Mann, "Religious Extremism In Central Asia", Strategic Analysis, Vol. 25, No. 9 (December 2001), http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_dec01map01.html, (e.t. 05/11/2003), ss. 5-6
- UÇAR, Fuat. (2007). "Dış Türkler: Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldızı", Fark Yayınları, Ankara.
- UMBACH, Frank, "Europe's Energy NonPolicy", Globale Energiesicherheit Analyses, Transatlantic Internationale Politik, No:4, Berlin, 2004, pp.52-60 .S.54, <http://en.inter.nationalepolitik.de/archiv/2004/winter2004/europe---s-energy-non-policy.html>, (e.t.03.05.2007).
- UZGEL, İlhan., "ABD ve NATO'yla ilişkiler 1990-2001", Oran (der.), Türk Dış Politikası, Cilt II,
- VELİEV, Cavid., "Büyük Orta Asya Projesi", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=522&sayfa=0>, (e.t. 19/08/2010).

WEITZ, Richard., “Orta Asya Ortaklıklarının Yenilenmesi”,
[http://www.nato.int/docu/review/2006/iss ue 3/ turkish/analysis2.html](http://www.nato.int/docu/review/2006/iss_ue_3/turkish/analysis2.html) ,
(e.t.05.11.2011).

ZIEGLER, Charles E. (2006). “The Russian Diaspora in Central Asia: Russian
Compatriots and Moskow’s Foreign Policy”, *Demokratizatsiya*, Kış, Vol:
XIV, (s:103-126)

<http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/analysis.html>, (e.t.
25/01/2009)

AHLAT, KIRSAL BÖLGESİNDE GASTRONOMİ TURİZMİNİN MUHTEMEL TOPLUMSAL ETKİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

Davut KODAŞ*
Erkan DİKİCİ†

ÖZET

Bireylerarası ilişkilerin etkin rol oynadığı ve bu ilişkilerin meydana getirdiği etkileşimlerden, birçok disiplinin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Bu disiplinler arasında kültür ve gelenek üzerinde büyük bir rolü olan turizm disiplini de yer almaktadır. Turizm, günümüzde büyük bir kitlesel ve toplumsal faaliyet olarak kabul edilirken, kendi içerisinde de birçok alternatif türlerini de ortaya çıkarmıştır. Alternatif turizm faaliyetleri içerisinde önem kazanan alanlardan birisi de, gastronomi turizmi olarak görülmektedir. Yemek ve yemek kültürünün, turizm ve toplum ilişkisi üzerinde ele alınması ile önem kazanan gastronomi turizmi, turizm alanında son yıllarda birçok çalışmaya konu olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kırsal turizm bölgelerinde gerçekleşen gastronomi turizminin meydana getirdiği toplumsal etkileri ortaya koyabilmektir. Çalışmada, nitel araştırma yaklaşımlarından yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler, 2012 yılı Ağustos ayında Bitlis ilinin Ahlat ilçesinde ikamet eden yerli halk ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde toplanmıştır. Görüşme yöntemiyle elde edilen verilerin analizinde betimleyici analiz tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Turizm, Sosyoloji, Gastronomi Turizmi, Turizm Sosyolojisi.

A QUALITATIVE STUDY ON POTENTIAL SOCIAL IMPACT OF GASTRONOMY TOURISM IN AHLAT

ABSTRACT

It could be seen that emerged many disciplines in result of interaction with interpersonal relations. Tourism which played high important role on culture is one of these disciplines. As well as tourism being accepted as a social and massive activity, has many alternative kinds of tourism. One of these alternative tourism is gastronomy tourism too. Gastronomy tourism which became important through food and food culture that had been dealt with on tourism and society relations

* Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

† Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis.

has been studied in literature of tourism in recent years. In this context, the purpose of this study is able to be reveal effect of social impact of gastronomy tourism in rural areas. In this paper, qualitative research approaches was used. Data were gathered with face-to-face and semi-structured interviewed method. This method was carried out with local people located in Ahlat that is a county of Bitlis in August, 2012. Data were evaluated with descriptive analysis.

Keywords : *Tourism, Sociology, Gastronomy Tourism, Tourism Sociology.*

1. GİRİŞ

Sosyoloji, sosyal hayatın, sosyal değişimin ve bireylerin sosyal davranışlarının nedenlerinin ve sonuçlarının biçimsel yolla araştırılmasıdır (Bahar, 2009). Turizmin bireysel davranış, aile ilişkileri, toplu yaşam tarzları, ahlaki tutumlar, değer sistemleri, yaratıcı güçler, örf ve adetler, geleneksel törenler ve toplum örgütlenmesindeki değişikliklere katkıları, onun sosyal ve kültürel etkileri yoluyla olmaktadır (Özdemir, 1992). Genel olarak turizmin ev sahibi ülkede ve bu ülkeyi ziyaret eden turistler arasında, bir sosyal etkileşimin olduğu turizm alanyazında yer alan çalışmalarda görülebilmektedir. Dışarıda yemek tüketme isteği, daha çok bireylerin tatilleri esnasında tercih etmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu olgu, ayrıca turizm olayı gerçekleşirken de meydana gelmektedir; ancak burada sadece temel beslenme gereksinimi olmamaktadır, aynı zamanda sosyalleşme, farklı kültürleri tanıma isteği, eğlenme ve zihinsel olarak dinlenme de bulunmaktadır. Bu nedenle, bu gereksinimlerin karşılanmasında, turizmin toplumsal etkilerinin olduğu daha önce yapılan araştırmalardan görülebilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, gastronomi turizminin toplumsal boyutlarını ortaya koyabilmek ve alanyazından elde edilen varsayımların doğruluğunu sınamaktır. Yöntem olarak, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan görüşme tekniği kullanılmış ve elde edilen verilere betimleyici analiz uygulanmıştır. Veri toplama ve verilerin analizi öncesinde, ilgili alanyazında yapılan araştırmalar ve bu alanyazından elde edilen varsayımlar doğrultusunda, görüşme soruları oluşturulmuştur ve araştırma sorusuna uygun bir şekilde formüle edilmiştir. Daha sonra, görüşmeden elde edilecek verilerin analizi öncesinde, bulgulara yönelik kategoriler oluşturulmuştur. Sosyal ve kültürel etkileşim altında oluşturulan bu kategorilere zemin hazırlama ve kategorilere ait bulguların kabul edilebilirliği açısından, genel olarak bölgeye gelen turistlerin yöreye ait mutfak kültürü hakkında düşüncelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bunu izleyen süreçten sonra kategori analizi yapılmıştır. Bu çalışma ile birlikte, genel olarak turizmin toplumsal etkilerinin yanı sıra alternatif turizm türlerinden biri olan gastronomi turizminin turist kabul eden ve turist gönderen ülke insanların arasında, sosyal ve kültürel etkileşimin ne derece oluşabileceği üzerinde sonuçlara ulaşılması hedeflenmiştir.

2. TURİZM VE SOSYOLOJİ OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Sosyoloji terimi, Latince ‘socius’ (birliktelik) ile Yunanca logos (bilgi) sözcüklerinden oluşarak Türkçeye toplum bilimi olarak girmiştir (Öztürk ve Coşkun, 1999). Sosyoloji, toplumsal ilişkileri, rol ve statüleri, gruplaşmaları, toplumların birbirleriyle etkileşimlerini, bu etkileşimlerin karmaşık bütünü olan toplum yapılarını ve toplumsal değişme süreçlerini kendi yöntemleri ışığında inceleyen bir bilim dalı olmakta ve toplumsal olayların her türlüyle ilgilenmektedir (Avcıkurt, 2003). Bir pozitif bilim dalı olan sosyoloji, toplumdaki gözlemlenebilir ve nesnel olguları konu edinen ve bu olgular arasındaki nedensel ilişkileri genellemeler şeklinde formüle eden, geleceğe ilişkin çıkarsamalarda bulunma olanağı sağlayan, insan-insan ve insan-doğa arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplumu tüm ilişkileri incelemektedir (İçli, 2005).

Sosyoloji sosyal eşitsizliği, sosyal değişmeyi tetikleyen veya engelleyen faktörleri ve sosyal sistemlerin nasıl çalıştığını anlamaya çalışan bir bilimdir. İlk kez, Auguste Comte tarafından dile getirilen sosyoloji kavramı, Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber tarafından yapılan çalışmalarla temeli atılmıştır (Bahar, 2009). İlerleyen zamanda, ekonomi, psikoloji, turizm gibi diğer bilim dallarıyla etkileşim haline girerek günümüzde önemli bir bilim dalı haline gelmiştir. Bu farklı disiplinler arasında turizm önemli yer tutmaktadır. Çünkü her ikisinin de ana kaynağı insandır. İnsan hiçbir yerde ve hiçbir zaman tek başına olmadığı, daima bir grup içerisinde yer alacağı neticesiyle sosyoloji, bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin yapısını, bu ilişkilerin nasıl ortaya çıktığını, nasıl değiştiğini incelemektedir (Avcıkurt, Sarıoğlu ve Girgin, 2007). Turizmin yapısı göz önüne alındığında, turizmin sosyolojik etkileşimlere aracılık edebileceğini, turizmin farklı disiplinlerden de beslenebildiğini ve çok yönlü ilişkiler içinde olduğunu söylemek mümkün olabilmektedir. Bu disiplinlerden biri olan sosyolojinin, turizm ile ilişkisini anlamak günümüzde önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Turizm ilk tanımı yapılacak olursa, Guyer-Feuler’in (1905) tanımına bakmak gerekir. Guyer-Feuler’e göre; *“Turizm, gittikçe artan hava değişimi ve dinlenme gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteğine; doğanın insanlara mutluluk verdiği inancına dayanan ve özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz bir hale gelmelerinin bir sonucu olarak ulusların ve toplulukların birbirilerine daha çok yaklaşmasına olanak veren modern çağa özgü bir olaydır”* (Kozak, Kozak ve Kozak, 2011: 1).

AIENT (Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği) tarafından 1980 yılında yapılan tanıma göre ise, *“Turizm, insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep*

ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür” (Kozak, Kozak ve Kozak, 2011: 3).

Turizmin, insan yaşamına ilişkin bir olgu olarak görülmesinin yanı sıra, bireylerin bir toplum içinde yaşamlarının da belirli bir yönünü oluşturan toplumsal bir olay olarak kabul edilebilmektedir (Berber, 2003). Turizm ulusal ve uluslararası bir platformda bir hareket olarak algılandığından, sosyal yapıya etkileri değerlendirilirken, yalnız gelir sağlamak, döviz kazandırmak gibi ekonomik özellikli sorunlar değil aynı zamanda sosyal ve kültürel yapıyı etkilemesi açısından ekonomik olmayan özelliklerin de değerlendirilmesi önem arz etmektedir (Berber, 2003).

Sosyolojinin turizm ile ilişkisine bakıldığında, turizm, bireyler arası ilişkilerde ve bireyin yaşamında önemli bir yer almaktadır ve farklı özgeçmişlere sahip bireyleri birbirine yakınlaştıran çok boyutlu bir toplumsal olaydır (Rızaoğlu, 2004: 13). Turizm coğrafi, kültürel ve kişisel temas yoluyla duygu ve düşünceleri, inançları, tutumları gelişmiş topluluklarla gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumlara az ya da çok olumlu ya da olumsuz olarak aktarabilmektedir (Rızaoğlu, 2004). Turizm, yalnızca ekonomik bir olay olmayıp, sosyal, kültürel, siyasi ve çevresel yönleri de olan toplumu ve sosyal yapıyı etkileyen bir harekettir (Berber, 2003). Berber (2003: 207) turizm olayını sosyolojik açıdan şöyle tanımlamıştır: ‘ Turizm olayı kişinin dışında bulunan objektif karakterli ve kişiyi kendine uymaya zorlayan etkileyici özelliğe sahip ortaklaşa hareket, duyma, düşünme yani kollektif karaktere sahip kendine özgü bir sosyal olaydır’.

Kozak, Kozak ve Kozak’a (2011: 9) göre, “*Turizm, farklı sosyal ve kültürel yapılara sahip olan toplumların birbirleriyle ilişkiler kurmasına, farklı bilgi, görgü, gelenek ve kültür düzeyleri arasındaki etkileşime ve bunların sonucunda sosyal yapının ahlak anlayışının ve giderek toplumsal davranış kalıplarının değişmesine yol açan sosyal bir olgudur*”. Turizm olgusu farklı sosyo-kültürel yapıya sahip toplumlar arasında sağlanan etkileşim sonucunda, sosyal yapıda bazı değişimlere yol açmaktadır. Doğrudan veya dolaylı etkilenen ya da etkileyen insan gruplarının, ilişkileri, demografik ve kültürel özellikleri, gelenek ve görenekleri, yaşam biçimleri, folklorları, değer yargıları vb. konuları sosyal yapı kavramı içerisinde incelemek mümkün görülebilmektedir (Berber, 2003). Uluslararası turizm hareketleri sayesinde farklı kültürel ve sosyal yapıdaki toplumlar birbirlerini daha iyi tanımakta ve uluslararası bir sağduyu ve anlayış geliştirmektedir (Berber, 2003). Olalı (1998), anti kültür yaratan sonuçlar, tarihi sitlerin kirlenmesi, kültürel kirlenme, turiste benzeme ve gelenekleri bozma gibi turizmin olumsuz sosyal etkilerine değinmektedir. Turizmin olumlu toplumsal etkilerine bakıldığı zaman, turizm hoşgörü ortamı geliştirmekte, kırsal bölgelerin kentleşmesini hızlandırmakta, boş zaman kullanma alışkanlığını geliştirmekte, yeni toplumsal kurumların ortaya çıkmasına neden olmakta, yerel halkın tarih ve kültür değerlerine sahip çıkma bilinci gelişimine aracı olmakta, yabancı dil

öğrenmeye yönlendirmekte ve aile bağlarını güçlendirmektedir (Kozak, Kozak ve Kozak, 2011: 89-91).

3. GASTRONOMİ TURİZMİ

Turizm, farklı kültürel ve sosyal yapılara sahip toplumların birbirleriyle ilişki kurmasına aracılık etmektedir. Turizmin Farklı bilgi, gelenek ve kültür düzeyleri arasında bir etkileşime neden olan ve bunların sonucunda sosyal yapının, ahlak anlayışının ve giderek toplumsal davranış kalıplarının değişmesine yol açan bir sosyal olay olarak görülmektedir (Özdemir, 1992). Günümüzde alternatif turizm çeşitlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte gastronomi turizminin gerçekleştiği bölgelerde, toplumsal etkileşimlerin ortaya çıkması, turizmin sosyolojik boyutunun önemini daha da arttırabilmektedir. Gastronomi turizminin bileşenlerinden yemek ve onunla nesilden nesile aktarılan yemek kültürü, bir bölgenin kültürel sembolü olarak kabul edilebilmektedir (Plummervd, 2005; Çela, Lankford ve Lankford, 2007).Turizm destinasyonlarında, turistler için önemli çekicilik unsurlarından biri olan yerel yiyecekler yerel kültürün bir parçasını oluşturmaktadır (Quan ve Wang, 2004).

İnsanların acıkması ve açlığını gidermek için yemek tüketmesi, genel olarak bir biyokimyasal olay iken bu açlığını ne zaman, ne şekilde ve hangi yemeği seçerek gidereceği antropolojik ve dolayısıyla kültürel bir olgudur (Haviland,2002; Talas, 2005). Gastronomi turizmin temelinde yatan farklı yemek tüketme isteği ile yenilen ve içilen şeylerden haz alma ve etkilenme konusunda her kültürün farklı bir yaklaşım tarzı bulunabilmektedir (Talas, 2005).Bireyler genellikle fizyolojik gereksinimlerini giderebilmek için yemek yeme gereği hissederler. Bu tür bir yaklaşımda, insan metabolizmasının besin, enerji ihtiyacının karşılanması sürecine gönderme söz konusudur. Ancak söz konusu enerjinin sağlanması için gerekli maddelerin temini, insan tüketimi için uygun hale getirilmesi ve tüketim davranışları süreci, beslenmeyi salt biyolojik bir eylem olmaktan çıkarmakta, kültürel bir olgu haline dönüştürmektedir (Beşirli, 2010: 159).Yeme-içme faaliyeti, insanlığın en eski ve en büyük zevklerinden birisi olması sebebiyle Ortaçağdan beri uygulanmakta olan toplu beslenme sistemi, kentleşme ve sanayileşmeye paralel olarak gelişmiş ve günümüzde önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Avcıkurt, Sarioğlan ve Girgin, 2007). Turizm faaliyeti içerisinde oluşan yemek yeme ihtiyacı ile birlikte, bireyler yiyeceklerden zevk alma gereksinimi içerisinde girebilmektedirler. Farklı güdülerle, bu gereksinimi giderebilmektedirler. Yöresel mutfak kültürüyle tanışmak ve değişik lezzetlere ulaşmak bu güdülerden biri olarak görülebilmektedir (Fields, 2002). Bu çerçevede, yeme-içme faaliyeti sürecinde, bir bölgenin yerel mutfak kültürünü farklı insanlara tanıtmak ve farklı bölgelerden insanlarla etkileşim halinde olmak günümüzde alternatif turizm türlerinden biri olarak görülen gastronomi turizmi ile mümkün olabilmektedir.

Gastronomi turizminde; temel güdülenme faktörü özel bir yemek türünü tatmak veya bir yemeğin üretilmesini görmek amacıyla, yiyecek üreticilerini, yemek festivallerini, restoranları ve özel alanları ziyaret etmektir (Ryu ve Jang, 2006; Sparks, 2007; Kim, Eves ve Scarles; 2009). Genel olarak ele alındığında gastronomi turizmi (Yüncü, 2010: 30);

- Turistler tarafından tüketilen yerel kültürün bir parçası,
- Bölgesel turizmin gelişmesinde önemli bir unsur,
- Yerel tarım ve ekonomik gelişimin bir parçası,
- Rekabetçi bölgelerin pazarlanmasında önemli bir unsur,
- Turistler tarafından tüketilen ürün ve hizmetlerdir.

Uluslararası Mutfak Turizm Derneği'nin web sitesinde, gastronomi turizminin benzersiz özellikleri şu şekilde değerlendirilmektedir (Kivela ve Crofts, 2006: 360):

- Neredeyse turistlerin tamamı seyahat esnasında dışarıda yemek yemektedirler ve akşam yemekleri yerel yiyecek ve insanları tanımak için bir fırsattır.
- Gastronomi turizmi; daima üç gözde turizm faaliyetlerinden biridir.
- Diğer seyahat faaliyetlerinin aksine, gastronomi; günün her saatinde ve her türlü hava koşulunda yıl boyunca kullanılabilir.
- Yemek pişirme ya da gastronomi sanatı ve şarap tadımı, beş insan duyusunu da-görme, ses, koku, tat ve dokunma- etkileyen bir sanattır.
- Şarap ve yöresel mutfak ile ilgilenen turistler ve müze, alışveriş, müzik, film, festival gibi kültürel konular ile ilgilenen turistler arasında yüksek ve pozitif bir korelasyon vardır.
- Seyahat esnasında mutfağa olan ilgide, belirli bir yaş, cinsiyet veya etnik gruba aitlik yoktur.
- Çoğu zaman, gastronomi turistleri kâşifler'dir.
- Gastronomi, her yeni turistin etkileşim yoluyla, yaşayarak deneyimleme talebini karşılayabildiğinden deneyimseldir.

Günümüzde gastronomi, turistlerin tatil yerini seçme sebeplerinin en önemlilerinden biri haline gelmiştir (Küçükaltan, 2009). Çeşitliliği arayan gastronomi turistleri, kendileri için yaşam stili olarak yaşamdan zevk almak ve yakınları ile vakit geçirmek için, birlikte yiyip içmeyi, başka şeyler keşfetmeyi tercih etmektedirler (Doğdubay vd, 2011). Gastronomi ve turizm arasındaki ilişki geleneksel misafirperverlik, mutfak ve damaktan yenilikçi gastronomi turizmi kavramının gelişimine kadar ilerlemiştir (Amira, 2009; Akt, Kesici, 2012). Başka bir ülkeyi ziyaret eden bireylerin beklentileri arasında, yeni yerler görmenin ve yeni kültürleri tanımanın yanında, yeni tatlarla tanışma arzusu da yatmaktadır (Doğdubay vd, 2011). Bu bağlamda gastronomi turizmi, turistlere farklı kültürlerle tanışma fırsatı sunmakta olduğu ve farklı yemek tatma deneyimleri yaşatabileceği ileri sürülebilir.

İnsanları dışarda yemek yemeye iten nedenler ve gastronomi turizmine katılma sebepleri değişik araştırmalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin, Cullen (1994), dışarda yemek yeme araçlarını, kolayda ve sosyal yemek ayrımı şeklinde kavramsal olarak sınıflandırmıştır. Yazara göre, sosyal yemek kavramını sosyal etkileşim, ruh halinde iyileşme, eğlence, mutluluk, prestij ve statü amaçları ile açıklamaktadır. Zaman tasarrufu, ekonomiklik, yeni insanlarla tanışma, aile/arkadaşlarla birlikte olma, eğlence, mutluluk, ruh halinde iyileşme, kolaylık, açlığı giderme, statü, prestij, yenilik arayışı ve evde yemek hazırlamaktan kaçınma gibi amaçlar tüketicileri dışarıda yemek yemeye yönelttiğini söylemek mümkündür (Pavesic 1989; Warde ve Martens 2000; Pedraja ve Yagüe 2001; Park 2004; Narine ve Badrie 2007; Akt., Özdemir, 2010). Ayrıca, yiyecek deneyimi ile ilgili bazı araştırmacılar (Fields, 2002; Kim, Eves ve Scarles; 2009) turistlerin yerel yiyecek tüketimini etkileyen faktörler üzerinde durmuşlardır. Yeni insanları tanıma arzusu, rutin hayattan uzaklaşma, kültürel deneyim elde etme, aile ve arkadaşlarla zaman geçirme, statü ve prestij elde ederek sosyal ilişkileri yenileme, bu faktörlerden bazıları olarak alan yazında görülebilmektedir. Ignatov ve Smith (2006) bireylerin yakınlarıyla birlikte yerel yiyecek tatma şansının, aralarında paylaşılan deneyimler ve daha fazla seyahat memnuniyeti yaratabileceğinden bahsetmişlerdir. Bu kapsamda, gastronomi ve sosyoloji ilişkisini el almak bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

4. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Gastronomi turizminin toplumsal etkilerini ortaya koyma amacı taşıyan bu çalışmada, yöntem olarak nitel araştırma yaklaşımlarından yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Bitlis ilinin Ahlat kırsal alanı oluşturmaktadır. Ahlat, Van Gölü'nün kuzeybatı kıyısında sahil kenarında kurulu 35.000 nüfusa sahip, Bitlis ili sınırları içerisinde yer alan bir ilçedir. İslam dünyasında "Kubbet'ül İslam" olarak da bilinen tarihi mezarlıklarıyla ön plana çıkan bir ilçedir. Selçuklu döneminden kalan mezar taşları Türk kültürü ve tarihi açısından önemli bir değere sahiptir. İlçede daha pek çok tarihi mezar kalıntıları vardır. Bu mezar taşları ve kalıntıları, bölgeyi ziyaret eden turistlerin gelmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca bölgenin yöresel mutfak kültürü turistler tarafından ilgiyle karşılanmaktadır.

Çalışma için basit tesadüfi örnekleme tekniği seçilmiş ve örneklem için uygun görülen Ahlat kırsal alanında yerel halktan olan 11 kişiyle yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Alan yazından oluşturulan varsayımlar görüşme soruları haline dönüştürülmüş ve bu görüşme soruları oluşturulurken araştırma sorusuna uygunluğu da göz önünde bulundurularak, dört uzman kişinin görüşüne sunulmuştur. Araştırma sorularının geçerliliği sağlandıktan, sonra görüşme soruları katılımcılara yöneltilmiştir. Verilerin toplanması, 2012 yılı Ağustos ayında gerçekleştirilmiştir. Veri toplama esnasında katılımcıların rızasıyla dijital ses kaydı kullanılmış, görüşmeler 15 ile 30 dakika sürmüş ve elde edilen metinlerin harfi harfine kopyası çıkarılmıştır. Çalışmada,

bilgi analizi ve değerlendirme için betimsel analiz kullanılmıştır ve değerlendirme aşamasında elde edilen metinlerden alıntılar yapılmıştır. Veri analizi sürecinde, kategori ve yapı geçerliliğinin sağlanması için elde edilen bulgular konuya hakim, farklı üç uzman kişinin görüşüne sunulmuş ve geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada genel olarak, gastronomi sosyolojisinin muhtemel toplumsal etkileri üzerinde durulduğu için demografik veriler analize konu olmamıştır. Bu sınırlamanın yanı sıra, çalışmanın, Ahlat bölgesinde, 2012, Ağustos ayında gerçekleştirilmesi, yer ve zaman bakımından çalışmanın diğer kısıtlılıklarını oluşturmaktadır.

5. VARSAYIMLAR VE GÖRÜŞME BİLGİLERİ

Katılımcılara yöneltilen sorular, ilgili alan yazından türetilen varsayımlar doğrultusunda formüle edilmiş ve geçerliliği, alanında dört uzman kişinin bilgisine başvurularak sağlanmıştır. Buna göre, ilk varsayımı, *“Ahlat bölgesine gelen turistlerin o yöreye ait yemek kültürü hakkında olumlu ve olumsuz düşünceleri vardır, bu sayede kültür alışverişi gerçekleşmektedir, kültürel farklılaşma sayesinde bir etkileşim oluşmaktadır”* oluşturmaktadır. Bu varsayımla ilgili katılımcılara **“Bölgenize gelen turistlerin, yemek kültürünüz hakkındaki düşünceleri nelerdir?”** sorusu yöneltilmiştir. Bu varsayım doğrultusunda oluşturulan diğer varsayımlardan biri olan, *“yerel halk ile turistler arasında kültürel bir etkileşim gerçekleşmektedir”* varsayımdır. Bu varsayım ile ilgili olarak **“Yöresel mutfağınız için bölgenize gelen turistlerle nasıl bir kültürel ilişki gerçekleşiyor? Bu ilişki ve iletişim sürecinde kendinizde ve karşı tarafta ne gibi kültürel değişimler gerçekleşmiştir?”** ve **“Gastronomi (Yiyecek) turizmine katılan turistlerin sahip olduğu yemek kültürünün, yerli halkın mutfak kültürü üzerindeki etkileri nelerdir?”** soruları formüle edilmiştir. Son varsayım ise, *“turistler ile yerel halk arasında sosyal bir etkileşim gerçekleşmektedir”* şeklinde oluşturulmuştur. Bu varsayıma ilişkin formüle edilmiş sorular ise; **“Bölgenize gelen turistlerin, sosyal hayatınızda ne gibi değişimler yarattığını düşünüyorsunuz?”** ve **“Gastronomi turizmine katılan turistler ile yerel halk arasında kısa veya uzun bir toplumsal ilişkinin gerçekleştiğine dair düşünceleriniz nelerdir? Siz böyle bir sosyal etkileşim yaşadınız mı?”** şeklinde oluşturulmuştur.

6. BULGULAR

Katılımcılardan elde edilen veriler bulgulara dönüştürülürken, analiz öncesinde kategorilere ayrılmıştır. Kültürel ve sosyal etkileşim altında belirlenen kategoriler oluşturulmadan önce, veri analizinin ve kategorilerin daha tutarlı olması için ve katılımcıların kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlardan hareketle turistlerin, araştırma nüfusu ile ilgili mutfak kültürü hakkında genel düşüncelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Turist ve bölge halkı arasında, kültürel ve sosyal değişimin gerçekleşip gerçekleşmemesi açısından önem arz eden ilk varsayımla ilgili formüle edilen *“Bölgenize gelen turistlerin yemek kültürünüz*

hakkındaki düşünceleri nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlardan diğer varsayımlara uygun kategoriler oluşturulabilmiş ve araştırma bütünlüğü sağlanabilmiştir. Bu varsayıma ilişkin bulgulara bakıldığında, bölgeye gelen turistlerin yöreye ait mutfak kültürüne ilişkin olumlu ve olumsuz düşüncelerinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda mutfak kültürüyle ilgili farklılıkların kültürel bir değişime zemin hazırladığını söylemek mümkün olabilmektedir.

“Bölgemize gelenler içerisinde yakın yerlerden gelenler zaten yabancılik çekmemektedir. Hem bizim sahip olduğumuz kendi kültürümüze hem de yemek kültürümüze yabancı değildirlere. Uzak yerlerden gelenler ise özellikle Batıdan gelenler bizim kültürümüze biraz yabancıdırlar. Aynı şekilde yemek kültürümüze de yabancı kalıyorlar. Bizim mutfağımızın ve yemeklerimizin kendilerinden farklı olduklarını dile getiriyorlar.”

“Turistlere göre yemek kültürümüz farklı gelmektedir. Özellikle ilk defa gelenler, değişik bir mutfak ve yemek kültürü ile karşılaştıklarını söylüyorlar. Bazılarına göre yemeklerimizin güzel olduğu fakat kendi yemek kültürlerine göre sahip olduğu farklılıkları dile getiriyorlar. En çok söyledikleri yemeklerimizde et kullanımının fazlalığıdır.”

“Bana göre turistler, kendi yemek kültürlerinden farklı bir yemek kültürü ile karşılaşmaktadır. Batıdan gelenlerin bizim yemek kültürümüzü, geldikleri yerlerde görmemişlerdir. Bazıları yemeklerimizin çeşitliliği açısından zengin bulurken, bazıları ise yemeklerde kullanılan malzemelerin zenginliğini dile getirmektedir. Yemeklerimizde genellikle yağ ve et kullanımının fazla olması, bölgeye gelen turistler tarafından farklılık olarak görülmektedir.”

“Bölgemize gelen turistler içerisinde Batı’dan gelenler için yemek kültürümüz farklı özellikler taşımaktadır. Belki alışkanlıklarından belki de başka nedenlerden olabilir, bizim yemeklerimizi beğenmeyenler de olabiliyor. Bazı turistler en basit örnek olarak geldikleri yerlerde aldıkları ekmeği burada göremeyince hoşnut olmayabiliyor. Fakat yemek ve mutfak kültürümüzü beğenen turistler de gelmektedir.”

“Yöresel yemek için buraya gelen turistler daha çok kültürümüzü ve yemeklerimizi görmek için geliyorlar. Bazı turistler yemeklerimizi çok farklı görüyorlar, beğenenler oluyor beğenmeyenler oluyor ama bu farklılık bazılarının hoşlarına gidiyor.”

Katılımcıların elde edilen bilgilerden, farklılıkların oluştuğu ve böyle bir ortamda kültür alışverişi esnasında bir takım etkileşimlerin oluşabileceği ve bu etkileşimlerin de diğer varsayımlarla ilgili görüşmeler sonucunda oluşabileceği kanaatine varılmış ve görüşmelere devam edilmiştir. Bu bağlamda gastronomi turizmin toplumsal etkileri, sosyal ve kültürel değişim kategorileri altında yorumlanmaya çalışılmıştır.

6.1. Kültürel Etkileşim

Kültürel değişimle ilgili, katılımcılara yöneltilen sorulara verilen yanıtlardan, daha çok karşılaşma esnasında gerçekleşen kültürel alışveriş olduğu görülmektedir. Katılımcılar, kültürel farkları hissedebilmek için turizmin önemli bir olgu olduğunu savunmaktadırlar. Destinasyonlarda yerel yiyecek ve içecek, turistlere tatil ve gezileri esnasında yeni tatları ve farklı gelenekleri tanıtmada önemli rol oynamaktadır (Fields, 2002; Ryu ve Jang, 2006; Sparks, 2007). Katılımcılar arasında kültürel değişimin gerçekleştiğine dair izlenimlerde, ortak bir görüş saptanamamaktadır. Ancak bir katılımcı bölgeye gelen gastronomi turistlerinin kişisel ve yaşam tarzlarının, yöre halkına farklı geldiğini ve yöre halkı için özendirici olduğundan bahsetmiştir. Bir diğer katılımcı ise, kültürel değişimden ziyade daha çok Ahlat bölgesinin bir değişim yaşadığını ve yerel halkın da bu değişimin farkında olduğunu ifade etmiştir.

“Ahlat benim doğup büyüdüğüm ve yaşadığım memleketim. Buraya gelen turistlerin bana göre getirdiği en büyük kültürel değişim, Ahlat’ın tarihine, kültürüne verdikleri önemdir. Çünkü tarihimizi ve kültürümüzü merak eden, belki de binlerce kilometre yol gelen yerli ve yabancı turistler var. Biz bunlar sayesinde belki de Ahlat’ın önemini, sahip olduğu değerleri daha iyi anlıyoruz.”

“Bölgemize gelen turistlere her zaman yardımcı olmak isteriz. Onların kültürleri ile bizim kültürümüzün farklı olduklarını anlıyoruz. Yakın yerlerden gelenler ile iletişimimiz daha kolay gerçekleşiyor. Çünkü kültürel anlamda birbirimizi tanıyoruz. Uzaktan gelen Batıdan gelenler ile de iletişim kurabiliyoruz. Bu iletişim sayesinde kültürel farklılıklarımızı anlıyoruz. Bana göre çok fazla kültürel değişim gerçekleştiği söylenemez fakat Ahlat’ın turizm bölgesi olarak görülmesi Ahlat adına bir takım değişimleri getirdiği görülmektedir.”

Tezcan’a (1993) göre “dünyanın neresinde olursa olsun Türk kültüründe misafirliğin bir ölçütü olarak düşünülebilen ikram ve yemek sunma şekilleri önemli bir yer tutmaktadır. Türk kültürüne yakından bakıldığında, insanların ikamet ettikleri, yaşadıkları yerlere gelen insanlara karşı sıcakkanlı, misafirperver ve geçmişten günümüze kadar süregeldiği görülmektedir. Bu durum, özellikle kırsal bölgelerde sosyal etkileşime ilişkin canlılığını devam ettirmektedir. Hazel Tucker’in (2003) özellikle Kapadokya bölgesinde Japon turistler üzerine yaptığı çalışmada, Japonların kültürel çeşitlilikler yanında Türklerin misafirperverliğinden ve samimi davranışlarından etkilendiklerini belirtmektedir (Akt. Sağır ve Yenen, 2012). Yukarıda yer verilen bir diğer görüşmecenin sözlerinden anlaşılacağı üzere, Ahlat’ın misafirperver bir toplum olduğu ve yöre halkının bölgeye gelen turistlere, her konuda yardımcı olmaya çalıştıkları yönünde olmuştur. Bu bağlamda, Türk mutfağının zenginleşmesinde, Türk misafirperverliğinin de önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. (Sürücüoğlu ve Akman, 1998).

“Gelenturistlerin çoğu kültürümüze yabancı, kültürümüzü bilmiyorlar. Fakat iletişim kurmamız kolay oluyor. Bazen yabancı turistlerin geldiklerini de görüyorum ve dillerini bilmediğimiz için onlarla pek iletişim kuramıyoruz. Ahlat’a gelen turistlere her zaman yardımcı olmaya çalışıyoruz, kültürümüzü tanıtmaya çalışıyoruz. Onların bizim kültürümüze saygı göstermeleri bile bir değişim olabilir. Onların kültürlerini, yaşam biçimlerini, giyim tarzlarını, konuşmalarını gördükçe, hoşumuza giden yönlerine dikkat ediyoruz ve örnek alanlar bile oluyor. Bizde ki kültürel değişimin böyle olduğunu düşünüyorum.”

Katılımcılara yöneltilen yerel kültür üzerindeki değişimleri ortaya çıkarma amacı taşıyan diğer bir soruya verilen yanıtlardan, bölgeye gelen gastronomi turistlerin kültürlerinin, yöresel yemek kültürü üzerinde çok fazla etkili olmadığı saptanmıştır. Yalnızca bir katılımcı, farklı ve ilgi çekici bir yemek türüyle karşılaştıklarında, daha sonra kendi yemeklerinde kullanabildiklerini ifade etmiştir.

“Bana göre turistlerin sahip oldukları yemek kültürünün yerli halkın mutfak kültürü üzerinde çok fazla etkileri bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni olarak Ahlat’da turizm etkinliği için gerekli olan mevsim şartlarının elverişsizliği ve turizm faaliyeti için uygun zamanın uzun olmamasıdır. Ayrıca alternatif olarak çok farklı ve büyük işletmelerin de olmaması, turistlerin yemek kültürümüzle çok fazla tanışamamasına neden olacaktır.”

“Gelen turistlerin yemek tercihleri daha çok hazır gıda üzerine olmaktadır. Bizim mutfak kültürümüzün son zamanlarda Batılı mutfak kültürü ile yakınlık gösterdiğini söyleyebiliriz. Öncelikle gençler, kendi mutfak kültürümüzün yanında hazır gıdalar (fastfood) tüketmeye doğru gitmektedir.”

“Etkilerinin çok fazla olduğunu düşünmüyorum. Bizim sahip olduğumuz yemek kültürü zengin bir içeriği var. Ama yine de yeni bir yemek türü öğrendiğimiz zaman hoşumuza gittikten sonra kullanabiliriz.”

Günümüzde, turizm sayesinde turist-yerli karşılaşmalarında gelişen ilişkiler, önemli bir artış göstermeye başlamış ve bu ilişkiler sayesinde, toplumsal mekanizmaların kullanılması önemli bir hal almıştır (Garry ve William, 1983). Bu bağlamda, yukarıdaki katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı gibi, turizm faaliyeti, toplumsal normlar üzerinde birtakım etkilere, değişimlere neden olabilmektedir. Toplum üzerinde baskın olan bir takım geleneğe dayalı unsurlar, bir taraftan geleneği devam ettirmek açısından işlev gösterirken, bir takım yenilik ve değişimlere de açık olabilmektedir. Alternatif turizm faaliyetleri içerisinde gastronomi turizminin de bu değişimlere neden olabileceği bu şekilde görülebilmektedir.

6.2. Sosyal Etkileşim

“Turistlerle yerel halk arasında sosyal bir etkileşim vardır.” varsayımıyla ilgili sorulan sorulara katılımcılar arasında ortak bir görüş bulunmaktadır.

Katılımcılar, turizm olayı gerçekleşirken bir sosyal değişim olduğunu belirtmektedirler. Bu değişimin daha çok turistlerin yaşam tarzlarının kendi yaşam tarzlarını değiştirdiği üzerine odaklandığı, görülme sırasında katılımcıların ifadelerinden anlaşılabilir. Turist ve yerel halk arasında oluşan iletişimin, sosyal etkileşimi gerçekleştirdiği bazı katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Kim, Eves ve Scarles'a (2009) göre, tatil zamanında yenilen yemeklerin, kişisel ilişkileri geliştirmekte ve sosyal bağların güçlenmesine imkân vermektedir.

“Bölgemize gelen turistlerin başta ekonomik olmak üzere birçok konuda sosyal hayatımızı etkilemektedir. Bölgeye gelen turistler sayesinde farklı kültürlerle karşılaşırız. Gerçeğini söylemek gerekirse özellikle Batıdan gelen turistlerin yaşantısı ile bizim yaşantımız arasında farklılıklar var. Bana göre onlar daha modern insanlar olarak görünüyorlar. Giyim konusunda konuşma konusunda daha modern, daha kibar olduklarını düşünüyorum. Özellikle giyim konusunda onları örnek almak gibi bir şey söz konusu olmaktadır. Bölgemize turistler geldikçe Ahlat'ımız değişiyor, ilçemiz daha da güzelleşiyor. Bana göre bu durum sosyal hayatımıza da yansıyor.”

“Bölgemize gelen turistlerle ilişkilerimiz, sosyal hayatımızda değişim yaratmaktadır. Öncelikle ekonomik anlamda bize gelir sağladıklarını düşünüyorum. Buraya Türkiye'nin her yerinden, hatta Türkiye dışından çok sayıda insan geliyor. Onları tanımak, onlarla konuşmak bizim sosyal hayatımızda etkili oluyor.”

“Bana göre gelen turistlerin sosyal hayatımızda yaptığı değişimler giyim konusunda, konuşma konusunda gerçekleşmektedir. Bazen bölgeye gelen turistlerin, özellikle bayanların kısa kıyafetler giymesi, bize normal gelmemektedir. Çünkü bizim kültürümüzde bayanların giyimi kapalıdır. Genç kızlarımızı bu yönde etkilemeleri bana göre kültürümüzü olumsuz olarak değiştirir.”

Katılımcılara yöneltilen diğer bir soruyla ‘*turistlerle aranızda kısa veya uzun vadeli bir toplumsal ilişkinin olup olmadığı*’ ölçülmek istenmiştir. Katılımcılardan elde edilen bulgular, bu ilişkinin uzun vadeli olmadığı yönündedir. Yalnızca, turistik ürün tüketimi sırasında, sosyal bir etkileşim oluşmakta; ancak bu etkileşimin, uzun süreli olmadığı yukarıdaki ifadelerden açıkça görülebilmektedir. Bu bağ sayesinde güzel bir sosyal etkileşim yaşandığı metinlerden anlaşılmaktadır. Warde ve Martens (2000) bir destinasyonda dışarıda yemek yemenin, yiyeceğin değerli bir sosyal olunabilirlik fonksiyonu olduğunu ileri sürmektedir. Mennell, Murcouth ve vanOtterloo (1992) birlikte yemek yemenin, kişisel ilişkileri geliştirebileceğini ve arzu edilen sosyal etkileşimin sürdürülebilirliği konusunda önemli olduğunu ileri sürmektedir. Buna benzer olarak Symons (1994), birlikte yenilen yemeğin, bireylere keyif verici bir olay olduğunu ve bireylerde sosyalleşmeye olanak verdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, yerel yiyeceklerin belirli bir toplumda ya da farklı toplumlar arasında olumlu bir bağ yaratabileceği söylenebilir (Yurtseven, Kaya ve Harman, 2010).

“Gelen turistlerle özellikle yerli turistlerle iletişim kurduğumuz zamanlar olmuştur ve bu iletişim sonucunda farklı kültürler ile tanışma fırsatı buluyoruz. Bana göre bu tanışma sosyal etkileşimi de getirmektedir.”

“Bizim turistlerle ilişkilerimiz çok kısa süreli gerçekleşmektedir. Çünkü burada turizm için kullanılacak çok fazla yer yok. Özellikle gelen turistlerde gastronomi turizmi için de bu geçerlidir. Zaten ekim ile nisan arasında doğru düzgün gelen olmaz.”

“Gastronomi turizmine katılan turistler bizim yerel yemeklerimiz hakkında bilgiler alıyorlar bazen de tatmaktadırlar. Bazen bizim yemeklerimiz onlara ilginç gelirken, onların yemekleri de bana ilginç gelebiliyor. Bana göre toplumsal ilişkinin çok uzun süreli olduğunu düşünmüyorum. Ama kültürümüzü tanıtırken ve bu esnada sosyal bir iletişim yaşadığımı hissediyorum. Bu da beni çok mutlu ediyor.”

7. SONUÇ

Sosyoloji genel olarak sosyal ilişkiler sistemini analiz etmekte ve toplumsal ilişkileri, bireylerin birbirleriyle etkileşimlerini incelemektedir. Turizm olayının gerçekleştiği bölgelerde, turist gönderen ve turist kabul eden ülke insanları arasında, genellikle bireylerin birbirleriyle karşılaşmaları ve bunun sonucunda sosyal etkileşim yaşamaları görülebilmektedir. Bununla ilişkili olarak, olumlu ya da olumsuz toplumsal değişimler gerçekleşmektedir. Bu sosyal ve kültürel etkileşimlerin oluşmasına kaynaklık eden nedenleri sosyoloji bilimi ile araştırmak, turizmin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgiler edinilmesi açısından, turizm ve sosyoloji ilişkisini önemli kılmaktadır. Gastronomi turizmi ve sosyoloji birlikte ele alındığında, bireyler genellikle dışarda yemek yerken kolayda yemek yeme isteğinin yanı sıra kültürel deneyim elde etme ve bireylerarası ilişki kurma arzuları da bulunmaktadır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada, gastronomi turizminin teorik temelleri değerlendirildikten sonra, Bitlis, Ahlat örneğinde, gastronomi turizminin yerel halk üzerinde oluşturabileceği toplumsal etkiler değerlendirilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

- Yerel halk, bölgeye gelen turistler ile etkileşim yaşadıklarını ve bu etkileşimler neticesinde karşılıklı olarak bir takım değişimler gerçekleştiğini düşünmektedir.
- Ahlat'a gelen gastronomitouristlerinin, Ahlat'ın sahip olduğu mutfak kültürüne ilgi duyması, yerel halk tarafından da olumlu şekilde benimsenirken, bu şekilde turist-yerli halk etkileşimi gerçekleşmiş olmaktadır.

- Yerel halk, gelen turistlerin, bölgenin kültürü ve tarihi olduğu kadar yemekleri ile de ilgilendiklerini söylemektedir. Fakat mevsime dayalı olarak turizm faaliyeti için gerekli olan zamanın kısa olmasından dolayı, gastronomi turizmi konusunda bir takım sıkıntıların olduğu dile getirilmiştir. Mevsime bağlı olan problemin yanı sıra, turistik bir bölge olma yolunda alt yapının da yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.
- Bölgeye gelen turistler içerisinde, gastronomi turistlerinin varlığı dikkat çekerken, bölge halkının da özellikle gençlerde, yemek kültüründe bir değişim yaşanmaya başladığı görülmektedir. Bu durum karşılıklı toplumsal etkileşimin gerçekleştiğine dair önemli bir durum olarak tespit edilmiştir. Toplumsal etkileşim ile birlikte yaşanan değişim daha iyi görülebilmektedir.
- Ahlat'a gelen gastronomi turistlerinin, yöresel yemek kültürü üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Fakat gastronomi turistlerinin, yöresel yemek kültürü üzerinde değişime yönelik farklılık getirecek etkilerinin, zaman zaman olabileceği sonucuna ulaşılabilmektedir.
- Yerli halkın, turistlere karşı hoşgörülü oldukları ve bölgeye gelen turistlere karşı Türk toplumunun misafirperverliğini, yardımseverliğini ve hoşgörüsünü ortaya koydukları görülmektedir.
- Turistler, kısmen de olsa toplumsal ve kültürel hayat üzerinde değişimlere neden olmaktadır. Gastronomi turizminin toplumsal ve kültürel hayat üzerinde kısmi değişimin en önemli nedeni, turistlerin çoğunun bölgeyi günübirlik ziyaret etmesi ve bölgede çok fazla zaman geçirmemeleri olduğu şeklinde ifade edilebilir. Fakat bazı katılımcılar, bu durumu daha farklı ifade ederken, bölgenin turizm faaliyeti (altyapı, konaklama, tesis vb.) için yetersiz olduğunu dile getirmektedir. Altyapının yetersiz oluşu, yeterli konaklama imkânının olmaması, bu alanda profesyonel kişilerin görev almaması gibi nedenler, bu katılımcıların düşüncelerini destekler niteliktedir.

Katılımcıların gastronomi turizminin olumlu yada olumsuz etkileri ile ilgili görüşlerine bakılacak olursa, gastronomi turizminin olumlu etkilerinin öne çıktığı görülmektedir. Özellikle, olumlu etkilerinden hareketle, bir kültür alışverişinin gerçekleştiği ve her iki tarafta da (yerli halk-gastronomi turisti) kültürel farklılaşmanın gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ahlat'a gelen turistlerin yerli halkın mutfak kültürü ile karşılaşması, daha doğrusu yeni bir mutfak kültürü ile karşılaşmaları, söz konusu kültür alışverişinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelen turistler tarafından yemek kültürlerinin çok farklı algılandığını söyleyen yerli halk, turistlerin bu ilgileri karşısında aralarında bir iletişimin gerçekleştiğini belirtmektedirler. Böylelikle mutfak kültürüyle ilgili farklılıklardan, kültürel bir değişim ortaya çıkmakta ve ortaya çıkan bu kültürel etkileşimin yerli halk üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Gelecek araştırmalarda, daha değişik kırsal alanlarda ve daha büyük bir örneklem ile benzer çalışmaların yapılması, bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçların geçerliliği açısından önem arz etmektedir. Nitel çalışmaların genelleşemeyeceği varsayımıyla, sonraki çalışmalarda ampirik ve nicel araştırmaların yapılması, bu çalışma ile elde edilen değerlendirmelerin geçerliliğin sağlanması konusunda önem arz etmektedir.

8. KAYNAKLAR

- AMIRA, F. (2009) *The Role of Local Food in Maldives Tourism: A Focus on Promotion and Economic Development*, New Zealand Tourism Research Institute.
- AVCIKURT, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi*, Detay Yayıncılık, Ankara
- AVCIKURT, C.; SARIOĞLAN, M. ve GÖKSEL K. G. (2007). *Yiyecek-İçecek Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış*. I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu, Antalya.
- BAHAR, H.İ. (2009). *Sosyoloji*, Uşak Yayınları, Ankara.
- BERBER, Ş. (2003). Sosyal Değişme Katalizörü Olarak Turizm ve Etkileri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), (s:205-221).
- BEŞİRLİ, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Milli Folklor Dergisi* Yıl.22,(87).
- CULLEN, P. (1994). Time, Tastes and Technology: The Evolution of Eating Out, *British Food Journal*, 96(10), (s:4-9).
- ÇELA, A., LANKFORD, J.K. ve LANKFORD, S. (2007). Local food festivals in Northeast Iowa communities: A visitor and economic impact study. *Managing Leisure* 12, (s:171-186).
- DOĞDUBAY, M., SARIOĞLAN, M., SAATÇI, G. (2011). *Destinasyon Pazarlamasında Yerel Yönetimlerin Gastronomik Öğeleri Kullanma Eğilimlerinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma*. V.Ulusal Gastronomi Sempozyumu, Antalya.
- FIELDS, K., (2002). *Demand For The Gastronomy Tourism Product:Motivational Factors*. Hjalager, A. Richards, G. (Ed.), *Tourism ve Gastronomi içinde*, Routledge, London, (s:36-51).
- GARRY, E.M. ve WILLIAM R.B. (1983). Relations Between Strangers and Structure and Meaning in Tourist System”, *The Sociological Review*, Vol.31, No:4, (s.669).
- HAVILAND, W. A. (2002). *Kültürel Antropoloji*, (Çev. Hüsamettin İnaç-Seda Çiftçi). Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- IGNATOV, E. ve SMITH, S., (2006). Segmenting Canadian culinary tourists. *Current Issues in Tourism* 9 (3), (s:235-255).

- İÇLİ, G. (2005). *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KESİCİ, M. (2012). Kırsal Turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23).
- KIM, Y.G., EVES, A. ve SCARLES, C. (2009). Building A Model of Local Food Consumption on Trips and Holidays: A Grounded Theory Approach. *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 28, No.3, (s:423-431).
- KIVELA, J ve CROTTS, J. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research* 30 (3), (s:354-377).
- KOZAK, N., KOZAK, M, ve KOZAK, M. (2011). *Genel Turizm, İlkeler, Kavramlar*, Detay Yayınevi, Ankara.
- KÜÇÜKALTAN, Gül. (17-18 Nisan 2009). *Küreselleşme Sürecinde Gastronomide Yöresel Tatların Turistlerin Destinasyon Tercihlerine ve Ülke Ekonomilerine Etkileri*. III. Ulusal Gastronomi Sempozyumu, Antalya.
- McIntosh, R., GOELDNER, C., RITCHIE, J., (1995). *Tourism Principles, Practices, Philosophies*, 7. Basım, Wiley, New York.
- MENNELL, S. M., MURCOTT, A. ve VAN OTTERLOO, A. H. (1992). *The Sociology of Food: Eating, Diet & Culture*. London: Sage.
- NARINE, T. ve BADRIE, N. (2007). Influential Factors Affecting Food Choices of Consumers When Eating Outside the Household in Trinidad, West Indies, *Journal of Food Products Marketing*, 13(1), (s:19-29).
- OLALI, H. (1988). *Turizm Ekonomisi*. Ofis Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti. İzmir.
- ÖZDEMİR, B. (2010). Dışarda Yemek Yeme Olgusu: Kuramsal Bir Model Önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), (s:218-232)
- ÖZDEMİR, M.(1992). *Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri*. Kök Sav Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, M, M. ve COŞKUN, M,K. (1999), *Sosyoloji*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- PARK, C. (2004). Efficient or Enjoyable? Consumer Values of Eating Out and Fast Food Restaurant Consumption in Korea, *International Journal of Hospitality Management*, (23), (s:87-94).
- PAVESIC, D. V. (1989). *Psychological Aspects of Menu Pricing*. *International of Hospitality Management*, 8(1), (s:43-49).

- PEDRAJA, M. ve YAGUE, J. (2001). What Information Do Customers Use When Choosing a Restaurant. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13 (6), (s:316-318).
- PLUMMER, R., TELFER, D., HASHIMOTO, A. ve SUMMERS, R. (2005). Beer Tourism in Canada Along The Waterloo-Wellington Ale Trail. *Tourism Management*, 26 (3), (s:447-458).
- QUAN, S. ve WANG, N. (2004). Towards a Structural Model of The Tourist Experience: An Illustration From Food Experiences In Tourism. *Tourism Management* (25),(s:297-305).
- RIZAOĞLU, B. (2004). *Turizm ve Toplumsallaşma*. Detay Yayınevi. Ankara.
- RYU, K., JANG, S., (2006). Intention to Experience Local Cuisine In a Travel Destination: The Modified Theory of Reasonable Action, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 30 (4), (s:507-516).
- SAĞIR, A. ve YENEN, İ. (2012). *Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Kağızman Mutfağı*, Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Bildiri Kitabı, 24-26 Mayıs 2012, Kars-Kağızman, (s:258-267).
- SPARKS, B., (2007). Planning a Wine Tourism Vacation? Factors That Help To Predict Tourist Behavioral Intentions. *Tourism Management*, (28), (s:1180-1192).
- SÜRÜCÜOĞLU, S. M. ve AKMAN, M. (1998). Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Değişim Nedenleri, *Standart Dergisi*, Sayı:439, (s:42-53).
- SYMONS, M. (1994). Simmel's Gastronomic Sociology: An Overlooked Essay. *Food and Foodways*, 5(4), (s:333-351).
- TALAS, M (2005), Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz'e Göre Türk Yemekleri, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), (s:273-283).
- TEZCAN, M. (1993). *Yemeklerin Toplumsal Fonksiyonları*, Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar (iç) Hz. Nimet Berkok Toygar, Kamil Toygar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, (s: 54-60).
- TUCKER, H. (2003). *Living With Tourism: Negotiating Identities in a Turkish Village*. London: Routledge.
- WARDE, A. ve MARTENS, L. (2000). *Eating Out: Social Differentiation, Consumption and Pleasure*. New York: Cambridge Press.
- YURTSEVEN, R., KAYA, O. ve HARMAN, S. (2010). *Yavaş Hareketi*, Detay, Ankara.

YÜNCÜ, H, R. (2010). *Sürdürülebilir Turizm Açısından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yaylası*. X. Aybastı-Kabataş Kurultayı, Eskişehir.

ESKİŞEHİR'İN KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDA KAMU KURUMLARININ ROLÜ

Emrullah TÖREN*
Nazmi KOZAK†
Gül Nur DEMİRAL‡

ÖZET

Bu çalışmayla, Eskişehir ilindeki kültürel miras varlıklarının korunmasında Belediyeler ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'nun üstlendiği rolün, günümüze kadar koruma altına aldıkları alanların ve gelecekte bu konuda kısa, orta ve uzun vadede yapmayı planladıkları çalışmaların araştırılması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel Araştırma Yaklaşımı kullanılan bu çalışmada veriler, yapılandırılmamış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Her biri 25-30 dakika süren görüşmelerde, ilgili kamu kurumlarından dört uzman ile 2012 Mayıs ayı içerisinde görüşülmüştür. Toplanan veriler, temel düzeyde betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırma sonunda elde edilen bulgular ışığında; yasalardaki boşluklar ve görev tanımlarının tam olarak yapılmamasından dolayı kültürel miras varlıklarının tespiti, onarımı ve korunması konusunda kurumlar arasında çıkan anlaşmazlıkların önlenmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği tespit edilmiştir. Birimlerde görev yapan uzmanların daha iyi şartlarda işlerini yürütmeleri ve varlık tespiti, onarımı ve korunması konularında daha geniş kapsamlı çalışmalar yapabilmeleri için maddi sıkıntılarının giderilmesi, gerekli maddi desteğin yasal güvence altına alınması gerektiği sonucuna da ulaşılmıştır. Her ilde bir Kültürel Miras il müdürlüğü kurulması ve bünyesinde en az bir sanat tarihçisi, bir arkeolog, bir şehir plancısı, bir restoratör mimar, bir inşaat mühendisi, bir çevre mühendisi, bir turizmci ve bir sosyolog bulunmasının, çalışmaların daha sağlıklı yürümesini sağlayacağı önerisinde de bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras Varlıkları, Kültürel Miras Koruma, Eskişehir

ABSTRACT

The purpose of this study is to research and evaluate the role which municipalities and Cultural Heritage Preservation Board play in the preservation

* Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

† Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi

‡ Yüksek Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

of cultural heritage assets and the projects they are planning to carry out in the short, medium and long term as well as cultural assets they have preserved until now. In this study, qualitative research method was used and the data was gathered by applying unstructured interview technique. Interviews, every one of which lasts 25-30 minutes, were carried out with four experts from related state institutions in May 2012. The data gathered was analyzed by using basic descriptive analysis method. Upon completion of the study it was found that it is necessary to carry out legal regulations in order to prevent the disagreements among the institutions, about identification, renovation and preservation of cultural heritage assets, which arise from loopholes in the legal system and work-role ambiguity. It is concluded that it is necessary to eliminate their financial problems and to make legal guarantee regarding this financial support in order for the experts who work in related offices to run their work under better conditions to identify, renovate and preserve the assets in a broader sense, It is also suggested that there be a cultural heritage provincial directorate in every city where at least an art historian, archeologist, city planner, restorator architect, civil engineer, environmental engineer, tourism professional, and a sociologist should work in order to work efficiently.

Keywords: *Cultural Heritage Assets, Protection Of Cultural Heritage, Eskişehir*

1. GİRİŞ

Kültürel miras varlıkları, yeri doldurulamayan, yenilenemeyen ve çok iyi yönetilmesi gereken önemli varlıklardır. Bu varlıkların geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bağ kurulmasını sağlama özelliği, çok iyi yönetilmelerini zorunlu kılmıştır (Timothy ve Boyd, 2003).

Kültürel mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için modern kentlerin içinde yer alan tarihi kent dokularının korunması çağdaş yaşamın bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde birçok yerleşimde mimarlık tarihi ve kültürel mirasımız açısından önemli yerleşimlerin özgün kent dokuları giderek yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Oysaki sahip olduğumuz ve insanlığın ortak mirası olan bu değerlerin korunması çağdaş yaşamın vazgeçilmez koşuludur. Bu tarihsel birikimi içeren Türkiye'deki yerleşimlerin tanımlanması, birbirleriyle ilişkilerinin saptanması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, korumada önceliklidir. Kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar, ülkemizde 1970'li yıllarda başlamış, 1983 yılında ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir (Uçkan ve Uçkan, 2004).

Gerek kamusal mülkiyette bulunan gerekse özel kişilere ait tarihi eserler yasalar ile özel olarak koruma altına alınmakla birlikte, bunların yenilenmesi varlıklarının sürdürülmesi için zorunludur. Bu tür yenileme faaliyetleri, şehirlerin kimliklerinin korunması açısından son derece önemlidir (Yasin 2005). Valilikler,

belediyeler, Kültür ve Turizm İl Müdürlükleri ve il müdürlüğüne bağlı olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları ve birçok yerde üniversiteler, kültürel miras varlıklarının korunması konusunda çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. UNESCO tarafından “2013 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Başkenti” olarak tescil edilen Eskişehir de, kamu tüzel kişilikleri ve yerel yönetimlerin kültürel miras varlıklarının korunmasında önemli çalışmalar yaptığı şehirlerden biridir.

Bu çalışma, yerel yönetimlerin ve kamu tüzel kişiliklerinin kültürel miras varlıklarının korunması konusundaki önemine dikkat çekmek açısından ve Eskişehir’in “2013 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Başkenti” olma sürecinde bu kurumların nasıl bir yöntem izlediklerini ve süreci nasıl yönettiklerini inceleyerek diğer şehirlere örnek alabilecekleri uygulamalar sunmak açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmayla, Eskişehir ilindeki kültürel miras varlıklarının korunmasında Belediyeler ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu’nun üstlendiği rolün, günümüze kadar koruma altına aldıkları alanların ve gelecekte bu konuda kısa, orta ve uzun vadede yapmayı planladıkları (stratejik planlarına koydukları) çalışmaların araştırılması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. ALAN YAZIN TARAMASI

Kültürel miras varlıklarının korunması konusunda alan yazında bulunan çalışmalar çok nadir olmakla birlikte, bunlar genel olarak kültürel miras varlıklarının tespiti ve alternatif turizm kapsamında değerlendirilmesi üzerine yapılmış çalışmalardır. Aliğaoğlu (2004), yaptığı çalışmada miras turizmini ele almayı ve Türk turizminin gündemine taşımayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda Türkiye turizminin bu turizm çeşidinden istifade edebilmesi için mekânın yeniden yorumlanmasında fayda olduğundan bahsetmektedir.

McKercher, Ho ve du Cros (2005) ise; turizm ve kültürel miras yönetimi arasındaki ilişkiyi inceleyerek, Hong Kong üzerine bir çalışma yapmışlardır. Hong Kong’un küçük ama köklü olduğundan kültür turizmi açısından çekiciliğe sahip olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Uslu ve Kiper (2006) “Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri” başlıklı çalışmalarında, kırsal bir yerleşmede yer alan, turizm aktivitelerinin yerel kimlik üzerine etkileri ve yerel halkın turizmin etkisi hakkındaki farkındalığını araştırmışlardır ve Beypazarı’na araştırma alanı olarak seçmişlerdir ve Beypazarı’nda sürdürülebilir turizm için öneriler sunmuşlardır.

Park (2009), araştırmasında miras turizminin ulusal aidiyet duygusunun ve iletişimin yeniden inşa edilmesindeki etkisini tartışmaktadır. Araştırmada mirasın kültürel üretim ve ulusal dayanışmayı sağlamadaki önemli rolünü ele almaktadır. Araştırmalarını haritalandıran Aşılıoğlu ve Memlük (2010) ise; çalışmalarında Frig Vadisi kültür mirası alanlarının belirlenmesini ve değerlendirilmesini amaçlamışlardır. Alan üzerindeki, tespit ve tescili yapılmış taşınmaz kültür

varlıklarını sayısal haritalar üzerine işlemişlerdir. Çalışma alanındaki önemli kültür mirası alanlarının belirlenmesi, kültürel peyzajın doğru algılanmasının yanı sıra bölgedeki mevcut koruma statüsünün irdelenmesine ve uygun planlama yaklaşımlarının geliştirilmesine de olanak vermiştir.

Cumalıkızık köyünde kültürel miras ve turizm algısını inceleyen Çetin (2010), araştırması sonucunda; yöre insanında turizm değerlerini koruma bilincinin geliştiği ve kadınların turizm, kültürel turizm ve kültürel miras ile ilgili düşüncelerinin erkeklere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ölçer Özünel (2011) ise; somut olmayan kültür mirası kavramı ile Türk turizminin içinde bulunduğu güneş deniz kum üçgeninden kurtarılabileceğini savunmuştur.

3. KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ

Kültürel miras yönetimi koruma, restorasyon, müzecilik, arkeoloji, tarihi sit, fiziksel kalıntılar, tarih ve mimariyle ilişkilidir ve bu ilişkili olduğu alanlar özel bilgi, beceri ve yetenek gerektiren sahalardır. Somut olmayan kültürel mirasın yönetimi ise dil, inanışlar ve gelenekler gibi kültürel unsurların korunmasını, yani kayıt altına alınmasını ifade etmektedir (Can, 2009).

Kültürel miras yönetimi; tanımlama, açıklama-yorum, muhafaza ve korumayı ifade etmektedir. Kültür mirasın ne olduğu, neyi kapsadığı, kapsadığı nesnelere ilgili teknik terimlerin ne anlama geldiği, bazı kültürel miras nesnelere dönemiyle bağlantıları, bunların o dönemde ne amaçla kullanıldığı, ne gibi işlevlere sahip olduğu, bunların bakımlarının nasıl yapılacağı, uzun yıllar nasıl bozulmadan, yıpranmadan ve en az zarar görecektir şekilde korunmaları gerektiği, eğer taşınmaz bir kültürel miras eseri ise yerinde ne gibi tedbirler alınarak korunacağı hususları kültürel miras yönetiminin cevaplaması gereken soruları oluşturmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009).

3.1. Anadolu’da Kültürel Miras Varlıklarının Korunmasının Gelişim Süreci

Anadolu topraklarında kültürel miras varlıklarının korunması, ilk defa 1869 yılında Asar-ı Atika Nizamnamesi ile yasal güvence altına alınmıştır. 1911 yılında çıkarılan, Esvar ve Kala-i Atikadan Belediyelere, Vilayetlere Terk Olunacak Yerler Hakkında Kanun ile devam eden süreç, Cumhuriyet Dönemi’ne kadar 1912’de çıkarılan Muhafaza-i Abidat Kanunu ile süre gelmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nde ise; 1951 tarihli 5805 sayılı Koruma Kanunu, 1973 tarihli 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1987 tarihli 3386 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kanun’da değişiklik, 2004 tarihli 5177 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kanun’da değişiklik, 2004 tarihli 5226 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kanun’da değişiklik, 2007 tarihli 5663 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kanun’da değişiklik, 2008 tarihli 5728 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kanun’da değişiklik ve son olarak da 2009 tarihli 5835 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kanun’da değişiklik ile doğal ve kültürel miras

varlıkları koruma altına alınmıştır (Durukan, 2004; Dağıstan Özdemir, 2005; Baykal ve Uçkan, 2011; Aygün, 2011).

4. KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİ

Giderek önem kazanan kültüre dayalı özel ilgi turizmi türlerinden (Akoğlan Kozak ve Bahçe, 2009) birisi de kültürel miras turizmidir. Kültürel miras, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yerüstü, yeraltı veya su altındaki tüm taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak tanımlanabilir (Çetin, 2010). Kültürel miras turizmi ise; ziyaretlerde manzara, tarihi alanlar, binalar ve anıtların tercih edilmesi ve aynı zamanda insanların kendilerini doğanın ve tarihi mekânların bir parçası gibi hissetmelerini sağlayarak deneyim kazanmalarına katkıda bulunan bir turizm çeşididir (Timothy ve Boyd, 2003).

İnsanların, kültürel mirasın bu öğelerini yerinde görme ve inceleme merakı da her geçen gün daha da artmaktadır. Kültürel miras turizminin de içerisinde büyük bir pay sahibi olduğu kültüre dayalı turizm türleri, 15 yıl önce küçük bir niş pazar iken bugün tüm turizm hareketlerinin % 37'sini oluşturan büyük bir turizm türü haline gelmiştir (McKercher ve Cros 2002). Timothy ve Boyd (2003) miras kavramını sınıflandırırken, somut varlıklar, festivaller, sanatsal ve kültürel etkinlikleri kapsayan deneyimler olarak kategorize etmişlerdir. Smith (2003) ise kültürel miras turistlerini yedi ayrı şekilde sınıflandırmıştır. Bunlar;

- Kale, saray, arkeolojik sit alanları, anıtlar, mimari, müzeler ve kutsal mekânları ziyaret eden tarihi miras turistler,
- Tiyatro, konser, galeri, festival ve karnavalları ziyaret eden sanat turistleri,
- El sanatları, fotoğraf ve dil öğrenme ile ilgilenen yaratıcı turistler,
- Tarihi şehirler, alışveriş ve eğlence için seyahat eden kentsel turistler,
- Doğal parkları, ekolojik müzeleri, köy ve kasabaları ziyaret eden kırsal turistler,
- Kültürel performanslar, el sanatları ve doğa yürüyüşleri ile ilgilenen yöresel turistler ve
- Moda ve tasarım müzeleri, sportif etkinlikler, alışveriş merkezleri ve tema parkları ziyaret amacıyla seyahat eden popüler/moda turistlerdir.

5. ESKİŞEHİR'İN KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARI

Kültürel miras varlıkları, çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları, arkeolojik veya paleontolojik öneme sahip alanlar ve rezervler, peyzajlar, yapı grupları olarak örneklendirilebilir. Taşınır kültür varlıkları ise bilimsel eserler, sanat eserleri, el yazmaları, kitaplar, basılı materyal, görsel materyal ve tarihi koleksiyonun önde gelen örnekleridir. Sanat, gelenekler, alışkanlıklar, zanaatlar ile sanat eserlerinin üretiminde ve el sanatlarında

kullanılan tarihi, sanatsal ve etnografik değeri olan kavramlar ise soyut kültür mirasını oluşturmaktadır (Aşılıoğlu ve Memlük, 2010).

5.1. Eskişehir'in Taşınmaz Kültürel Miras Varlıkları

Odunpazarı Evleri: Odunpazarı Evleri, Eskişehir'in ilk yerleşim yerini oluşturan Odunpazarı semtindeki Osmanlı Dönemi'nden kalma tarihi evlerdir. Safranbolu, Beypazarı, Göynük gibi yerlerdeki mimari özellik ve motifleri taşırlar. Osmanlı örneklerini koruyan kent, kıvrımlı yolları, çıkmaz sokakları, ahşap süslemeli bitişik düzenli, cumbalı evleri ile örf, adet ve geleneklerini koruyarak bir bütün olarak günümüze kadar gelmiştir (Eskişehir Kent Rehberi, 2012).

Frig Vadisi: Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar çok sayıda uygarlık tarafından iskân görmüş, somut-taşınmaz kültür mirası bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Frig Vadisi üzerinde tespit ve tescilli yapılmış varlıklarının yanı sıra herhangi bir koruma statüsü kapsamında olmayan çok sayıda kayıt dışı taşınmaz kültür varlığı da bulunmaktadır. Frig Vadisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından korunan ve Türkiye Kültür Mirası listesinde yer alan varlık türleri, sitler ve tescilli yapılarıdır (Aşılıoğlu ve Memlük, 2010).

Antik Yazılıkaya Kenti: Frig Vadisi'nin Eskişehir ili sınırları içerisinde kalan bölümünde Han ilçesi Yazılıkaya köyünde bulunan Antik Yazılıkaya Kenti, Friglerin dini merkezleri olmuştur. Kayalık bir platform üzerinde olup, Erken Tunç çağlarında yerleşim görmüştür. Antik şehirde, Hitit kültürüne ait kendi stilleri ile yaptıkları kaya kabartmaları ele geçmiştir. Hititlerden sonra bir Frig kenti olarak gelişen Yazılıkaya'da, Frig Kültürüne ait kale duvarları, yerleşim yerleri, kaya kabartmaları, kaya anıtları, su sarnıçları, sunak yerleri, karlıklar, kaya mezarları, basamaklı anıtlar, nişler, antik yollar, tabiat şartlarından etkilenmişlerse de günümüze ulaşabilmişlerdir. Kaya yüzeyine tapınak cephesi biçiminde işlenen kaya anıtları ve kaya anıt mezarları yanında, askeri soylular sınıfının yaşadığı, kayalıklar üzerine kurulmuş, tahkimli Frig kaleleri Seyitgazi ve Han ilçeleri civarında yoğunluk kazanmaktadır (Kültür Turizm İl Müdürlüğü, 2012).

Frig Kaya Anıtları (Açık Hava Tapınakları): Hititler Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illerinin birleştiği bölgede özgün bir kültür oluşturmuşlar ve özellikle Afyonkarahisar ilinin kuzeyinde bulunan Seydiler, Ayazini, Göynüs Vadisi ve Döğer civarında dünyada esi bulunmayan Frig kaya anıtlarını ve yerleşimlerini meydana getirmişlerdir. Frigler bu bölgede kült mezar ve mezar anıtları biçiminde, büyük boy kaya blokları üzerine işlenmiş ana tanrıça Kibele kültüne ait tapınak cepheleri ve aslan kabartmaları ile dünyanın en ilginç ve en değerli eserlerinin yaratılmasını sağlamışlardır (Yüksel, 2002).

Yazılıkaya (Midas Anıtı): Antik Yazılıkaya Platformunun kuzeydoğu yamacında, 17 m. yüksekliğinde ve 16.50 m. genişliğinde, doğuya bakan anıt üzerinde yazılar olması nedeniyle "Yazılıkaya" olarak isimlendirilmiştir, Frig

Kralı Midas' a dayandırılarak "Midas Anıtı" da denmektedir. Antik şehir ismini bu anıttan almıştır. M. Ö. 6. yy. ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Frig Kaya Anıtlarının en görkemlisi, bölgenin ve dünyanın önemli, ünik yapılarındandır. Üzerindeki çatlakları ile yıkılma tehlikesi arz eden anıtı kurtarabilmek için bilimsel inceleme ve araştırma yapılmaktadır.

Bitmemiş Anıt: Antik Yazılıkaya Platformunun batı yamacında, Yazılıkaya Anıtının yaklaşık 200 m. güneybatısında yer almaktadır. Tamamlanmayarak yarım bırakıldığından arkeolojide "Bitmemiş Anıt" olarak adlandırılmaktadır. Tamamlanmamış olması bize Frig Kaya Anıtlarının yapımındaki çalışma metotlarını anlamamızı sağlamaktadır. Böylelikle anıtların oluşturulan doğal terasta, iskele kurulmadan yapıldıklarını düşünebilmekteyiz. Anıtın batıya bakması ayrı bir özellik arz etmektedir. Frig Kaya Anıtlarının özünü teşkil eden niş, bitirilmemiş olmasından dolayı, anıt yüzeyine işlenmemişse de anıtın sol alt kısmına işlenmiştir. Frizinde lotus - palmet motifi bulunmaktadır.

Bitkisel Motifli Anıt (Sümbüllü Anıt - Damalı Anıt): Antik Yazılıkaya Platformunun doğu yamacında yer alan bu anıtsal niş, stilize bitkisel motifli akroterinden dolayı Arkeolojide "Hyacinth Anıtı" olarak adlandırılmaktadır. Anıtsal niş içinde dama motifleriyle dikkati çekmektedir, diğer anıtlardan ayrıcalıklı olarak, üçgen alınlık altında sadece niş olmasıyla niş'in Friglerce ne denli kutsal olduğunu vurgulanmak istenmektedir.

Küçük Yazılıkaya (Arezastis) Anıtı: Yazılıkaya Köyünün 2 km. kuzeyinde, Yazılıkaya - Çukurca yolunun 100 m. Batısında bulunmaktadır. Anıtın üst cephesindeki Frigçe yazıtlardan dolayı Arezastis Anıtı olarak da bilinmektedir. Frig Kaya Anıtlarının tüm özelliklerini taşıyan bu anıt, tam olarak bitirilmemiştir. Tanrıça Kybele'nin Frigleri gözlediği inancıyla ufak da olsa anıt yüzeyine, muhakkak bir niş yapılmıştır.

Bahşeyiş Anıtı (Bahşeyiş - Bahşiş Anıtı): Seyitgazi İlçesi, Kırka Bucağı, Gökbahçe Köyünün yanında, Kurtkoca Deresi ağzında bulunmaktadır. Üç boyutlu olan Anıt; Frig Kaya Anıtlarının genel özelliklerini taşıması yanında, kapı nişinin ortasında bulunan oyuğun, arkada üçgen alınlığın üstünden aşağı inen bir oyuk ile birleşmesi, "Sıvı Sunak", "Kült Anıtı" olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Frigler bu anıtı yapmakla; "Kybele"nin kendilerine bahsettiği nimetleri tekrar Kybele'ye sunarak, şükran duygularını dile getirmek istemiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Anıtsal Frig Kaya Mezarı: Antik Yazılıkaya Kentinde, platformun kuzeybatı yamacında, 1970'de tespit edilen Anıtsal Frig Kaya Mezarı, Frig ahşap mimarisini en güzel şekilde temsil etmektedir. Frig mimarisinin iç yapısının en ince detayına kadar işlenmiş olan bu kaya mezarı ana kayaya yekpare oyulmuştur, girişi kuzeydendir, yastıklı iki klinesi bulunmaktadır. 1990 ve 1998'de Eskişehir Müze Müdürlüğüne restore edilmiştir.

Gerdekkaya Mezar Anıtı: Bölge halkının “Kızlar Manastırı” olarak adlandırdığı bu anıt, Seyitgazi, Çukurca Köyünün 500 m. batısındadır. Grek mimarisi içinde Dor Mimari stilinde, iki sütunlu bir tapınak cephesi biçiminde, volkanik tüf kayalığa oyularak, yekpare bir şekilde işlenmiş arcosoliumlu iki mezar odalı anıtsal bir kaya mezarıdır. Dor mimarisinin en ince detayları kayaya işlenmiştir. Hellenistik Çağ'a tarihlenen anıtın üçgen alınlığının altında triglif-metop sıraları bulunmaktadır. 1991 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından restore edilmiştir.

Hamamkaya Anıtı: Seyitgazi İlçesi, Çukurca Köyünde bulunmaktadır. Mezar kapı nişi altında zor seçilen küçük kabartma figürler vardır. Ancak anıt tahribat görmüştür.

Aslanlı Mabet: Seyitgazi İlçesi, Kümbet Köyü içerisinde. Frizinde aslanlar olduğu için Aslanlı Mabet olarak bilinir. Mezar odasında "solon" kelimesi okunduğundan "Solon Mezarı" denilmektedir. Dış cephe ve iç mezar odası tahribata uğramıştır. Frizinde; ortada krater (vazo) ve iki yanında karşılıklı birer aslan figürü kabartma olarak betimlenmiştir. Tepe ve yan akroterleri stilize bitki motifli olup, üçgen çatıyı kaplamaktadır. Giriş tahrip olduğundan, iki yanda bulunan kabartma figürler belirlenememektedir.

Büyükayla (Seyircek) Nekropolü: Kırka - Afyon Karayolu üzerinde Büyükayla Köyü'nde, ormanlık alanda, Roma ve Bizans çağlarına tarihlenen, ana kayaya oyulmuş oda ve büyük lahit tipi mezarlar bulunmaktadır.

Frig Kaleleri: Genellikle bölgeye hakim tepelere kurulan Frig Kalelerinde, örülmüş sur duvarları yanında, doğal kayaya oyulmuş mazgal delikli sur duvarları, kale girişleri, gizli merdivenler önemli geçitler, dinsel amaçlı anıtsal nişler, kaya mezarları, anıtsal basamaklar, kaya anıtları, kaya rölyefleri, sunaklar, sosyal amaçlı sarnıçlar, karlıklar, ahşap mimari izleri ile Frig kaya işçiliğinin bütün detayları görülebilmektedir.

Han Antik Kenti: İl Merkezinin güney doğusundadır. İlçe Merkezinde 1992 yılında Eskişehir Müzesi tarafından kazı ve araştırma yapılmıştır. Han yeraltı yerleşimi: Doğal kayalıklarda, yeraltına oyularak yapılmıştır. Yeraltına yapılan kat kat mekanlar ile mekanları birbirine bağlayan koridorlar, en alt seviyede, kuzeyden gelen bir temiz su kanalına bağlanmaktadır.

Seyitgazi Kervansarayı (Eski Han): Seyitgazi İlçe Merkezi, Derebenek Mahallesiindedir. 1635 yılında Erivan Seferine giderken, IV. Murat tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planda, kargir olarak inşa edilmiştir. Tamiratlar nedeniyle orijinal görünümünü kaybetmiştir.

Develik Han: Seyitgazi İlçe Merkezi, Derebenek Mahallesiindedir. Seyit Battal Gazi Külliyesinin yaklaşık 150 m. güneyinde yer almaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planda, kargir olarak inşa edilmiştir. Selçuklu Dönemi mimari

özellikleri taşıyan Han harabe halindedir. Bugünkü haliyle sadece dış duvarlar görülebilmektedir.

Selçuklu Hamamı: Seyitgazi İlçe Merkezi, İkiçeşme Mahallesindedir. Selçuklular Devresinde; 1207-1208 yıllarında Ümmühan Hatun tarafından yaptırılmış, Cumhuriyet Döneminde restore edilmiştir. Bugünkü görünümüyle; kesme taş malzemeden, kubbeli, kubbe kasnağı dıştan çokgendir.

Sücaattin Hamamı: Seyitgazi İlçe Merkezine 7 km. uzaklıkta Arslanbeyli Köyündedir. 1515 yılında Osmanlılar devrinde yapılmıştır. Bir sıra taş, bir sıra tuğla malzemeden, dikdörtgen planlı, üzeri tuğla kubbe örtülüdür. Giriş kapısı kuzeybatı tarafta, yuvarlak kemerli, tuğla örgülüdür. Soğukluk, sıcaklık, külhan bölmeleri ihtiva eder.

Uyuz Hamamı: Seyitgazi İlçe Merkezine 15 km. toprak yolla bağlı Aşağısöğüt Çiftliği Karaağıl Mevkiinde bulunmaktadır.

Alpanos Hamamı: Bizanslılardan kalan hamam, Seyitgazi İlçe Merkezine 15 km. asfalt yolla bağlı Sarayören Köyünde bulunmaktadır.

Çırçır Çeşmesi: Osmanlı dönemine ait olan çeşme, Seyitgazi İlçe Merkezi, Çarşı içinde bulunmaktadır.

Menimhane (Ulupınar) Çeşmesi: Osmanlı dönemine ait olan çeşme Seyitgazi İlçe Merkezi, Çarşı içinde bulunmaktadır.

Santabaris Antik Kenti: Bugün antik şehir üzerinde Seyitgazi İlçesine bağlı Bardakçı Köyü yerleşmesi vardır. Güneye inen antik yol üzerindedir. Roma çağında kurulmuş olup, Bizans çağında da önemini muhafaza etmiş piskoposluk merkezi olmuştur. Daha sonra önemini kaybetmiştir.

Fethiye Örenyeri: Seyitgazi İlçesi, Kırka Beldesine bağlı Fethiye Köyü sınırları içindedir. Fethiye Köyünden Büyükyayla Köyüne giden toprak yolun sağ tarafında, Örenlik Mevkiindedir. Özellikle Roma ve Bizans Çağına ait kaya mezarları ile bir kiliseye ait kalıntılar mevcuttur.

Midaion / Karahöyük: Midaion/Karahöyük Eskişehir İlinin 30 km doğusunda, Alpu ovasına hakim bir alanda kurulan höyük Tunç Çağından Bizans Çağına kadar kesintisiz yerleşim görmüştür. Yerleşim alanı höyüğün eteklerinde yaklaşık 500 m. Çapında bir alana yayılmakta ve kuzey doğu eteklerinde nekropole son bulmaktadır.

Yunus Emre Külliyesi ve Türbesi: Eskişehir'e bağlı, Mihaliççik İlçesi Yunus Emre Beldesi'nin (Sarıköy) kuzeydoğusunda Eskişehir-Ankara demiryolunun hemen güneyindedir.

Kurşunlu Camii ve Külliyesi: Osmanlı İmparatorluğu'nun en tanınmış birkaç minyatür ustasından biri olan Matrakçı Nasuh'un Kanuni'nin Irak seferi sırasında 29 Aralık 1536 yılında çizdiği Eskişehir minyatürünün en göz alıcı

yapısı Kurşunlu Camii ve Külliyesi'dir. 1525 yılında Kanuni Sultan Süleyman zamanında Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Alaaddin Camii: Eskişehir merkezinde yer alan kendi adı ile anılan parkın içerisinde yer almaktadır. 1267 yılında 3.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında yapılmıştır.

Seyyit Battal Gazi Külliyesi ve Türbesi: Ünlü İslam Komutanının 8.yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. 1207-1208 yıllarında Alaaddin Keykubat'ın annesi, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi olan Ümmühan Hatun tarafından adına bir külliye yaptırılmıştır ve kasabaya Seyitgazi adı verilmiştir.

Şeyh Sücaeddin-i Veli Külliyesi ve Türbesi: Hacı Bektaşî Veli Halifelerinden olup, yaşadığı tarihler bilinmemekle birlikte türbesinin 1515 yılında, Yavuz Sultan Selim zamanında Mürvet Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır (Kültür Turizm İl Müdürlüğü, 2012).

5.2. Eskişehir'deki Taşınabilir Kültürel Miras Varlıklar

Lületaş İşlemeciliği: 1940'lı yıllarda gelişmeye başlayan Lületaş işlemeçiliği 1950'li yıllardan başlayarak bir el sanatı olarak kendini göstermeye başlamıştır. Önceleri yalnızca pipo yapımı konusunda gelişme kaydeden Lületaş, kolye, bilezik, küpe ve biblo gibi süs eşyalarında da aranılan bir taş olmaya başlamıştır.

Alpu gümüş işlemeciliği: Son yıllarda gün ışığına çıkarılan Alpu ilçesindeki bu önemli el sanatı evlerde aileler arasında sürdürülmektedir. İşlemelerde geleneksel Türk ve Osmanlı desenlerinin yanı sıra Osmanlı Padişahlarına ait tuğra ve mühürlerin illüstrasyonları da kullanılmaktadır.

Dokumacılık: Yerleşik yaşama geçmiş olan Yörük ve Türkmen köylerinde kilim, cicim, zili, sumak ve pala dokumacılığı ile heybe, çuval, yastık yapımı oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Çömlekçilik: Mihalıççık ilçesi sorkun köyü, çömlekçilik adına önemli bir yerdedir. Sorkunlular çömlekçilik mesleğine karşı ilgilerini tarih boyunca hiç azaltmadan devam ettirmişlerdir (Kültür Turizm İl Müdürlüğü, 2012).

5.3. Eskişehir'in Soyut Kültürel Miras Varlıkları

Festivaller:

- Lületaş Beyaz Altın Festivali İl Merkezi 21-24 Eylül
- Uluslararası Eskişehir Festivali 13-21 Ekim
- Eskişehir Çocuk ve Gençlik Tiyatroları Festivali

Şenlikler:

- Nasreddin Hoca Doğum Şenlikleri Sivrihisar ve Nasreddin Hoca Köyü 8-10 Haziran

- Alpu Kavun Karpuz Şenlikleri
- Alpu-Uyuz Hamamköyü 12 Eylül
- Tepriş Şenlikleri Alpu-Fevziye Köyü Haziran
- Mahmudiye Mahalli Safkan Arap At Yarışları Mahmudiye Ekim
- Kırkızlılar Ve Yerel Yönetimler Şenliği 4 -10 Haziran
- Tepreş Şenlikleri 10-16 Haziran
- Kayakent Çukurbağ Şenlikleri 10-16 Haziran
- Yunus Emre Kültür Ve Sanat Haftası Ve Hıdırellez Şenlikleri 6 -10 Mayıs (Voyagerbook, 2012).

Eskişehir ulusal opera ve bale günleri: Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü ile Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın işbirliğiyle, kültür ve sanata sıcak yaklaşımıyla son yıllarda bir "kültür şehri" kimliği kazanan Eskişehir ilinde 2011 yılında sanatseverlerle buluşmaya başlayan Eskişehir Ulusal Opera ve Bale Günleri'nin ikincisi, 10-26 Mart 2012 tarihleri arasında yapılmıştır (Opera Bale Genel Müdürlüğü, 2012).

Halk oyunları: Eskişehir yöresi halk dansları yerleşim evreleri, yöre halkının yapısı ve coğrafi konumun gereği değişik karakterler göstermektedir. Tür olarak karşılaştırıldığında erkek ve kadın dansları ayrı nitelikler taşımaktadır. Eskişehir yöresi kadın dansları "Karşılıklı karşılama" türü danslardır. Yöre danslarının tümü türkölüdür. Türkü söyleyen kadınlar, danslara zilli ya da zilsiz def ile katılmaktadırlar. Eskişehir yöresi erkek dansları ise "Kaşıklı zeybek" türü danslardır. Zeybeklerden ve kaşıklı danslardan açık etkilenmeler görülür. Sırt ve diz vurmalar yöre danslarının en belirgin özellikleridir.

Halk tiyatrosu (seyirlik oyunlar): El kuklası (bebek oyunu): Anadolu'da kukla geleneğinin yaygın olduğu bilinmektedir. Birçok biçimleri olmasına karşın, Eskişehir yöresindeki "bebek kuklasına" başka bölgelerde rastlanmamıştır. Oyun Seyitgazi İlçesi Kırka Kasabasında Kamalı Efe (Ahmet Kurt)'tan derlenmiştir.

Göbek kuklası: Anadolu'nun hemen her yöresinde değişik biçimlerde yapılan bu dans Anadolu Üniversitesi Halk Bilim Araştırmaları Merkezince 1981 yılında günışığına çıkarılmıştır.

Arap oyunu: Anadolu'da genellikle Türkmen boylarında ve Tahtacılar da yapılan bu oyun, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesinden derlenmiştir (Kültür Turizm İl Müdürlüğü, 2012).

6. KÜLTÜREL MİRAS VARLIKLARININ KORUNMASINDAN SORUMLU KAMU KURUMLARI

1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun çıkarılmasının ardından, kamu kurumlarına kültürel miras varlıklarının korunması konusunda çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. Çeşitli açılardan 1710 sayılı yasanın geliştirilmiş bir devamı sayılabilecek yasa sit, kültür varlığı, tabiat varlığı,

koruma, korunma gibi kavramları tanımlamış, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını örneklendirerek listelemiş, bunların devlet malı niteliğinde olduğunu hükme bağlamıştır. Kültür Bakanlığı miras korumanın birçok alanında yetkili ve sorumlu kılınmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005).

Ülkemizdeki mevcut yasal/kurumsal çerçeve, tarihi ve kültürel mirasın korunması sorumluluğunu merkezi örgütlenme içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na vermiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yanı sıra, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Çevre ve Orman Bakanlığı, yerel yönetimlerle (il özel idareleri, belediyeler, köyler) birlikte, mülkiyetinde tarihi ve kültürel varlıklar bulunan tüm özel ya da resmi kişi ve kurumlarda yasal olarak tarihi ve kültürel varlıkların korunmasında doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlu tutulmuştur (Coşkun, 2005).

Yasalar çerçevesinde, kültürel mirasın korunmasında en büyük sorumluluk Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'na verilmiştir. Görevleri arasında, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek ve Koruma Bölge Kurulları arasında koordinasyonu sağlamak olan bu Kurulun temsilci üyelerinin, yükseköğrenim görmüş olmaları ve arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, şehircilik bilim dallarından biri veya birkaçında tanınmış ve bu alanlarda çalışma yapmış, tercihen yurt içinde ve yurt dışında yayımlanmış eserler vermiş olmaları şartı aranır. Korunması gereken kültürel miras varlıklarının tespiti, tescili, imar planları, özelliğini kaybetmiş olanların tespiti ve yapılacak olan uygulamaların kararını almak ise Koruma Bölge Kurulları'na düşmektedir. Koruma Bölge Kurulları'nın oluşumu ise şu şekilde olmaktadır:

- Arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, mimari ve şehir plancılığı konusunda uzman kişiler arasından Bakanlıkça seçilecek yedi temsilci,
- Yükseköğretim Kurulunca, kurumların arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, şehir plancılığı bilim dallarından aynı daldan olmamak üzere iki öğretim üyesi,
- Görüşülecek konu, belediye sınırları içerisinde ise belediye başkanı, değilse valilikçe seçilecek teknik temsilci,
- Görüşülecek konu, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile ilgili ise oradan bir temsilci,
- Görüşülecek konu, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ilgili ise oradan bir temsilci,
- Görüşülecek konu, Çevre ve Orman Bakanlığı ile ilgili ise oradan bir temsilci,
- Görüşülecek konunun müze müdürlüğünü ilgilendirmesinde ise ilgili müze müdürü (Resmi Gazete, 2005).

Günümüzde, vakıf eski eserlerini korumak, kollamak, gelecek nesillere ulaştırmak görevi, Vakıflar Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Ancak, bu eserlerin korunması, bir tek kurum ve kuruluşu emanet edilemeyecek derecede ortak

sorumluluk gerektirmektedir, başta mülkî amirler, güvenlik birimleri, belediyeler olmak üzere, bütün vatandaşlar tarafından korunması gerekmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki taşınır kültür varlıkları;

- Arşiv eserleri
- Teberrukat eşyası
- Vakıf Abidelerin tamamlayıcı parçaları (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2012).

Kültürel miras varlıklarının korunmasında Bakanlık ve onun organları dışında, yerel yönetimler de sorumluluk altındadır. Bunun için il özel idareleri ve belediyelerin bünyesinde Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) ile Proje Birimleri ve korunması gereken yapıların restorasyonunda kullanılmak üzere yerel yapı ustaları yetiştirmek amacı ile Yerel Eğitim Birimleri kurulmaktadır. İl Özel İdareleri, Büyükşehir Belediyeleri ve bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kurulan KUDEB'lerde mimarlık, şehir planlama, mühendislik, sanat tarihi meslek alanlarından en az birer uzman, arkeolojik sit alanlarının bulunması halinde alanın özelliğine göre en az bir arkeoloğun görev alması zorunludur. KUDEB'lerin görevleri arasında ise;

- Kültür ve tabiat varlıklarında yapılacak olan tadilat ve tamirat öncesinde yapıyı incelemek ve ön izin belgesi düzenlemek,
- Tadilatların özgün biçim ve malzemeye uygun olarak gerçekleştirilmesini denetlemek,
- Koruma Bölge Kurulları tarafından uygun görülen koruma amaçlı imar planları çerçevesinde uygulamaları denetlemek,
- Koruma Bölge Kurulları tarafından onaylanmış restorasyon projelerini denetlemek ve projeye uygun tamamlananlara kullanım izin belgesi düzenlemek,
- Maliki bulunduğu taşınmaz kültür varlığının onarımını gerçekleştiremeyecek durumda olanlara ilgili idarelerce yapılacak olan mali yardımları veya teknik eleman yardımları ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmek bulunmaktadır (Resmi Gazete, 2005).

Tarihi eserlerin, kültürel ve tabii varlıkların yerel yönetimler tarafından yenilenmesine olanak sağlayan, 16.6.2005 tarihinde kabul edilen 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'dur.

Büyükşehir belediyeleri, Büyükşehir belediyesi sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerinde olan belediyeler ile belediye sınırları dışında il özel idareleri yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarını yenileme alanı olarak tespit edilebilmektedir. Yerel yönetimlerce hazırlanacak yenileme projeleri ile bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine

karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması sağlanmaktadır (Yasin, 2005).

7. YÖNTEM

7.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmayla; Eskişehir ilindeki kültürel miras varlıklarının korunmasında Belediyeler ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun üstlendiği rolün, günümüze kadar koruma altına aldıkları alanların, gelecekte bu konuda kısa, orta ve uzun vadede yapmayı planladıkları çalışmaların ve Eskişehir'in 2013 yılında kültürel mirasın başkenti olmasına kadar gelen sürecin nasıl yönettiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

7.2. Araştırmanın Yaklaşımı ve Kapsamı

Bu çalışmada, sadece sonuçlardan ziyade süreç üzerine odaklanması, esnek ve yapılandırılmamış olması ve tanımlama şeklinde olmasından dolayı Nitel Araştırma Yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmada, en belirgin niteliği bir olgu, durum, olay veya gruplar üzerine odaklanıp incelemek olan nitel araştırma yöntemlerinden 'Özel Durum Yöntemi' kullanılmıştır. Yöntemin en önemli özelliği, bütünsel bir bakış açısı gerektirdiğinden dolayı, bu yöntemi kullananların veri toplamak için birden fazla teknikten yararlanması gerektiğidir. Araştırmacı, iki yerin karşılaştırıldığında özel bir durumun varlığından söz edebiliyorsa, bu çalışmayı yapabilir. Yöntemin özellikleri; özel durum içerisindeki olayın açık bir şekilde tanımlanması, özel durum içerisindeki olayın kronolojik olarak anlatılması ve belirgin bireysel aktörler ya da aktör grupları ve onların durum hakkındaki algıları üzerinde odaklanmasıdır. Alan araştırması, kültürel miras varlıklarının korunmasında yasal sorumluluğu olan Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu, Büyükşehir Belediyesi ve büyükşehir sınırları içerisinde bulunan Odunpazarı Belediyesi ile Tepebaşı Belediyesi'nin yetkilileri üzerinde yürütülmüştür. Alan araştırması, 2012 yılı Mayıs ayı içerisinde, ilgili kurumların her birinden bir yetkili ile yüzü yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

7.3. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Araştırmada veri toplama tekniği olarak; cevapların daha derinlemesine olması, cevaplayıcıya esneklik sağlaması, dolayısıyla verimliliği artırması, soruların yanıtlanma oranının, diğer tekniklere göre daha fazla olması, jest ve mimiklerden çıkarımlar yapılabileceğinden dolayı görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmenin çeşidi ise; uzmanlarla yapılan bire bir görüşmedir. Bu kapsamda, dört uzman ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Her görüşme, ortalama 25-30 dakika sürmüştür. Görüşmede sorulacak sorular hazırlandıktan sonra uzman görüşleri alınarak, gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşülen kişiler ses kaydı yapılmasını istemedikleri için görüşme sırasında, bir araştırmacı soruları sorarken, diğer

araştırmacı da not alma görevini üstlenmiştir. Alınan notlar, daha sonra araştırmacılar tarafından daktilo edilmiştir.

Araştırmada kullanılan ikinci veri toplama tekniği ise; bildirgeler, toplantı kayıtları, diğer yazılmış raporlar, yönetim dökümanları, öneriler içeren belgeler, gelişim raporları, resmi çalışmalar ya da belgeler, medyadaki gazete köşeleri, gazetelerdeki haberler, diğer makale ve benzer dökümanlardan yararlanılan bir veri toplama aracı olan doküman tekniği'dir.

Verilerin analizinde ise; araştırmada temel alınan soru ya da konuların başlıklar haline getirilerek, başlığa uygun olan verilerden doğrudan doğruya alıntılar yapılarak analizlerin ortaya konduğu, doğrudan bir konunun resmedilmesi, tanımlanması veya açıklanmasını amaçlayan temel düzeyde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

8. ANALİZ VE BULGULAR

Verilerin analizinde; araştırmada temel alınan soru ya da konuların başlıklar haline getirilerek, başlığa uygun olan verilerden doğrudan doğruya alıntılar yapılarak analizlerin ortaya konduğu, doğrudan bir konunun resmedilmesi, tanımlanması veya açıklanmasını amaçlayan temel düzeyde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Analizler sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Kültürel Miras Alanından Sorumlu Birimler

Görüşme yapılan yerel yönetim kuruluşlarından yalnızca birinde kültürel miras alanından direk sorumlu bir büro bulunmaktadır. Bu büro (Koruma ve Denetim Bürosu), Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu adına görev yapmaktadır. Aynı kurumda ayrıca bir de kurumun kültür işleri dairesi bulunmaktadır ama bu daire kültürel mirastan dolayı yönden sorumludur. Diğer iki kurumdan birisinde Kültür ve Sosyal İşler Dairesi, diğerinde ise Yapı İşleri Müdürlüğü miras varlıkları alanından sorumlu olarak çalışmaktadır. İki birimin miras varlıklarından sorumlu olduğu kurumunda görev yapan uzman, bir kurumda iki sorumlu birimin olması konusundaki rahatsızlıklarını anlatırken, "*büroları ile belediye'deki ilgili birimin arasında iletişim kopukluğu olduğunu, birçok konuda kendilerine bilgi verilmeden hareket edildiğini, araç tahsisi konusunda problem yaşadıklarını ve bu yüzden birçok yerdeki yok olmak üzere olan, üzerlerine ev yapılan miras varlıklarının (özellikle höyükler) tespitini yapamadıklarını*" belirtmiştir.

Maddi Kaynak Temini

Kurumların en çok problem yaşadıkları konulardan birisinin maddi kaynak temini olduğu yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgulardan birisidir. Yerel yönetimlerin, tüm çalışmalarını kendi kaynakları ile yaptıkları, bu konuda

devlet desteği almakta zorluk çektikleri, İl Özel İdaresi'ne yaptıkları birçok başvurularının reddedildiği ortaya çıkmıştır.

Bir kurumdaki yetkili, tüm başvuruları kabul edilmese de ara ara destek aldıklarını belirtirken, diğer iki kurumdaki yetkililer, bu konuda yaşadıkları problemleri dile getirmişlerdir. Uzmanlardan birisi “ *aslında emlak vergilerinin % 10'u kültürel miras varlıklarının korunması ve onarımında kullanılmak üzere ayrılıyor ama bu kaynaktan bize kullanılmıyorlar. Böyle önemli bir konuda ayırım yapılmaması gerek ama ne yazık ki iktidar partisine mensup belediyelere bu kaynaktan destek verilirken bizim başvurularımız hep reddediliyor, bize bu konuda devlet desteği maalesef yok*” diyerek, bu konudaki rahatsızlığını dile getirmiştir. Maddi konulardaki sıkıntılarında yakın bir uzman, “*yerini bildiğim ve üstüne köylülerin ev yaptığı onlarca höyük var. Tescil çalışmalarını başlatabilmem için gidip onları fotoğraflamam lazım ama araç yok. Yakın yerlere bisiklete binip gidiyorum ama köylere nasıl gideceğim*” diyerek, maddi konulardaki eksikliklerden bahsetmiştir.

Eskişehir'in Kültür Başkenti Olması

Yetkililere, Eskişehir'in UNESCO tarafından 2013 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Başkenti olarak tescil edilmesinden sonra 2012 için kültürel miras varlıkları açısından ne gibi çalışmalar planladıkları sorulduğunda; şuan için özel bir çalışmaları olmadığı, 2013 için 2012 yılı içerisinde yeniden bir plan yapmadıkları, daha önceden hangi çalışmalar planlandıysa o doğrultuda devam edildiği tespit edilmiştir.

Uzmanlardan birisi, bu konudaki soru yöneltildiğinde, “ *Eskişehir UNESCO tarafından 2013 yılında başkent mi seçildi? Hiç haberimiz olmadı*” diyerek, bu konuda bilgilerinin dahi olmadığını gösterdikten sonra, yanındaki diğer iki uzman arkadaşına “*Eskişehir 2013 başkenti olmuş, sizin haberiniz var mı*” sorusunu yöneltmiştir. Aynı büroda görev yapan diğer iki uzman da önlerindeki bilgisayardan haberleri tarayarak, durumdan o an haberdar olmuşlardır.

Koruma ve Onarımda Yetki Sınırı ve Yetki Konusundaki Anlaşmazlıklar

Kültürel miras varlıklarının tespiti, onarımı ve korunmasında en yetkili kurum, araştırmanın başladığı dönemde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu adında olan ama alan araştırmasının yapıldığı dönemde yapılan bir değişiklik ile “Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu”na dönüştürülen, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olan kurumdur. Bu kurum, esaslı onarım için tespit ve tescil yapmaktadır.

Alan, yerel yönetimler tarafından kamulaştırılmış olsa bile, en ince detayına kadar bu kuruldan izin almak zorundadır. Yerel yönetimler ise kendi sınırları içerisindeki alanlardan sorumludur.

Tespitini Koruma ve Denetim Bürosu'nun yaptığı varlıklar Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun onayına sunulmaktadır. Yapılan toplantıda, varlığın sınırları içerisinde bulunduğu belediyeden de bir sorumlu bulunmaktadır. Yetki konusundaki anlaşmazlıklar ise; yerel yönetimlerin kendi aralarında olan anlaşmazlıklar ve bakanlıklar arasında olan anlaşmazlıklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu konuda uzmanlardan birisi, *“ilçe belediyenin sınırları içerisinde olan bir varlığın onarımı ve korunması konusunda büyükşehir belediyesi ile problemler yaşanıyor”* diyerek, bu konudaki anlaşmazlıklara dikkat çekmiştir. Aynı uzman, *“belediyeler, aldıkları başvuruları ilk önce Koruma ve Denetim Bürosu'na göndermek zorundalar ama başvuruyu bize yönlendirmeden kendi kendilerine iş yapmaya kalkışıyorlar”* diyerek, anlaşmazlık yaşadıkları bir diğer konuya dikkat çekmiştir. Bir diğer uzman ise; *“daha önce Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu iken, tabiat varlıkları da bizim çalışma alanımıza giriyordu. Diğer bakanlıklarla hep sorun yaşıyorduk. Bu sorunlar yüzünden ayrılmamız daha uygun görüldü ve sadece kültür varlıklarından sorumlu hale geldik. Böyle daha iyi oldu”* diyerek, daha önce varlıkları koruma konusunda kurumlar arası yaşanan problemlerden doğan rahatsızlığını dile getirmiştir.

Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Planlar

Kurumlardaki uzmanlar, kültürel miras varlıklarının korunması ile ilgili kısa, orta ve uzun vadeli planlarının olduğunu, bunların bir kısmının yazılı hale getirilip resmîyet kazandığını, bir kısmının ise resmîyet kazanmadığını ancak, kendi aralarında bu konularda istişare yaptıklarını belirtmişlerdir.

Yönetici ve Elemanların Vasıfları

Kurumlarda, kültürel miras varlıklarının korunması konusunda yeterli sayıda uzman olmadığı da tespit edilmiştir. Bu konuda en çok uzman, en yetkili kurum olduğundan dolayı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nda bulunmaktadır. Kurul bünyesinde, arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, mimari ve şehir plancılığı alanlarından birer uzman bulunmaktadır.

Yerel yönetimlerde ise kurul bünyesinde bulunan uzmanların niteliklerine sahip yeterli sayıda yönetici veya eleman bulunmamaktadır. Kurumlardan birisinde ilgili birimde bir inşaat mühendisi ve bir şehir plancısı bulunurken, diğerinde aynı işleri miras varlıkları konusunda uzman olmayan memurlar yapmaktadır. Bir diğer kuşumda ise; bir sanat tarihçisi, bir harita mühendisi, bir şehir plancısı ve bir arkeolog bulunmaktadır. Eleman konusunda yetersiz kalındığını belirten uzmanlardan birisi *“ bu kadar adamla böyle geniş kapsamlı bir konuda çalışma yapmak zor. Bu konular sadece şehir plancılarını veya mimarları ilgilendiren konular değil. Bu ekipler içerisinde; sosyologlar, turizmciler, inşaat mühendisleri, hatta her mühendislik dalından bir uzman, en önemlisi restoratör mimarlar olmalı. Ancak böyle ekipler kurulursa ciddi çalışmalar yapılabilir”* diyerek, birimlerdeki elemanlarda bulunması gereken vasıflara dikkat çekmiştir.

9. SONUÇ

Günümüzde birçok yerleşimde mimarlık tarihi ve kültürel mirasımız açısından önemli yerleşimlerin özgün kent dokuları, giderek yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yok, olma tehlikesi ile karşı karşıya olan bu varlıkların korunmasında kamu kurumlarının rolünün incelendiği bu araştırma; kurumlar arası anlaşmazlıklar, birimlerdeki elemanların vasıfları ve olması gerekenlerin tespiti ve kaynak problemlerini bir alan araştırması ile tespit etmeyi amaçlaması bakımından, diğer araştırmalardan farklılık göstermektedir. Araştırma, elde ettiği sonuçlarla bu konuda alan yazına katkıda bulunmuştur.

Elde edilen bulgular ışığında; yasalardaki boşluklar ve görev tanımlarının tam olarak yapılmamasından dolayı kültürel miras varlıklarının tespiti, onarımı ve korunması konusunda kurumlar arasında çıkan anlaşmazlıkların önlenmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği tespit edilmiştir. Birimlerde görev yapan uzmanların daha iyi şartlarda işlerini yürütmeleri ve varlık tespiti, onarımı ve korunması konularında daha geniş kapsamlı çalışmalar yapabilmeleri için maddi sıkıntılarının giderilmesi, gerekli maddi desteğin yasal güvence altına alınması gerekmektedir. Bölge müdürlüklerinin altına, her ile bir “Kültürel Miras Koruma Müdürü” atanması ve il müdürlüğünün ayrı bir bütçesi olması, yetkinin tek elde bu müdürlük altında toplanması, bu konudaki anlaşmazlıkların çözümüne katkı sunacak ve işleyişin daha hızlı olmasını sağlayacaktır. Ayrıca, il müdürlüğü bünyesinde en az bir sanat tarihçisi, bir arkeolog, bir şehir plancısı, bir restoratör mimar, bir inşaat mühendisi, bir çevre mühendisi, bir turizmci ve bir sosyolog bulunması, çalışmaların daha sağlıklı yürütmesini, sağlayacaktır.

Son olarak; bu araştırma özellikle maddi kaynaklar konusunda talep unsurunu oluşturan kurumlarla yapılan görüşmeler kapsamında değerlendirilmiştir. Maddi kaynakları arz eden kurumlar tarafı eksik kalmıştır. Daha sağlıklı bir araştırma için imkânları arz edenlerin de görüşlerinin alınması ve her iki tarafın görüşlerini karşılaştırarak bir analizin yapılması daha sağlıklı olacaktır.

10. KAYNAKÇA

- AKOĞLAN KOZAK, M. ve BAHÇE, A. S. (2009). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- ALİAĞAOĞLU, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye’den Örnekler. Erişildiği adres: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/825/10465.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2012)
- AŞILIOĞLU, F. ve MEMLÜK, Y. (2010). Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2: 185-186.

- AYGAN, H. M. (2011). Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık. *Vakıflar Dergisi*, 35, (s:191-213).
- BAYKAL, B. ve UÇKAN, E. (2010). Kültürel Miras Mevzuatı. *Kültürel Miras Yönetimi* (Ed: M. Çakır). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, (s: 74-94).
- COŞKUN, M. (2005). Son Dönemlerde Çıkarılan Yasalar Çerçevesinde Türkiye’de Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Değişen Rollerini. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını* (31), (s: 42-49).
- ÇETİN, T. (2010). Cumalıkızık Köyünde Kültürel Miras ve Turizm Algısı. *Milli Folklor*, 22(87), (s:181-190).
- DAĞISTAN ÖZDEMİR, M. (2005). Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*, 35(1), (s:20-26).
- DURUKAN, İ. (2004). Yapı, Yetki ve İşleyiş Açısından Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının Tarihsel Gelişimi. *Ç.Ü. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 19(2), (s: 301-312).
- MCKERCHER, B. ve CROS, H. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*. Binghampton: Routledge.
- MCKERCHER, B., HO, S.Y. ve CROS, H. (2005). Relationship Between Tourism and Cultural Heritage Management: Evidence from Hong Kong. *Tourism Management*, 26, (s: 539-548).
- ÖLÇER ÖZÜNEL, E. (2011). Kültür Turizminde Yöresel ve Otantik Olanı Sorgulamak ve Tüketilmiş Mekânları Yeniden Üretmek Üzerine. *Turkish Studies*, 6(4), (s: 255-262).
- PARK, H. (2010). Heritage Tourism. *Annals of Tourism Research*, 37 (1), (s: 116-135).
- SMITH, M.K. (2003). *Issues in Cultural Tourism Studies*. London: Routledge.
- TIMOTHY, D. J. ve BOYD, S. W. (2003). *Heritage Tourism*. Harlow: Printice Hall.
- UÇKAN, Y.O. ve UÇKAN, E. (2004). Tarihi Kent Dokularının Korunması ve Geleceğe Taşınmasında Bir Örnek Olarak Eskişehir Odunpazarı Kentsel Siti. *Birinci Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, (s: 447-461).
- USLU, A. ve KİPER, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), (s: 305-314).

YASİN, M. (2005). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuksal Boyutu. *TBB Dergisi*, 60, (s: 105-138).

YÜKSEL, İ. (2002). *Şifalı Frigya - Peri Bacaları Kaya Yerleşimleri*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayını.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.eskisehirkentrehberi.com/eskisehir-gezilecek-yerler/8-odunpazari-evleri.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2012)

<http://www.eskisehirkulturturizm.gov.tr/belge/1-78921/bakanligimiz-muze-ve-orenyerleri.html> (Erişim Tarihi: 07.05.2012)

<http://www.voyagerbook.com/tr/iller/26/26.asp> (Erişim Tarihi: 02.05.2012)

<http://www.dobgm.gov.tr/opera2009/pdf/eskisehir.pdf> (Erişim Tarihi: 15.04.2012)

<http://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 18.04.2012)

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=32> (Erişim tarihi: 13.05.2012)

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/1279,muserrefcanpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 13.04.2012)

ENDEKS ETKİSİ: İMKB UYGULAMASI

Ahmet BAYRAKTAR *

ÖZET

Bu çalışmada İMKB-100 endeksi kompozisyon değişiklik duyurularının ardından hisse senedi göstergelerinin değişimi üzerindeki endeks etkisi araştırılmaktadır. 2011-2013 yılları arasında İMKB-100 endeksine dahil edilen veya endeksten çıkarılan hisse senetlerinin,, değişiklik duyuru ve uygulamalarının yapıldığı tarihler etrafında, fiyat yükselişleri/düşüşleri ve işlem hacimleri ölçülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, özellikle dahil edilen hisse senetleri fiyatında anlamlı bir artış söz konusudur. Ek olarak ağırlıklı olarak endeks fonlarının yoğun ticari faaliyetleri sonucunda olduğu düşünülen, çıkarılma ve dahil edilme durumlarının her ikisinde de işlem hacminde önemli artışlar ölçülmüştür. Ayrıca, dahil olma veya çıkarılma duyurusunun, yatırımcılara yatırımlarının çekiciliği ile ilgili fikirlerini değiştirmelerine yol açabilecek yeni bir bilgi içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. İlan edilen endeks değişiklikleri fiyat baskısı, bilgi ve talep hipotezlerini destekleyecek şekilde belirgin fiyat yükselişleri/düşüşleri ile birlikte hacim oranında da yükselişlerle neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endeks Etkisi, Endeks Değişiklikleri, Fiyat ve Hacim Etkisi, İMKB.

ABSTRACT

In this study, changes in composition of the ISE-100 index indicators of stock exchange announcements and then investigates the effects on the index. Between the years 2011-2013 are included in the ISE-100 index, or index of shares issued deeds, the change of the date of the announcement and practices around the price rises / declines and trading volumes were measured. According to the results, in particular the price, including a significant increase in the shares concerned. In addition, index funds are mainly thought to be a result of intense commercial activity, extraction and processing volume significant increases in both the inclusion condition were measured. In addition, to be included in the notice or dismissal, may lead investors to change their ideas about the attractiveness of investments contained new information has been concluded. Listing price pressure changes in the index, information, and to support the

* Dr., Aksaray Üniversitesi, İ.İ.B.F.

hypotheses of demand significant price rises / falls with the volume ratio leads to elevated.

Keywords: *Index Effect, Index Changes, Price and Volume Effects, ISE.*

1. GİRİŞ

Endeks, bir veya daha fazla değişkenin hareketlerinden ibaret olan, oransal değişimi ölçmeye yarayan bir göstergedir. Endeksler, karmaşık olayların tek bir rakama indirgenmesini sağlayan, olaylar ve sonuçları hakkında yaklaşık bilgi verebilen araçlardır. Endeksler kullanılırken kapsamı, temsil yeteneği, hesaplama yöntemi ve sıklığı, avantajları, dezavantajları ve endeks üzerine yansımayan özelliklerin neler olduğu iyi bilinmelidir. Endeksler, zaman içinde bir süreklilik ve dolayısıyla karşılaştırılabilme imkanı sağlarlar. Böylece endekse konu olan değişken veya değişkenlerin yönü, değişimi veya gidişi belirlenebilir. Bu nedenle endeksin, incelenmek istenen olayı temsil etmesi gerekmektedir. Gösterge olarak da adlandırılacak endeksler, aynı veya farklı zaman dilimi içindeki iki veya daha fazla değişkeni karşılaştırma imkanı sağlarken, geleceği tahmin aracı olarak da kullanılmaktadır. Endeksler, ayrıca, aynı veya değişik mekanlardaki (örneğin diğer bir ülkedeki) aynı veya farklı değişkenlerin (örneğin hisse senedi getirilerinin) karşılaştırılabilmesini sağlarlar. Endeksler, borsa yatırım fonu, yatırım fonu ve vadeli işlemlere dayanak olarak üzerine ürün çıkarılan ürünler olarak giderek önem kazanmaktadır. Bir endeksin oluşturulmasında önemli kriterler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Öncelikle endeksin amacı, yani tam olarak temsil etmesi hedeflenen değişkenler iyi tanımlanmalıdır.
- Endekslerden (Özellikle hisse senedi fiyat endeksleri) zaman içinde süreklilik imkanı sağlaması beklendiğinden, hesaplamada kullanılacak verilerin sürekliliği ve karşılaştırılabilirliğine özen gösterilmelidir.
- Kapsama alınacak örnekler, endeksin amacıyla uyumlu olacak ve değişkenleri hedeflenen şekilde temsil edecek örnekler olmalıdır.
- Endeksler serideki değerlerden birini baz alıp, diğerlerinin bu baza göre değişim oranını gösterdiği için baz dönemin tespiti önemlidir.
- Endeksi oluşturan değerlere verilmesi gereken ağırlıkların seçimi ve zaman içinde değiştirilmesi veya sabitliği de önemlidir.
- Endeksin hesaplanma yöntemi, serideki değişimleri doğru göstermesi bakımından endeksin başarısını etkiler.

Hisse senedi piyasasının genel bir göstergesi olan hisse senedi endeksleri, endeks kapsamındaki hisse senetlerinin fiyatları baz alınarak "piyasa performansı" hakkında genel bir bilgi verir. Hisse senedi endeksleri, genellikle piyasanın anlık durumunu yansıtır (KLVZ17ENDEKS, 2013; 379).

Bu çalışmada dönemsel değişiklikler kapsamında İMKB Ulusal 100 Endeksi'ne dahil edilen ve çıkarılan hisse senetlerinin fiyatı ve işlem hacmi üzerindeki endeks etkisi incelenmiştir. Bu çerçevede endeks etkisini açıklayan başlıca hipotezler İMKB'de test edilmiştir. Çalışmada öncelikli olarak literatür yardımıyla endeks etkisi kavramı tanımlanmakta, ayrıca söz konusu kavram ile ilgili hipotezler temel savları ile ortaya konulmaktadır. Son olarak da hipotezler bağlamında İMKB uygulaması bulguları analiz edilmektedir.

2. ENDEKS ETKİSİ VE ENDEKS ETKİSİNİ AÇIKLAYAN HİPOTEZLER

2.1. Endeks Etkisi Kavramı

Bir piyasada yetkili kurum tarafından periyodik olarak belirli kıstaslara göre piyasa verilerinin incelenmesi sonucunda, piyasa endeks listelerinde yer alacak veya çıkarılacak hisse senetleri belirlenmektedir. Genel olarak, endeks kompozisyonları değişimleri ile birlikte hisse senedi fiyat ve işlem hacmi göstergelerinde meydana gelen değişimler endeks etkisi olarak nitelendirilmektedir (Wilkens ve Wimschulte, 2005; 61).

Literatürde endeks kompozisyonu değişikliklerinin hisse senedi göstergeleri üzerinde neden olabileceği olası etkileri açıklamaya yönelik birbiri ile rekabet eden birçok yaklaşım ileri sürülmektedir. Endeks kapasamı değişikliklerini fiyat hareketleri açısından değerlendiren fiyat baskısı yaklaşımına göre, endeks fon ticareti hisse senedi denge fiyatında geçici bir harekete neden olmaktadır. Bilgi etkisine göre, hisse senedi değişikliğindeki fiyat hareketleri endekse dahil olma ve çıkarılma bilgi içeriğinden kaynaklanmaktadır. Yatırımcılar tarafından söz konusu bilgi içeriği kullanılarak endeks ve hisse senetleri hakkında karar verilmektedir. Talep açısından değişimin etkisi endekse dahil olmanın talep yönü ile ilgilidir. Bu açıdan endeks yatırımcılarının aşırı talebi endeks değişikliğindeki fiyat hareketlerinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca, özellikle kurumsal yatırımcılardan kaynaklanan talep artışı, dolaşımdaki hisse senedi sayısını etkilemekte ve bu durum endeks değişikliğinden sonra sürekli bir fiyat etkisine neden olmaktadır. Likidite açısından ise, endeks değişim zamanlarında kurumsal yatırımcılar büyük ticaret hacimleri ile işlem hacmi artışına neden olmaktadır. Bir hisse senedi endekse dahil edildiğinde, özellikle likiditeye motive endeks yatırımcıları ticaret hacmi artışına yol açmaktadır. Ek olarak likidite gelişimi asimetrik bilgi maliyetleri düşüşü ile de açıklanabilmektedir. Sonuç olarak endekse dahil olmanın sonucunda gözlenen maliyet düşüşü ve zenginlik etkisi likidite gelişimi için güçlü bir destek sağlamaktadır.

2.2. Endeks Etkisini Açıklayan Hipotezler

Genel olarak, belirli bir endekse dâhil edilen veya çıkarılan hisse senetlerinin göstergelerinde bir değişimin olacağı beklenmektedir. Özellikle, temel bir borsa endeksine dâhil olma durumu hisse senedinin fiyat ve işlem hacmini artırabilmektedir (Chakraparti, 2002; 1). Literatürde endeks kompozisyonu değişikliklerinin hisse senedi göstergeleri üzerindeki beklenen olası etkisini açıklayan hipotezler aşağıda tanımlanmaktadır.

2.2.1. Fiyat Baskısı Hipotezi

Endeks kompozisyon değişimi sürecinden endekse yeni dâhil edilen hisse senetlerine artan talebin fiyatlar üzerinde yaptığı etki fiyat baskısı hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Hipoteze göre, endeks değişikliği hisse senedi fiyatları üzerinde aşırı bir hareketliliğe yol açmaktadır. Bununla birlikte, hipotez başlangıçtaki ilk fiyat artışından sonra bunu sistematik ters bir hareketin izlediğini savunmaktadır (Haris ve Gurel, 1986; 828). Dolayısıyla, fiyat baskısının geçici karakterli olduğu varsayılmaktadır (Chiou ve Larson, 2005; 3).

Endeks değişikliği zamanı etrafındaki fiyat hareketleri ağırlıklı olarak endeks fon ticaretinden kaynaklanmakta ve bu hareketlilik hisse senedi fiyatlarını kısa bir süre denge noktasından uzaklaştırmaktadır. Buna karşın, endeks değişikliği uygulanmasından sonra fiyat hareketleri ters yönde olmalıdır (Sui, 2003; 8). Hipoteze göre, endeks kompozisyon değişiklikleri talep ve ticaret aktiviteleri sonucu portföy yönetimi izleme hatalarını minimize etmeye çalışan endeks fon aktivitesinin bir sonucudur ve geçici olmalıdır. Dolayısıyla, etkinin kısa sürede gözlenmesi, uzun dönemde ise kaybolması beklenmektedir (Duque ve Madeira, 2005; 3-4).

Genel olarak, endeks kompozisyonundeki değişikliği etrafında hisse senedi fiyatı üzerinde bir baskının oluşma gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Sayılğan, 2004; 87)

- Endeks fon yöneticileri portföylerini endeksi takip edecek şekilde oluşturduklarından, bir hisse senedinin endekse alınması ile fon yöneticilerinin optimal portföy oluşturma amacıyla kapsama alınan hisse senedine, kapsama alınmadan önceki duruma göre daha çok ilgi göstereceklerdir. Sonuç olarak kapsama alınan hisse senetlerinin endeks fonlarında daha fazla yer alması, kapsamdan çıkan his senetlerinin de fonlarda daha az yer alması şeklinde bir değişim yaşanacaktır. Doğal olarak endekse alınan hisse senetlerinin artan talebe bağlı olarak fiyatı da yükselecektir.

- Özellikle güçlü hisse senetlerini içeren endeksler bir çok aktif portföy yöneticisi için temel referanslardan birisidir. Bir başka ifade ile aktif portföy yöneticileri referans aldıkları endeksin getirisine göre kendi performanslarını değerlendirmektedir. Bir hisse senedinin endeks kapsamına alınması, aktif portföy yönetenler tarafından daha çok talep edilmesi sonucunu doğurmakta ve hisse senedinin fiyatı yükselmektedir.
- Uluslararası yatırımcılar çoğunlukla kapitalizasyonu büyük hisse senetlerini içeren endeksleri gözeterek bu endeks kapsamındaki hisse senetlerine yatırım yapmaktadır.
- Hisse senedinin kapsamına alınacağı endeks aynı zamanda bir vadeli işlem sözleşmesine de referans olarak kullanılıyorsa, finansal riskten kaçınma stratejilerini daha uygun bir şekilde gerçekleştirebilmek için endeks kapsamındaki hisse senetlerine yönelik yatırımlarda artmaktadır.

2.1.2. Bilgi Hipotezi

Bilgi hipotezine göre hisse senetleri endeks kompozisyonu değişikliği yatırımcılar için değerli olabilecek bilgi içerebilmektedir (Asianfa, 2012; 2). Dolayısıyla bir hisse senedinin endekse dâhil edilmesinin duyurulması ile birlikte, yeni ve karlı bir bilgi açığa çıkmaktadır. Hipoteze göre, endeks değişikliğindeki fiyat hareketleri, endekse dâhil olma ve çıkarılma süreci bilginin içeriğinden kaynaklanmaktadır(Sui, 2003; 9). Hipoteze göre, hisse senedi değişikliğindeki fiyat hareketleri, endekse dâhil edilme ve çıkarılmanın bilgi içeriğinden kaynaklanmaktadır. Yatırımcılar söz konusu bilgi içeriğini kullanarak, endeks ve hisse senetleri hakkında karar vermektedir.

Ayrıca hipoteze göre, hisse senedinin önemli bir borsa endeksine dâhil edilme duyurusu, hisse senedinin gelecek perspektifi hakkında, yatırımcıların duyurudan önce bilmediği yeni bilgi içeriği taşımaktadır. Bu çerçevede, eğer, hisse senedi piyasası etkin ise, yeni bilgi yayınlanmalı ve endekse dâhil edilen şirket hakkındaki pozitif bilgi onun piyasa verileri ile hızlı bir şekilde birleşmelidir. Ayrıca, hisse senedinin fiyat artışı sürekli karakterli olmalıdır. Dolayısıyla, hipoteze göre fiyat etkisinin uzun dönemli olması gerekmektedir (Chiou ve Larson, 2005; 3).

2.1.3. Eksik İkame Hipotezi

Eksik ikame hipotezine göre, endeksle ilgilenen yatırımcılar tarafından satın alınan ve pasif fonlarda tutulan hisse senetleri, piyasada aktif olarak ticareti yapılan elde edilebilir hisse senedi sayısını azaltmaktadır. Hipotezine göre, hisse senetleri bir diğerini mükemmel olarak ikame edememekte, talepte ortaya çıkan bir artış (örnek olarak endeks fonları tarafından), eşit olarak aynı zamanda fiyatlarda da bir artışa neden olmaktadır (Finucane, 2003; 2). Hipotezi göre, endeks kapsamındaki hisse senetlerinden birinin yerine konan hisse senedi, yerine

konulduğu hisse senedini her zaman tam olarak ikame edemez, dolayısıyla fiyat etkisi uzun süreli olabilir. Menkul kıymetlerin talep esnekliğinin mükemmellik derecesi, fiyatların arz ve talep şoklarına yol açan haberlerden farklı şekilde etkilenmelerine yol açmaktadır. Endeks değişikliğine konu olan hisse senedinin mükemmel ikameye sahip olması durumunda, söz konusu değişiklik kısa süreçte aşırı talep ve fiyat değişikliği yaratabilmektedir. Böyle bir durumda endeks değişikliği sürecinde aşırı getiri sağlanabilmektedir. Mükemmel olmayan ikame durumunda ise, alternatif durum söz konusu olmaktadır (Chen, Noronha ve Singal, 2003; 15).

2.1.4. Likidite Hipotezi

Likidite Hipotezine göre; endeks değişikliği uygulamasında kurumsal yatırımcıların hisse senedi sahiplik oran artışı hisse senetlerinin likiditesini daha düşük alım-satım aralığına yol açarak geliştirebilmektedir(Elliott, Van Ness, Walker ve Warr, 2006; 37). Hipoteze göre, endekse dâhil olma hisse senedinin daha kolay ticaretine neden olarak değişim maliyetini azaltmakta, bu nedenle fiyatı artırmaktadır(Chiou ve Larson, 2005; 3). Bu tür hisse senetlerinin alım-satım aralığı azalmakta ve ticaret hacmi artmaktadır (Wood, McInish ve Ord, 1985; 739). Likidite hipotezine göre hisse senedinin endekse dahil olması veya çıkarılması hisse senedinin likiditesini fiyatını etkileyecek şekilde değiştirir (Finucane, 2003; 1). Endekse dâhil olma ve endeksten çıkarılma durumlarında, özellikle kurumsal alım ve satım işlemleri, menkul kıymet göstergeleri üzerinde belirgin bir baskı oluşturabilmekte ve aşırı getiriler sağlanabilmektedir. Bu anlamda endeks değişikliği ile getiri arasında pozitif bir korelasyon olduğu söylenebilir. Dâhil olma sonrasında hisse senedinin kurumsal sahipliğindeki bir değişim ve artış, kurumsal talebin elastikiyeti ve endeks fonları söz konusu hisse senedinin likiditesi üzerinde de etkili olmaktadır (Pruitt ve Wei, 1989; 513).

Hipoteze göre hisse senedinin endekse dahil edilmesi veya çıkarılması, hisse senedinin likiditesini değiştirmektedir. Hisse senedinin alım-satım aralığı azalmakta ve dahil olma sonrasında hızlı bir fiyat artışına yol açmaktadır. Çıkarılan hisse senetlerinde ise likidite düşmekte ve alım satım aralığı artmaktadır. Bu da endeksten çıkarılma sonrasında hızlı bir fiyat düşüşüne yol açmaktadır(Docking ve Downen, 2006 ;3).

2.1.5. Talep Şoku Hipotezi

Talep baskısı/şoku hipotezi, endekse dâhil olmaların talep yönüne ışık tutmaktadır. Hipoteze göre endeksi izleyen yatırımcılardan kaynaklanan aşırı talep, endekse dâhil olan firmaların hisse senetleri üzerinde fiyat artışının ana kaynağını oluşturmaktadır (Katsuhiko, Nobuyuki ve Kenya, 2006; 396). Değişimin etkisi, endekse dâhil edilmenin talep yönü ile ilgilidir. Kurumsal yatırımcılardan kaynaklanan talep artışı, dolaşımdaki hisse senedi sayısını etkilemekte ve bu durum da sürekli bir fiyat etkisine neden olmaktadır (Shleifer,

1986; 580). Özellikle, endeks fonları, fiyat ve hacim üzerindeki etkinin ana kaynağını oluşturmakta, talep eğrisinde değişmeye neden olmaktadır (Haris ve Gurel, 1986; 816). Bu çerçevede, endeks arbitrajı ve endeks fon yöneticilerinin aşırı talebi endeks kompozisyon değişikliklerinde ortaya çıkan fiyat hareketlerinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Toplam anormal getiri, uygulama sürecinde pozitif olarak talep şoku ile bağlantılıdır. Bu bulgular yeni dâhil edilen firmaların, endeks arbitrajcılarının aşırı talebinin hisse senedi fiyatlarını yükselttiği hipotezi ile uyumludur. Endeks arbitrajcılarının yeniden portföy oluşturmalarından kaynaklanan talep şoku, hisse senedi fiyatlarını geçici olarak önemli ölçüde etkilemektedir (Okada, Isagawa ve Fujiwara, 2006; 4-20).

Endekse dahil olma veya çıkarılma duyurusunu takiben fiyatların yükselmesi veya düşmesi beklenir, bununla birlikte yatırımcılar piyasa yapımcılar ve fon yöneticileri çıkarılma ve dahil edilme durumlarının her ikisinde de işlem hacmi seviyesi dahil olma ve çıkarılma durumlarının her ikisinde de artırmaktadır (Pullen ve Gannon, 2007;4).

2.1.6. Dikkat Hipotezi

Dikkat hipotezine göre, bir hisse senedinin temel bir endekse dahil edilmesi veya çıkarılması fiyat ve işlem hacminde hareketliliğe neden olan dikkat çekici bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Sayılğan, 2004; 89). Yatırımcıların alım ve satım kararlarında, kendileri için sinyal olarak değerlendirilebilecek yeni bir haber ya da bilgi etkili olabilmektedir. Bu süreçte aşırı değer kazanan veya kaybeden ve işlem hacminde anormal değişiklikler olan hisse senetleri ile ilgili haberler dikkat çekici olabilmektedir. Bu çerçevede, negatif sinyal durumu menkul kıymet satış, pozitif sinyal durumu ise alış kararında etkili olabilmektedir. Literatürde bu durum, habere bağlı olarak dikkate dayalı satış/alış davranışı veya dikkat hipotezi olarak nitelendirilmektedir (Barber ve Oden, 2006; 4-7).

2.1.7. Sertifikasyon Hipotezi

Bilgi hipotezinin değişik bir tanımlaması olarak da adlandırılan hipoteze göre, hisse senedinin belirli temel bir endekse dâhil edilmesi ile endeks, şirketin kalitesini açığa çıkarmakta/onaylamakta, böylece fiyat artmaktadır. Sertifikasyon Hipotezi'ne göre, endeks değişikliği sürecinde seçilen hisse senetleri/şirketler, faaliyette buldukları ekonomiyi de temsil etmektedir. Dolayısıyla, piyasa katılımcıları, özellikle endekse dâhil edilme olayını, hisse senedi ve firmanın faaliyette bulunduğu sektördeki uzun ömürlülük ve liderlik potansiyellerinin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, endeks değişikliği sürecinde önemli ölçüde aşırı getiri elde edilebilmesi sertifikasyon hipotezi ile de açıklanmaktadır (Chen, Noronha ve Singal, 2003; 17-18). Sertifikasyon etkisi hisse senetlerinde hızlı bir şekilde, sürekli ve daha yüksek fiyata yol açmaktadır. Bir hisse senedinin popüler bir endekse dâhil edilmesi sonucunda yerli ve yabancı yatırımcılar bir prim ödülü için hızlı bir şekilde piyasaya gelmektedir

(Chakrabarti, 2002; 11). Hipoteze göre, bir hisse senedinin belirli bir endekse (S&P500 index) dâhil edilmesi durumunda, hisse senedi hakkında yeni pozitif bilgi ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, özellikle, süreci yöneten otoritenin ekonomiyi temsil eden firmaların seçimi ve endeks değişimi gibi ikiz amaçlarını nesnel olarak belirlemek ve hataları minimize etmek için, güvenilirlik yanında, herkese açıkça elde edilebilir bilgi çerçevesinde süreci yönetmesi gerekmektedir. Ayrıca, dâhil edilen firmalar hakkında ortaya çıkan bilgi, firmaların endüstrilerindeki uzun ömürlülük ve/veya liderlik potansiyellerinin bir yansıması olarak da değerlendirilmektedir (Chen, Noronha ve Singal, 2003; 18).

2.1.8. Seçim Kriteri Hipotezi

Endeks etkisini açıklamada kullanılan bir sonraki teori, seçim kriteri etkisi hipotezidir. Hipoteze göre, yatırımcı karar verme sürecinde, endeks kompozisyonu değişikliği için temel alınan seçim kriterleri etkili olmaktadır. Dolayısıyla, hisse senedi göstergeleri üzerinde ortaya çıkan etki bu kriterlerden kaynaklanmaktadır. Hipoteze göre, yatırımcılar endeks kompozisyonu değişikliklerini, değişikliğe konu olan hisse senedi ve temsil ettiği şirketin tarihsel performansının mükemmel bir göstergesi olarak değerlendirmekte, iyi ve kötü bir sinyal olarak algılamaktadır. Piyasa değerinde ortaya çıkabilecek bir artışa da, fiyatlarda düzeltme hareketi ile tepki verilmektedir (Duque ve Madeira, 2005; 5).

Bu hipoteze göre, hisse senedi endekse dâhil edildiği veya çıkarıldığında, endeks değişikliğinden kaynaklanan aşırı getiri meydana gelmektedir. Bir başka ifadeyle, aşırı getiri hisse senedinin temel göstergelerinin vurgulanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Endekse dâhil edilme genellikle, hisse senetlerinin güçlü tarihsel performanslarının sonuçları olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla, onların piyasa kapitilizasyonları ve fiyat göstergelerinde bir artışın olması beklenmektedir. Bununla birlikte, endeks değişikliği yer değiştirmeleri bağlamında, endeksten çıkarılan hisse senetlerinde düşük fiyat performansına sahip bir eğilim gözlenmektedir. Dolayısıyla, endeks etkisi bu temel göstergelerdeki bilgileri yansıtmaktadır. Edminster, Graham ve Pirie (1994)'e göre, seçim kriteri hipotezi bağlamında, endekse dâhil edilme olayı fiyat artışı üretme eğilimindedir. Çalışma sonuçlarına göre, endeks etkisi sürekli fiyat artışına yol açmaktadır ve bu artış en iyi seçim kriteri etkisi ile açıklanmaktadır. Ayrıca, eğer piyasa etkin ise endeks değişikliği duyurusu hisse senetleri hakkında hiç bir bilgi içermez. Dolayısıyla, uygulama tarihindeki aşırı getiri sadece seçim kriteri hipotezi ile açıklanabilmektedir (Elayan, Li ve Pinfold, 2000; 7).

2.1.9. Yatırımcı Farkındalığı Hipotezi

Merton (1987) piyasadaki fiyat davranışlarını yatırımcı farkında lığı hipotezi ile açıklamaktadır. Hipoteze göre, endeks değişiklikleri yatırımcı farkında lığını değiştirmektedir. Dolayısıyla, yatırımcılar portföylerinde buldukları menkul kıymetleri buna göre oluşturmakta ve firma değeri

artışına paralel olarak firma yatırımcılarının da sayısı artmaktadır(Merton, 1987; 488-492). Endeks değişikliğindeki fiyat etkisi, yeni bir bilginin sonucu olarak içselleştirilmektedir. Dolayısıyla, endekse dâhil olma sonucunda hisse senedi göstergelerinde ortaya çıkan değişiklik yatırımcı farkında olması ile açıklanmaktadır. Bu çerçevede, daha fazla yatırımcının bu hisse senetlerini takip etmeye başladığı savunulmaktadır (Hacıbedel, 2007; 18-24). Yatırımcı farkındalığı hipotezine göre, endeks kompozisyonu değişiklikleri sürecinde dahil olan hisse senetlerine yatırımcı farkındalığı artmaktadır. Bununla birlikte, çıkarılan hisse senetlerinde farkındalık hemen azalmamaktadır. Dolayısıyla, dahil olma durumunda farkındalık artışına bağlı olarak fiyatlar önemli ölçüde artmakta, çıkarılma durumunda ise hemen unutmaya söz konusu olmadığı için eşit oranda bir düşüş olmamaktadır(Chen, Noronha ve Singal, 2006; 23).

Endekse dâhil edilen hisse senedine daha fazla yatırımcı farkında olurken, çıkarılan hisse senetlerinin farkında olan yatırımcı sayısı aktüel olarak düşmemektedir. Çünkü yatırımcılar için bu hisse senetlerinin farkında olmamak teorik olarak zor olabilir. Böylece, yatırımcı farkında lığının asimetric etkisine dayalı olarak, endekse dâhil olmadan kaynaklanan fiyat artışı, çıkarılmadan kaynaklanan fiyat düşüşünden daha büyük ve önemli olmalıdır. Çünkü yatırımcılar hisse senetlerinin endeksten uzaklaştırıldığı farkında olmayabilir. Bu nedenle, Merton model tahminlerine göre, endeksten çıkarılma durumunda hisse senedi negatif fiyat etkisinde yetersizlik bulunmaktadır (Chen, Noronha ve Singal, 2003; 19-22). Genel olarak, şirketler endekse dâhil edildiğinde, finansman, bilgi üretimi, yatırımcı farkında oluşu ve kazanç beklentilerinin önemli ölçüde yükseleceğinin işareti olarak değerlendirilmektedir. Endeksten çıkarılan şirketlerin istenilen getiri oranı ve kazanç beklentisi hakkında ise önemli bir değişiklik veya önemli bir yükseliş işaretinin delilleri yoktur (Dahya ve Galguera-Garcia, 2006; 19-23).

Yatırımcıların aşağıda sıralanan faktörlerin varlığında firmalara yönelik dikkatleri değişebilmektedir(Barber ve Odean, 2006;1-4)

- Hisse senedinin anormal günlük ticaret hacmi,
- Hisse senedinin günlük getirisi,
- Firmanın günlük haberleri

3. İMKB UYGULAMASI

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın konusunu İMKB U-100 Endeksi'ne İMKB U-Tüm Endeksi'nden dâhil edilen ve İMKB U-100 Endeksi'nden çıkarılan hisse senetleri oluşturmaktadır. Çalışmada endekslerde dönemsel olarak yapılan değişiklikler ile İMKB U-100 Endeksi'nde yer alacak ve çıkarılacak hisse senetleri ve bu değişikliklerin duyuru ve yürürlük tarihleri baz alınmıştır. Bu çerçevede, hisse

senedi verileri ile endekse dâhil olma ve çıkarılma durumu arasında bir ilişkinin var olup olmadığının, bir başka ifadeyle endeks etkisinin istatistiksel olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bir ilişkinin varlığını belirleyebilmek için, İMKB U 100 Endeksi'ne dâhil olan ve çıkarılan hisse senetlerinin fiyat ve işlem hacimlerinde, belirli bir zaman içerisinde nasıl bir değişimin olduğu ölçülmüştür.

3.2. Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmada, ana kütle olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi ile 2013–2011 yılları dönemsel değerlendirme ve değişiklikler asıl listede yer alan hisse senetleri temel alınmıştır. Buna karşın, yedek liste, yeni hisse senetleri, analiz tarihi içerisinde geçici veya sürekli bir süre için işleme kapanan, isim değişikliği, birleşme ve satın alma konusu olan hisse senetleri kapsam dışı bırakılmıştır. Bu kapsamında, 2013–2011 yıllarında, dönemsel değerlendirme ve değişiklik asıl listesinde yer alan 31 adet endekse dâhil olan ve 31 adet çıkarılan hisse senedi belirlenmiştir. Belirlenen her bir hisse senedi için aşırı getiri ve işlem hacmi hesaplamalarında, duyuru ve yürürlük tarihleri temel alınarak, duyuru tarihinden 10 gün öncesi, duyuru tarihi-yürürlük tarihi arası ve yürürlük tarihinden 10 gün sonrası, günlük kapanış fiyat ve işlem hacmi piyasa verileri kullanılmıştır. Ayrıca, ilgili hesaplamalarda, aynı tarihli İMKB U-100 Endeks değeri ve işlem hacmi verileri de kullanılmıştır.

3.3. Yöntem

Çalışmada, İMKB günlük bülten, duyuru ve haberleri baz alınarak, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi ile 2013–2011 yılları dönemsel değerlendirme ve değişiklikler asıl listede yer alan hisse senetleri ana kütle olarak belirlenmiştir.

Veri toplama aşamasında, web ortamında ilgili literatür incelenmiştir. Bu çerçevede veriler, kitap, makale, yasal belge, kurum, kuruluş ve şirketler tarafından hazırlanmış bültenler gibi belgesel kaynaklardan derlenmiştir.

Araştırma kapsamında yer alan hisse senedi verileri, ilgili literatür çerçevesinde kullanılan aşağıdaki istatistik yöntemleriyle (Sui, 2003:14-17) analiz edilerek elde edilen sonuçlar tablo olarak sunulmuştur.

3.3.1. Getiri Hesaplaması

$$RR_{i\tau} = \frac{CP_{i\tau} - CP_{i,\tau-1}}{CP_{iAD}}$$

$$RR_{i\tau} = i \text{ hisse senedinin } \tau \text{ tarihindeki Getirisi}$$

$$CP_{i\tau} = i \text{ hisse senedinin veya endeksin } \tau \text{ tarihindeki ortalama fiyatı}$$

$CP_{i,\tau-1}$ = i hisse senedinin $\tau-1$ tarihindeki ortalama piyasa fiyatı

CP_{iAD} = i Hisse senedinin veya endeksin Duyuru Tarihi'ndeki ortalama piyasa fiyatı

3.3.2. Aşırı Getiri

$$AR_{it} = RR_{it} - \dot{IMKB}U100R_{it}$$

AR_{it} = i Hisse Senedinin τ günündeki Aşırı Getirisi

RR_{it} = i Hisse senedinin τ günündeki Brüt Getirisi

$\dot{IMKB}U100R_{it}$ = İMKB U 100 Endeksi'nin τ günündeki aşırı getirisi

3.3.3. İşlem Hacmi Hesaplanması

Hacim oranı aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır (Harris ve Gurel,1986:819):

$$VR_{it} = \frac{V_{it}}{V_{mt}} * \frac{V_m}{V_i}$$

VR= hacim oranı

V_{it} = t tarihinde hisse senedi ortalama işlem hacmi

V_{mt} = t tarihinde piyasa ortalama işlem hacmi

V_m = piyasa işlem hacmi

V_i = hisse senedi işlem hacmi

HR= 1 Analiz Sürecinde Hacim Oranı Beklenenden Farklı Değildir

HR < 1 Analiz Sürecinde Hacim Oranı Beklenenden Küçüktür

HR > 1 Analiz Sürecinde Hacim Oranı Beklenenden Büyüktür

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın temel varsayımı, İMKB U-Tüm Endeksi'nden İMKB U-100 Endeksi'ne dâhil olan ve İMKB U-100 Endeksi'nden İMKB U-Tüm Endeksi'ne çıkarılan hisse senetlerinin fiyat ve işlem hacmi üzerinde endeks etkisinin (+,-) olacaktır. Bu varsayımdan hareketle, endeks değişim zamanı etrafında (**Dt-10**: Duyuru Tarihi Öncesi 10 Gün Ortalaması, **Dt**: Duyuru Tarihi, **DtYt-1**: Duyuru Tarihi Yürürlük Tarihi Arası, **Yt**: Yürürlük Tarihi, **Yt+10**: Yürürlük Tarihi Sonrası 10 Gün ortalama, **DtYt+10**: Duyuru Tarihi Yürürlük Tarihi Sonrası 10

Gün Arası Ortalaması) tarihlerinde hisse senedi göstergelerinde meydana gelen değişimler, aşağıdaki ana hipotezler ve alt hipotezler bağlamında test edilerek, açıklanmaya çalışılmıştır.

Hipotez 1 = Bilgi Etkisi Vardır(Bilgi Hipotezi)

Endeks değişikliği yeni bir bilgi içermektedir. Dolayısıyla yeni bir bilgi endekse dahil olan ve çıkarılan hisse senetleri fiyat değişikliğine neden olmaktadır. Hipotez endeks değişikliğinde dâhil olma ve çıkarılma durumlarının her ikisinde simetrik fiyat sonuçlarını tahmin etmektedir.

Hipotez 2 = Fiyat Etkisi Vardır(Fiyat Baskısı Hipotezi)

Hipotez 3 = İşlem Hacmi Etkisi Vardır(Talep Hipotezi)

Alt Hipotezler ise;

Fiyat Hipotezleri;

$H_1 = \text{Dâhil olan hisse senetleri toplam aşırı getiri \% değişimi} +$

$H_0 = \text{Dâhil olan hisse senetleri toplam aşırı getiri \% değişim} -$

$H_2 = \text{Çıkarılan hisse senetleri toplam aşırı getiri \% değişimi} -$

$H_0 = \text{Çıkarılan hisse senetleri toplam aşırı getiri \% değişimi} +$

İşlem Hacmi Hipotezleri;

$H_3 = \text{Dâhil olan hisse senetleri işlem hacmi oranı } 1 \text{ 'den büyük}$

$H_0 = \text{Dâhil olan hisse senetleri işlem hacmi oranı } 1 \text{ 'e eşit veya küçük}$

$H_4 = \text{Çıkarılan hisse senetleri işlem hacim oranı } 1 \text{ 'den küçük veya eşit}$

$H_0 = \text{Çıkarılan hisse senetleri işlem hacim oranı } 1 \text{ 'den büyük}$

3.5. Verilerin Analizi ve Bulgular

2013–2011 yılları arasında dönemsel değerlendirme ve değişiklik asıl listesinde yer alan ve uygulama döneminde kesintisiz işlem gören 31 adet endekse dâhil olan, 31 adet çıkarılan hisse senedi belirlenmiştir. Her hisse senedi için aşırı getiri ve işlem hacmi hesaplamalarında, duyuru ve yürürlük tarihleri temel alınmıştır. Belirlenen uygulama dönemi sürecinde aşırı getiri ve işlem hacmi hesaplamalarında, hisse senedi günlük kapanış fiyat ve işlem hacmi piyasa verileri kullanılmıştır. Ayrıca, ilgili hesaplamalarda, aynı tarihli İMKB U 100 Endeks değeri ve işlem hacmi verileri de kullanılmıştır. Tablo 1 ve Tablo 3’de İMKB U 100 Endeksi’ne dâhil olan ve çıkarılan hisse senetlerinin, fiyat verileri temel alınarak hesaplanan, toplam aşırı getirilerinin sayısal verileri yaklaşık olarak gösterilmektedir. Tablo 2 ve Tablo 4’de ise, İMKB U 100 Endeksi’ne dâhil olan ve çıkarılan hisse senetlerinin, işlem hacmi temel alınarak hesaplanan hacim oranı verileri yaklaşık olarak gösterilmektedir.

3.5.1. İMKB U 100 Endeksi'ne Dâhil Olan Hisse Senedi Fiyat Verileri**Tablo 1:** 2011–2013 Dâhil Olan HS Fiyat Aşırı Getiri Değerleri

	Tarih		dt-10	dt-1	dt	dtYt-1	yt	Yt+10	DtYt+10
AKFEN	16.01.2013	12.12.2012	-0,001	-0,007	-0,004	-0,002	0,014	0,002	0,000
ALBRK			-0,001	-0,009	0,001	-0,005	0,011	0,008	0,004
ALKIM			0,001	0,038	-0,026	-0,004	-0,027	0,002	0,001
ASUZU			-0,001	-0,011	0,000	-0,007	-0,009	-0,006	-0,006
ALGYO			0,002	-0,004	-0,012	0,012	-0,043	-0,010	-0,005
CLEBI			-0,002	-0,006	-0,007	-0,008	-0,009	-0,005	-0,005
TEBNK			-0,002	-0,004	0,010	0,002	0,011	0,002	0,002
ANHYT	15.10.2012	06.09.2012	0,004	0,021	0,024	0,005	-0,016	-0,005	-0,001
CCOLA			-0,003	-0,040	0,071	0,020	0,037	0,009	0,010
EGEEN			0,004	-0,042	-0,013	-0,005	-0,017	-0,005	-0,005
ZOREN			-0,001	-0,012	0,002	-0,001	-0,021	-0,003	-0,003
ULKER	16.07.2012	31.05.2012	0,009	0,008	0,001	-0,007	0,039	0,003	-0,001
CEMAS	16.04.2012	01.03.2012	0,000	-0,018	-0,025	-0,002	0,015	-0,008	-0,003
SAFGY			-0,002	-0,024	-0,007	0,000	0,035	0,004	0,002
VESTL			-0,004	-0,005	-0,012	0,001	0,002	0,002	0,001
DEVA	16.01.2012	12.12.2011	-0,002	0,013	-0,016	-0,003	0,004	-0,003	-0,003
RHEAG			0,007	0,039	-0,001	-0,008	-0,001	-0,006	-0,007
MUTLU			-0,002	0,001	0,048	0,012	-0,009	0,003	0,005
TRCAS			-0,006	0,007	-0,001	0,027	0,020	-0,001	0,003
BRSAN	17.10.2011	02.09.2011	-0,007	-0,002	-0,016	-0,003	0,000	0,012	0,006
GOZDE			-0,007	-0,003	-0,025	-0,005	0,001	0,027	0,012
OTKAR			-0,003	-0,009	-0,022	-0,005	-0,001	0,002	-0,001
KILER			-0,010	-0,006	-0,013	-0,005	0,024	0,005	0,001
MNDRS			-0,004	-0,004	-0,013	-0,009	0,004	0,011	0,003
AKFEN	15.07.2011	06.06.2011	0,007	0,020	-0,001	-0,003	-0,008	-0,004	-0,003
BIZIM			-0,008	-0,014	-0,012	-0,003	0,032	-0,001	-0,002
KILER			0,002	-0,010	0,002	-0,004	0,012	-0,001	-0,002
TRGYO	15.04.2011	07.03.2011	-0,002	-0,012	0,015	0,005	-0,014	-0,008	-0,002
DOCO			-0,008	-0,005	-0,006	0,011	-0,024	-0,003	0,003
GOODY			-0,007	0,022	0,006	0,032	0,057	0,014	0,020
IHYAY			-0,002	-0,082	-0,006	0,001	-0,002	-0,005	-0,002
Toplam	Aşırı Getiri	%	-0,05	-0,16	-0,06	0,04	0,11	0,03	0,02

AG: Aşırı Getiri

Dt-10: Duyuru Tarihi Öncesi 10 Gün Ortalama Aşırı Getiri

Dt-1: Duyuru Tarihi Öncesi 1 Gün Aşırı Getiri

Dt: Duyuru Tarihi Aşırı Getiri

DtYt-1: Duyuru Tarihi Yürürlük Tarihi Arası Aşırı Getiri

Yt: Yürürlük Tarihi Aşırı Getiri

Yt+10: Yürürlük Tarihi Sonrası 10 Gün ortalama Aşırı Getiri

DtYt+10: Duyuru Tarihi Yürürlük Tarihi Sonrası 10 Gün Arası Ortalama Aşırı Getiri

Tablo 1'de 2011–2013 yıllarında İMKB Ulusal 100 Endeksi'ne Ulusal Tüm Endeksi'nden dâhil olan hisse senetlerinin, gün ve süreç bazında toplam aşırı getiri verileri gösterilmektedir. Tablo1'de gösterildiği gibi Uygulama döneminde

endekse dâhil olan 31 adet hisse senedinin, duyuru tarihi öncesine negatif sonrasında ise pozitif bir etkinin varlığı açıktır. Özellikle yürürlük tarihinde bu etki en yüksek orana sahiptir ve %11 olarak hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında, endekse dâhil olma durumu, söz konusu hisse senetlerinin fiyatları üzerinde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Endeks etkisi, özellikle yürürlük tarihinde daha belirgindir(%11). Sonuçlar hipotezler bağlamında değerlendirilirse, H2 fiyat etkisi vardır ve H1 = Dâhil olan hisse senetleri toplam aşırı getiri % değişimi+ alt hipotezlerini desteklemektedir.

3.5.2. İMKB U 100 Endeksi'ne Dâhil Olan HS İşlem Hacmi Verileri

Tablo 2: 2011–2013 Dâhil Olan HS İşlem Hacmi Değerleri

	Tarih		dt-10	dt-1	dt	dtYt-1	yt	Yt+10	DtYt+10
AKFEN	16.01.2013	12.12.2012	1,18	2,01	1,83	1,50	4,10	1,92	1,81
CLEBI			1,56	1,18	0,74	0,59	1,13	2,79	2,20
ALBRK			1,10	0,44	0,79	1,81	1,62	1,76	1,77
ALKIM			2,38	3,29	1,42	1,44	1,17	2,64	2,32
ASUZU			2,81	2,84	2,12	1,56	0,80	7,40	5,84
ALGYO			3,50	5,94	2,17	2,34	2,84	2,96	2,79
TEBNK			0,44	0,60	7,05	2,81	1,58	1,88	2,13
ANHYT	15.10.2012	06.09.2012	1,77	0,94	1,71	0,92	0,40	0,95	0,94
COLLA			1,11	2,43	1,50	1,25	0,62	0,93	1,05
EGEEN			1,55	6,09	2,79	1,55	0,62	0,68	1,02
ZOREN			1,13	1,67	0,48	1,13	0,62	0,99	1,07
ULKER	16.07.2012	31.05.2012	2,53	1,17	1,47	1,04	2,38	1,07	1,05
CEMAS	16.04.2012	01.03.2012	1,54	2,32	1,49	1,10	2,65	0,91	1,01
SAFGY			0,68	0,94	0,75	1,26	1,24	0,69	0,99
VESTL			0,68	0,87	1,40	1,12	0,38	0,93	1,03
DEVA	16.01.2012	12.12.2011	1,93	4,53	2,21	2,70	0,63	0,60	1,25
RHEAG			1,85	7,19	3,94	1,75	1,39	0,86	1,14
MUTLU			1,10	2,09	4,67	2,01	0,32	0,77	1,16
TRCAS			0,55	0,68	1,91	2,60	1,29	0,61	1,23
BRSAN	17.10.2011	02.09.2011	0,80	0,55	0,75	0,70	0,57	1,53	1,11
GOZDE			0,83	0,82	1,12	0,67	0,75	1,07	1,07
OTKAR			1,82	1,96	0,92	1,06	0,70	1,06	1,06
KILER			0,89	1,81	1,23	1,21	1,24	0,87	1,04
MNDRS			1,34	0,96	0,22	1,01	1,55	1,11	1,06
AKFEN	15.07.2011	06.06.2011	1,64	3,21	1,26	1,57	0,73	0,62	1,05
BIZIM			0,93	0,69	0,55	1,17	1,24	0,92	1,04
KILER			1,67	0,62	0,45	0,62	9,75	1,48	1,09
TRGYO	15.04.2011	07.03.2011	0,81	0,76	1,19	0,93	1,32	1,17	1,06
DOCO			0,26	0,19	0,36	1,05	0,42	1,05	1,05
GOODY			0,29	0,29	0,29	1,41	0,36	0,63	0,98
IHYAY			1,36	2,81	1,05	0,92	1,19	1,10	1,02
Ortalama İşlem Hacmi			1,36	2,00	1,61	1,38	1,47	1,42	1,43

İHO: İşlem Hacmi Oranı

Dt-10: Duyuru Tarihi Öncesi 10 Gün Ortalama İşlem Hacmi Oranı

Dt-1: Duyuru Tarihi Öncesi 1 Gün İşlem Hacmi Oranı
Dt: Duyuru Tarihi İşlem Hacmi Oranı
DtYt-1: Duyuru Tarihi Yürürlük Tarihi Arası İşlem Hacmi Oranı
Yt: Yürürlük Tarihi İşlem Hacmi Oranı
Yt+10: Yürürlük Tarihi Sonrası 10 Gün Ortalama İşlem Hacmi Oranı
DtYt+10: Duyuru Tarihi Yürürlük Tarihi Sonrası 10 Gün Arası Ortalama İşlem Hacmi Oranı

İşlem hacmi verileri, hacim oranı 1'e göre değerlendirilmektedir. Hacim Oranı birin üzerinde ise, endeks değişikliği, işlem hacmi üzerinde pozitif yönde etkili olmaktadır. Hacim oranı 1'in altında olması durumunda ise negatif yönde bir etki söz konusudur. Tablo 2'de sunulan dâhil olan hisse senetleri için Hacim Oranı (HR) sonuçlarına göre tüm süreçlerde bir artış olduğu görülmektedir. Dt-1: % 200, Dt: % 161 en yüksek değişim olarak hesaplanmıştır. Dâhil olan ve çıkarılan hisse senetleri işlem hacmi oranı sonuçlarına göre, fiyat etkisinde olduğu gibi, işlem hacminde de endeks etkisi görülmektedir. Hacim oranı duyuru(%161) ve öncesinde(%200) en yüksek seviyededir. Bu sonuçlar H₃ alt hipotezini(dâhil olan hisse senetleri hacim oranı 1'den büyük) desteklemektedir. Hisse senetleri işlem hacmindeki bu artış, hisse senetlerine olan kurumsal ve bireysel yatırımcı talebinin arttığı şeklinde değerlendirilmektedir.

3.5.3. İMKB U 100 Endeksi'nden Çıkarılan HS Fiyat Verileri

Tablo 3: 2011–2013 Çıkarılan HS Fiyat Aşırı Getiri Değerleri

	Tarih		dt-10	dt-1	dt	dtYt-1	yt	Yt+10	DtYt+10
AKSA	16.01.2013	12.12.2012	-0,001	0,004	-0,009	0,002	0,000	-0,002	-0,001
DEVA			0,000	0,015	-0,005	-0,003	-0,009	0,001	0,000
GLYHO			-0,003	-0,004	-0,013	-0,006	-0,002	-0,001	-0,002
GOLDS			-0,001	-0,023	-0,005	-0,007	0,001	-0,007	-0,007
NTTUR			0,004	0,010	0,050	0,008	-0,005	0,013	0,012
MUTLU			-0,005	-0,004	0,012	0,011	-0,025	-0,003	0,001
ISYHO			-0,006	-0,004	0,010	0,002	-0,034	0,002	0,002
AKGRT	15.10.2012	10.09.2012	-0,002	-0,028	0,017	0,000	0,005	0,000	0,000
KILER			0,004	-0,009	-0,011	-0,006	-0,015	-0,005	-0,006
TEKST			0,001	0,007	0,016	0,002	0,009	-0,006	-0,003
TEKTU			0,002	0,007	0,002	-0,006	0,019	-0,007	-0,006
AKFEN	16.07.2012	04.06.2012	-0,008	-0,040	0,023	0,000	-0,001	0,005	0,002
DOCO	16.04.2012	01.03.2012	-0,001	-0,016	-0,011	0,000	0,020	0,000	0,000
ULKER			-0,001	-0,004	0,002	-0,014	-0,010	0,000	0,001
ADC			0,005	-0,024	-0,007	-0,002	-0,003	0,002	0,000
ANELT	16.01.2012	12.12.2011	0,002	-0,007	-0,011	0,003	-0,001	-0,011	-0,007
PTOFS			0,000	-0,004	0,009	0,001	0,001	-0,002	-0,001
TEBNK			0,004	0,003	0,004	0,008	-0,001	-0,007	-0,004
ZOREN			0,001	-0,007	-0,017	-0,004	-0,001	-0,006	-0,005
IHGZT	17.10.2011	02.09.2011	0,000	0,017	-0,019	-0,008	0,004	0,004	-0,002
IHYAY			-0,001	0,006	-0,025	-0,007	0,016	0,004	-0,002
EGSER			0,011	-0,073	-0,044	-0,007	-0,011	-0,002	-0,005
RHEAG			-0,005	-0,013	-0,013	-0,003	-0,012	-0,003	-0,003

	Tarih		dt-10	dt-1	dt	dtYt-1	yt	Yt+10	DtYt+10
VESTL			-0,001	-0,017	-0,009	-0,005	-0,005	0,001	-0,002
DEVA	15.07.2011	06.06.2011	-0,009	-0,002	-0,005	-0,002	0,004	-0,001	-0,001
KIPA			-0,003	-0,018	-0,002	-0,002	0,006	-0,001	-0,002
MARTI			-0,002	0,000	0,002	-0,002	0,009	0,000	-0,001
ALBRK	15.04.2011	07.03.2011	0,000	-0,014	-0,024	0,001	0,057	0,005	0,003
PEGYO			-0,004	-0,005	0,004	0,003	0,062	0,001	0,002
RYSAS			-0,008	-0,005	0,010	0,004	-0,020	-0,007	-0,002
YKSGR			0,001	-0,002	-0,006	0,000	0,007	0,012	0,006
Toplam Aşırı Getiri	%		-0,02	-0,25	-0,08	-0,04	0,06	-0,02	-0,03

Çıkarılan hisse senetleri fiyat verileri Tablo 3’de sunulmaktadır. Tablo 3’e göre, Toplam Aşırı Getirisi (TAG): Yt %6, Dt-1: % -25, Dt: % -8 en yüksek olmak üzere diğer tarihlerde, yürürlük tarihi hariç(% 6), negatif aşırı getiri olarak hesaplanmıştır. Bunun anlamı yürürlük tarihi hariç çıkarılan hisse senetleri tüm tarihlerde negatif karakterlidir. Bir başka ifadeyle U100 endeksi altında bir getiriye sahiptir. Özellikle, duyuru tarihinden bir gün önce, hisse senetleri % -25 aşırı getiri sağlamakta, Sonraki süreçte ise negatiflik yatay bir seyir izlemekte, aşırı değişkenlik göstermemektedir. Bu sonuçlar H₂ Fiyat alt hipotezini desteklemektedir. Bununla birlikte, Yt: % 0,6 sonucu hipotezle çelişmektedir. Buradaki pozitif aşırı getiri yürürlük tarihinde yatırımcıların ucuzlayan hisse senedine alış tepkisi olarak değerlendirilmektedir.

3.5.4. İMKB U 100 Endeksi’nden Çıkarılan HS İşlem Hacmi Verileri

Tablo 4: 2011–2013 Çıkarılan HS İşlem Hacmi Oranı Değerleri

	Tarih		dt-10	dt-1	dt	dtYt-1	yt	Yt+10	DtYt+10
AKSA	16.01.2013	12.12.2012	1,59	1,09	1,44	1,26	2,86	3,05	2,57
DEVA			1,00	4,60	2,73	1,69	0,52	6,15	4,96
GLYHO			0,50	1,76	0,34	1,01	0,35	2,64	2,20
GOLDS			1,64	1,85	3,08	1,69	1,33	4,02	3,40
NTTUR			0,95	0,60	2,72	1,05	0,54	2,23	1,92
MUTLU			1,03	0,50	2,06	2,28	0,74	1,82	1,95
ISYHO			1,18	4,78	2,52	0,96	1,03	2,21	1,87
AKGRT	15.10.2012	10.09.2012	1,01	1,77	0,71	0,74	1,02	1,18	1,01
KILER			3,87	3,27	1,47	1,23	0,95	0,88	1,02
TEKST			2,52	4,01	1,22	1,05	0,73	0,97	1,00
TEKTU			1,60	1,92	0,40	0,90	2,59	1,11	1,11
AKFEN	16.07.2012	04.06.2012	0,70	1,18	1,23	1,08	0,52	0,91	0,99
DOCO	16.04.2012	01.03.2012	0,67	0,77	0,35	1,19	1,22	0,79	1,00
ULKER			0,95	1,04	0,28	1,04	1,00	1,00	1,02
ADC			2,01	0,76	0,84	1,20	0,38	0,77	1,00
ANELT	16.01.2012	12.12.2011	0,47	1,45	0,92	0,57	0,38	0,94	0,94
PTOFS			0,61	0,63	13,26	3,63	1,22	1,49	1,49
TEBNK			0,81	0,52	3,12	1,24	0,70	0,94	1,04
ZOREN			1,22	2,45	1,61	1,72	0,54	0,79	1,08
IHGZT	17.10.2011	02.09.2011	1,14	2,48	0,56	0,82	0,41	1,14	0,98

	Tarih		dt-10	dt-1	dt	dtYt-1	yt	Yt+10	DtYt+10
IHYAY			1,08	1,08	1,02	1,04	0,55	0,98	1,01
EGSER			1,54	5,82	1,30	0,98	0,90	1,20	1,09
RHEAG			1,22	0,83	0,39	1,11	0,60	0,94	1,03
VESTL			0,76	0,27	1,51	1,22	0,73	0,88	1,05
DEVA	15.07.2011	06.06.2011	2,22	1,59	1,73	1,21	1,28	0,90	1,04
KIPA			1,08	1,27	0,80	1,31	0,95	0,86	1,06
MARTI			0,86	1,00	0,86	0,97	1,65	1,18	1,08
ALBRK	15.04.2011	07.03.2011	1,32	0,43	0,97	0,72	3,62	1,23	1,00
PEGYO			0,51	0,21	0,69	0,72	3,09	1,33	1,06
RYSAS			0,27	0,08	0,14	0,77	1,82	1,17	0,99
YKSGR			0,38	0,17	0,14	1,48	0,82	1,22	1,01
Ortalama İşlem Hacmi			1,18	1,62	1,63	1,22	1,13	1,51	1,42

Tablo 4'te sunulan çıkarılan hisse senetleri için Hacim Oranı (HR); Dt-1: %162, Dt: %163 en yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Bu sonuçlar çıkarılan hisse senedi fiyat verileri ile de uyumludur. Fiyat verilerinde de (Dt-1%-25, dt %-8) aynı tarihlerde en yüksek seviyede bir etki gerçekleşmiştir.

Çıkarılan hisse senetlerinin hacim oranı verilerine göre; endeks değişimi, çıkarılan hisse senetlerinin hacim oranı üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Bu sonuçlar, H₄ işlem hacmi alt hipotezini desteklememektedir. Hipotez 3 = İşlem Hacmi Etkisi Vardır ve çıkarılan hisse senetleri işlem hacmi 1 den büyük H₀ alt hipotezlerini desteklemektedir. Ayrıca, dâhil olan hisse senetleri ile çıkarılan hisse senetlerinin hacim oranı karşılaştırıldığında, benzer bir etkinin varlığı literatürle teorik olarak uygun olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, İMKB'de endeksten çıkarılan hisse senetlerinin işlem hacmi üzerinde de etkili olmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada İMKB örneğinde, literatürde endeks etkisi olarak kavramlaştırılan hisse senedi piyasalarında dönemsel olarak gerçekleştirilen endeks kompozisyonu değişikliklerinin hisse senedi göstergeleri üzerindeki etkisi, piyasada değişiklik duyurusunun yapılması etrafında yaklaşık 30 günlük süreç bağlamında araştırılmıştır. Çalışmada temel gösterge olarak kullanılan İMKB Ulusal 100 ve Tüm Endeksleri baz alınmıştır. Bu kapsamda, İMKB Ulusal 100 Endeksi 2013-2011 yılları periyodunda dönemsel değerlendirme ve değişiklik asıl listesinde yer alan 31 adet endekse dâhil olan ve 31 adet çıkarılan hisse senedi belirlenmiştir. Genel olarak, çalışma sonuçları endeks etkisini destekleyici niteliktedir. Bulgulara göre, İMKB endeks değişikliklerinin hisse senedi verileri ve piyasa performansı üzerinde (+,-) bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, söz konusu artış ve azalış, gün bazında güçlü, süreç bazında ise oransal olarak daha zayıftır. Her iki durumda da gün temelinde fiyat etkisi, özellikle çıkarılan hisse senetlerinde duyuru öncesi, dahil olanlarda ise uygulama tarihi etrafında daha belirgindir. Bunun anlamı yatırımcılar çıkarılan hisse senetlerine daha hızlı tepki verdiği ve duyuru ile birlikte yatırım tercihlerini değiştirdiğidir. Dahil olma

durumunda ise yürürlük tarihi beklenmektedir. Benzer şekilde, hisse senetlerinin işlem hacmi üzerinde de endeks etkisi gözlenmiştir. Bununla birlikte, her iki durumda da işlem hacmi gün ve süreç bazında oransal olarak daha fazladır.

Çalışma sonuçları hisse senedi fiyat etkisi duyuruyu takiben dahil olan ve çıkarılanlar için hisse senedi fiyat artışı/azalışını göstermektedir. Endekse dahil olma ve çıkarılma duyuru ve yürürlük tarihlerinde önemli bir fiyat ve işlem hacmi etkisi vardır. Ulaşılan sonuçların özellikle endeks fonları ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Çünkü, endeks değişikliğinde endeks fonları zorunlu olarak büyük miktarda hisse senedi alım ve satımı gerçekleştirmektedir. Bu sonuçlar fiyat baskısı ve işlem hacmi hipotezlerini destekler niteliktedir. Çünkü endeks fon aktiviteleri talebi artırmaktadır. Bu durum da kısa dönemli fiyat ve hacim etkisini artırmaktadır. Ayrıca duyuru ile birlikte piyasaya yeni bir bilginin servis edilmesi bilgi hipotezini de olası bir açıklama olarak düşündürmektedir.

Bu bulgulara göre, endekse dâhil olma, hisse senedi fiyatları üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Endeks etkisi, özellikle yürürlük tarihinde gün bazında daha belirgindir. Endeks değişim etkisinin yürürlük tarihinde en yüksek orana ulaşması, yatırımcıların yeni bilgiyi algılama ve analiz etmesi sonucu oluşan karar verme süreci ile açıklanmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, özellikle yürürlük tarihi (Yt) endeks üzerinde bir prim elde edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, İMKB U 100 Endeksi'ne İMKB U-Tüm Endeksi'nden dâhil olan hisse senetleri, İMKB U 100 Endeksi'ne göre aşırı getiri sağlamaktadır alt hipotezini, gün bazında doğrulamaktadır. Buna karşın, süreç uzadıkça, endeks değişim etkisi azalmakta ve ortalamaya yakın veya ortalama ile paralel hareket etmektedir. Bu sonuç, literatürde endeks değişim etkisinin uzun süreçte olmadığını savunan eksik ikame hipotezini teorik olarak doğrulamaktadır. Ayrıca, İMKB U 100 Endeksine dâhil olan hisse senetlerinin fiyatları üzerinde gün bazında bir değişim etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, çalışmada ulaşılan fiyat sonuçları, aynı zamanda geçici fiyat baskısı hipotezi ile uyumludur.

Çalışmada getiri, hacim ve bilgi arasındaki bağlantı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bulgularımıza göre, bilgi getiri ve hacim üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu etki, özellikle piyasaya ulaşan yeni bilgilerden kaynaklanmaktadır. Bilginin doğası (iyi, kötü) hisse senetlerinin işlem hacmi ve fiyatlarında hareketliliğe neden olmaktadır. Dâhil olma ve çıkarılma durumlarında fiyat hareketinin yönü birbirinden farklıdır. Bu farklılıkta dâhil olma (iyi) durumda hareketin yönü pozitif, çıkarılma (kötü) durumunda ise negatiftir. Bu bağlamda duyuru ile birlikte bir hisse senedi endekse girmektedir ve endeks firmanın güçlü yapısı ve gelecek performansı hakkında güçlü bir pozitif sinyal içermektedir. Çıkarılma durumunda ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur.

Çalışma verilerine göre, belirli ölçütlere göre gerçekleştirilen periyodik endeks değişikliklerinin, hisse senedi göstergeleri (fiyat ve işlem hacmi) üzerinde etkili olduğu açıktır. Söz konusu bu değişim etkisi, fiyat bağlamında gün bazında, işlem hacmi bağlamında ise, hem gün hem de süreç bazında daha belirgindir.

Buradan hareketle İMKB’de hisse senetlerinin temel endekse (U-100) dahil edilmesinin piyasa performansına pozitif, çıkarılmanın ise negatif etkiye neden olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Bu etki aynı zamanda yüksek hacim oranı ile de desteklenmektedir. Çünkü hisse senetlerinin endekse dâhil edilme ve çıkarılma durumlarının her ikisinde de işlem hacmi artmaktadır. Sonuç olarak bir hisse senedinin borsada temel bir endekse dâhil edileceğinin açıklanması, hem kurumsal hem de bireysel yatırımcılar tarafından hisse senedinin taşıdığı riskler ve gelecekteki olası getirisi hakkında bir sinyal olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, piyasa katılımcıları açıklanan verileri olumlu veya olumsuz şekilde yorumlayıp, pozisyonlarını gözden geçirme veya değiştirme yoluna gitmektedirler. Endekse dâhil olma firmaların faaliyette buldukları endüstrideki uzun ömürlülük, liderlik potansiyellerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmekte, gelecek nakit akışları ve getirileri açısından da bir perspektif sağladığı düşünülmektedir. Benzer şekilde hisse senetlerinin İMKB U 100 endeksine dâhil olma duyurusunun yatırımcılar tarafından hisse senetlerine yönelik kalite sinyali olarak da algılandığı söylenebilir.

5. KAYNAKLAR

- ASIANFA. (2012). Stocks Added to or Deleted from the S&P 500 Index:A Comprehensive Long Term Analysis, (pp.1-35) <http://asianfa2012.mcu.edu.tw/fullpaper/10057.pdf> 15.02.13
- BARBER, Brad ve ODEAN, Terrance. (2006). All That Glitters: The Effect of Attention and News on the Buying Behavior of Individual and Institutional Investors, *EFA 2005 Moscow Meetings Paper*, November, (pp.1-56) http://papers.ssrn.com_id=460660 15.02.13
- CHAKRABARTI, Rajesh. (2002). Market Reaction to Addition of Indian Stocks to the MSCI Index, *Money and Finance*, 2(11), (pp.1-24), http://papers.ssrn_id=649850 15.02.13
- Chen, Honghui, Gregory Noronha and Vijay Singal. (2003). The Price Response to S&P 500 Index Additions and Deletions: Evidence of Asymmetry and a New Explanation, *The Journal of Finance*, Vol. 59, Issue 4, (pp.1901-1930) http://papers.ssrn_id=427001 15.02.13
- CHEN, Honghui, Gregory NORONHA and Vijay SINGAL, (2006), S&P 500 Index Changes and Investor Awareness, *Journal of Investment Management*, Vol.4, No.2, Second Quarter http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=651961 15.02.13
- ChIou, Ingyu and Stephen J. Larson. (2005). The Effects of a Stock Index: Evidence from the Annual Rebalancing of the MSCI USA Index, *Journal of the Academy of Business and Economics*, Feb., (pp.1-8) <http://www.highbeam.com/doc/1G1-149213891.html> 15.02.13

- Dahya, Jay and Laura Galguera-García, (2006). IBEX 35 Inclusiones and Exclusiones, *Working Paper Series*, January, (pp.1-38) <http://papers.ssrn.id=852985> 15.02.13
- DOCKING, Diane Scott ve Richard J DOWEN, (2006), Evidence on Stock Price Effects Associated with Changes in the S&P 600 Smallcap Index, *Quarterly Journal of Finance and Accounting*, Winter, (PP.89-114) <http://www.highbeam.com/doc/1G1-159181357.html> 15.02.13
- Duque, Joao and Gustavo MadeIra. (2005). *Effects Associated with Index Composition Changes: Evidence from the Euronext Lisbon Stock Exchange*, ISEG, (pp.1-36) http://www.fep.up.pt/investigacao/cempre/actividades/sem_fin/sem_fin_01/PAPERS_PDF/paper_sem_fin_31jan05.pdf 15.02.13
- Elayan, Fayez A., Wenjie Li and John F. Pinfold. (2000). Price Effects of Changes to the Composition of New Zealand Share Indices, *Working Paper Series*, JEL Classifications: G14, G15, September, (pp.1-17) <http://papers.ssrn.com/id=242649> 15.02.13
- ELLIOTT, William B., Bonnie F. Van Ness, Mark D. Walker and Richard S. Warr, (2006), What Drives the S&P 500 Inclusion Effect? An Analytical Survey, *Financial Management*, Winter, (pp.31-48) <http://www4.ncsu.edu/~rswarr/fm2006.pdf> 15.02.13
- Finucane, Sean. (2003). Distilling the Information in S&P 500 Delistings, *Working Paper*, University of British Columbia Faculty of Commerce and Business Administration, Finance Division, May 03, (pp.1-34) <http://www.fsa.ulaval.ca/nfa2003/papiers/Sean%20Finucane.pdf> 15.02.13
- Hacibedel, Burcu. (2007). Why Do Index Changes Have Price Effects?, *Swedish Institute for Financial Research*, November, (pp.1-31) http://www.ems.bbk.ac.uk/research/Seminar_info/PDFs/Hacibedel.pdf 15.02.13
- Harris, Lawrence and Eitan Gurel. (1986). Price and Volume Effects Associated with Changes in the S&P 500 List: New Evidence for the Existence of Price Pressure, *the Journal of Finance*, Vol. 41, No. 4, (PP.815-829). http://faculty.chicagobooth.edu/john.cochrane/teaching/Advanced_Asset_Pricing_GSB_35911_Econ_39502/harris_gurel_sp500_jf.pdf, 15.02.13
- MALIC, James,(2012), Market Reactions to Changes in the S&P 500 Index: An Industry Analysis, *The Park Place Economist*, Volume XIV, (pp.80-87) <http://www.iwu.edu/economics/PPE14/Malic.pdf> 15.02.13

- Merton, Robert C., (1987). Presidential Address: A Simple Model of Capital Market Equilibrium with Incomplete Information, *Journal of Finance*, Vol. 42, No. 3, (pp.483-510) <http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/2166/SWP-1869-18148074.pdf> 15.02.13
- Okada, Katsuhiko, Nabuyuki Isagawa and Kenya Fujiwara. (2006). Addition to the Nikkei 225 Index and Japanese Market Response: Temporary Demand Effect of Index Arbitrageurs, *Pacific-Basin Finance Journal*, Volume 14, Issue 4, (pp. 395-409) http://www.b.kobe-u.ac.jp/paper/2004_21.pdf 15.02.13
- Pruitt, Stephen W. and K. C. John Wei. (1989). Institutional Ownership and Changes in the S&P 500, *Journal of Finance*, Vol. 44, No. 2, June, (pp.509-514.) <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2328603?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101813557297> 15.02.13
- PULLEN, Daniel ve Gerard GANNON, (2007), The-Index-Effect: An Investigation of the Price, Volume and Trading Effects Surrounding Changes to the S&P Australian Indices, School Working Paper-Accounting Finance Series (pp1-45) <http://www.docstoc.com/docs/6333609/> 14.02.13
- SAYILGAN, Güven, (2004), Hisse Senedi Piyasa Endeksleri: Kuram Uygulama Bir Model Önerisi, Turhan Kitabevi, Ankara
- Shleifer, Andrei. (1986). Do Demand Curves For Stocks Slope Down?, *Journal of Finance*, Vol. 41, Issue 3, (pp.579-590) http://faculty.chicagobooth.edu/john.cochrane/teaching/Empirical_Asset_Pricing/shleifer_demand_curves_jf.pdf 15.02.13
- Su1, Libo. (2003). The Addition and Deletion Effects of the Standard& Poor's 500 Index and Its Dynamic Evolvmentfrom 1990 to 2002: Demand Curves, Market Efficiency, Information, Volume and Return, *Working Paper Series*, March 27, (pp.1-41) http://papers.ssrn.com/SSRN-id_459430.pdf 15.02.13
- Wilkens, Sascha and JensWimschulte. (2005). Price and Volume Effects Associated with 2003's Major Reorganization of German Stock Indices, *Financial Markets and Portfolio Management*, Volume 19, Number 1, June, (pp.61-98) <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11408-005-2298-3>, 15.02.13
- Wood, Robert A., Thomas H. McNish and J. Keith Ord. (1985). An Investigation of Transactions Data for NYSE Stocks, *The Journal of Finance*, Vol. 40, No. 3, Papers and Proceedings of the Forty-Third Annual Meeting, (pp.723-739) <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2327796?uid=3739192&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101813453997>, 15.02.13

<http://www.kap.gov.tr/yay/Sorgu/SorguBildirimSonuc.aspx> 09.02.13

<http://www.isyatirim.com.tr/EskiSite/pages/malitablolar/HisseFiyatBilgi/HisseFiyatBilgi.aspx?P=CL&stock>10.02.13

<http://www.imkb.gov.tr/training/TrainingSets.aspx>,KLVZ17ENDEKS.PDF
15.02.13

YAZARLARA NOTLAR

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2009 yılı itibari ile Hakemli Dergi statüsünde, Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır.

- Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisinin yayım dili Türkçe ve yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir.
- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmamalıdır.
- Makalelerin bilimsel ve idari sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
- Hakem değerlendirme süreci sonucunda kabul edilen makalelerin tüm yayın hakları Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisine aittir. Makaleler yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmezler.
- Makalelerin yazımında, Microsoft Office Word, Open Office ya da Libre Office kelime işlem programları kullanılmalı ve .doc, .docx ya da .odt uzantılı olarak kaydedilmelidir. Makalenin tamamı, A4 ebatlı kâğıda, Times New Roman yazı tipi kullanılarak yazılmalıdır. Makale metni 11 punto ile yazılmalı ve dipnotlarda 9 punto kullanılmalıdır. Hazırlanan yazılar aşağıda belirtilen sayfa sınırları içerisinde yazılmalıdır:

Üst: 5 cm Sol: 4,2 cm Alt: 5 cm Sağ: 4,2 cm

- Makaleler, dergi hakemleri tarafından isimsiz değerlendirilir. Makalenin ilk sayfasında aşağıdaki bilgiler olmalıdır.
 - Makalenin başlığı
 - Yazar(lar)'ın isim, ünvanları ve iletişim adresleri
 - Yazar(lar)'ın bağlı oldukları kurumlar
 - Yazar(lar)'ın varsa, teşekkür notları
- Makaleler, özet ve kaynakça dahil 20 sayfayı geçmemelidir.
- Makalenin ilk sayfasında 150–200 sözcükten oluşan Türkçe özet hazırlanmalıdır. Türkçe özetin ve anahtar kelimelerin İngilizce tercümesi (abstract, keywords), metinde Türkçe özetle birlikte anahtar kelimeleri takiben eklenmelidir. Özet içerisinde çalışmanın amacı, kapsamı, özgün yönü, incelendiği alana sağladığı katkı, yöntemi ve başlıca bulguları, değerlendirmeler ve öneriler kısaca belirtilmelidir.
- Tablo ve şekillere başlık ve sıra numarası verilmeli, başlıklar tablo üzerinde, şekillerde ise alta yer almalı, kaynaklar ve şekiller ile ilgili notlar alta yazılmalıdır. Gerektiğinde denklemlere sıra numarası verilmeli ve sıra numarası parantez içerisinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Kaynaklar ve göndermeler dipnotlar yerine, metin içerisinde parantezler ile yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde belirtilmelidir. Metin içerisindeki kaynak ve göndermeler sırası ile şu şekilde yapılmalıdır: yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numaraları.

- Tek Yazarlı ise; (Yükçü, 2008;9)
- Çift Yazarlı ise: (Taner ve Akkaya, 2007;98)
- İkidenden Çok Yazarlı ise: (Türkoğlu vd., 1999;200)
- Makalenin hazırlanmasında faydalanılan kaynakların, Kaynaklar bölümünde verilmesinde yararlanılan kaynağın türüne göre (kitap, dergi, internet vb.) farklılık gösteren yazım kurallarına uyulmalıdır.
 - **Dergiler için:** Yazarlar, Tarih, Makalenin Başlığı, Derginin açık adı, Cilt (no), sayfa no
Örneğin: ABDEL-KHALIK, A.Rashad. ve El-SheshaI, Kamal M. (1980). Information Choice and Utilization in an Experiment on Default Prediction, Journal of Accounting Research, Vol:18, No:2, Autumn, (s:325-342).
 - **Bildiri Tam Metinleri ve Bildiri Özetleri için;** Yazar/lar, Tarih. Bildirinin başlığı. Sempozyum veya Kongrenin başlığı, Editör/lerin Adı (eds), Basımevinin Adı ve Yeri, (Cilt no, verilmişse), sayfa no.
Örneğin; UMARUSMAN, N. ve GÜNEŞ, M. (2003). Bir Karar Destek Aracı Bulanık Hedef Programlama ve Yerel Yönetimlerde Vergi Optimizasyonu Uygulaması, VI. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 29-30 Mayıs, Ankara
 - **Kitaplar İçin;** Yazar/lar, Tarih. Kitabın Adı. Basımevinin Adı ve Yeri.
“McGraw-Hill Inc. New York.
 - **Tezler için;** Yazar/lar, Tarih. Tezin Başlığı. Kuruluşun Adı, Yer adı (tezin dili).
Örneğin; İÇERLİ, M.Y. (2005). İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Öngörülenmesi ve Bir Uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir (yayınlanmamış)
 - **İnternette İndirilen Bilgiler İçin;** Kuruluş Adı, Tarih. Web adresi, web sitesine giriş tarihi. Örneğin, ERD (Earthquake Research Department of Turkey), 2005. <http://www.deprem.gov.tr>, 3 April 2005.